AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER DDR
ZENTRALINSTITUT
FÜR ALTE GESCHICHTE UND ARCHÄOLOGIE

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

LEIPZIG

BSB B. G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT
1976

TITI LIVI

AB VRBE CONDITA LIBRI XXIII – XXV

RECOGNOVIT

THOMAS ALAN DOREY

LEIPZIG

BSB B. G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT
1976

BIBLIOTHECAE TEVBNERIANAE
HVIVS TEMPORIS
REDACTOR: GÜNTHER CHRISTIAN HANSEN

1. Auflage
VLN 294/375/4/76 · LSV 0886
Lektor: Dr. phil. Elisabeth Schuhmann
Printed in the German Democratic Republic
Gesamtherstellung: INTERDRUCK
Graphischer Großbetrieb Leipzig — III/18/97
Bestell-Nr. 665 758 5
DDR 29,— M

Vxori meae

Joan Ailsa Dorey

PRAEFATIO

A codice Puteaneo omnes qui supersunt horum librorum codices derivati sunt, ut in priore tomo demonstravi. ex his quidam, sicut Romanus Colbertinusque atque Mediceus (quod quidem ad libros XXI – XXIII attinet), ex ipso Puteaneo transcripti sunt; ceteri, sicut Cantabrigiensis Bambergensisque atque deperditus y et Mediceus post initium libri XXIV, originem a codice Romano trahunt. e deperdito y codices Agennensis et Laurentianus Notatus et omnes recentiores originem ducunt. e Colbertino denique derivata esse videntur Fragmenta Monacensia. de omnibus his codicibus plura disserui in priore tomo; quo tamen facilius lectores conspectum totius familiae habeant, stemma in hoc quoque tomo exhibui.

Gratias adiutoribus meis iam egi, sed alia nomina addenda sunt: Ann Cotton, quae testimoniis comparandis naviter operam dedit, et C. W. F. Lydall, cuius per multos annos doctrina atque amicitia summo mihi fuerunt auxilio, mors nuper maximo fuit dolori.

Dabam Caesareae in Insulis Normannicis Ian. 1974 T. A. Dorey

STEMMA CODICVM

P

C

?

FM

R

M

x

B

D

y

A

N

rec.
plerique

rec.

NOTAE

Alsch.	Alschefski
Bitsch.	Bitschoffski
Boet.	Boettcher
Cluv.	Cluverius
Con.	Conway
Crev.	Crevier
Doer.	Doering
Dou.	Douiat
Drak.	Drakenborch
Frein.	Freinsheim
Frig.	Frigellius
Glar.	Glareanus
Gron.	J. F. Gronovius
J. Gron.	Jac. Gronovius
Grut.	Gruter
Har.	Harant
He.	Heerwagen
Heus.	Heusinger
Lip.	Lipsius
Lut.	Luterbacher
Ma.	Madvig
H. J. Mü.	H. J. Müller
M. Mü.	M. Müller
Mur.	Muretus
Per.	Perizonius
Rie.	Riemann
Ro.	Roßbach
Rub.	Rubenius
Rup.	Ruperti
Sab.	Sabellicus
Salm.	Salmasius
Sig.	Sigonius
Turn.	Turnebus
Wa.	Walters
Wei.	Weißenborn
Wes.	Wesenberg
Wö.	Wölfflin

SIGLA

P	codex Puteaneus, Paris. Lat. 5730, saec. V
C	codex Colbertinus, Paris. Lat. 5731, saec. IX
R	codex Romanus, Vat. Reg. Lat. 762, saec. IX
M	codex Mediceus, Laur. 63, 20, saec. X
FM	Fragmenta Monacensia, Mon. Lat. 29000, saec. XI
D	codex Cantabrigiensis, Trin. R. 4. 4. 214, anni 1164
B	codex Bambergensis M. IV. 9, saec. XI
A	codex Agennensis, Mus. Brit. Harl. 2493, saec. XIII
N	codex Laurentianus Notatus 63, 21, saec. XIII

P^1, **C**^{1}, **M**^{1} etc. codex Puteaneus Colbertinus Mediceus etc. prima manu correctus

P^2, **C**^{2}, **M**^{2} etc. }
P^3, **C**^{3}, **M**^{3} etc. } Puteaneus Colbertinus Mediceus etc. alia manu correctus

P^x, **C**^{x}, **M**^{x} P, C, M incerta manu correctus

A^p	codex Agennensis a Petrarcha correctus
A^v	codex Agennensis a Valla correctus
y	codices A, N

rec. codices recentiores, i. e., post saec. XIII

ed. vet. editiones ante a. 1550

TITI LIVI AB VRBE CONDITA

LIBER XXIII

I. [Haec] Hannibal post Cannensem pugnam ⟨castraque⟩ capta 1
ac direpta confestim ex Apulia in Samnium moverat, accitus in Hirpi-
nos a Statio ⟨Trebio⟩, pollicente se Compsam traditurum. Compsanus 2
erat Trebius nobilis inter suos; sed premebat eum Mopsiorum factio,
5 familiae per gratiam Romanorum potentis. post famam Cannensis 3
pugnae volgatumque Trebi sermonibus adventum Hannibalis cum
Mopsiani urbe[m] excessissent, sine certamine tradita urbs Poeno
praesidiumque acceptum est. ibi praeda omni atque impedimentis re- 4
lictis, exercitu partito Magonem regionis eius urbes aut deficientis ab
10 Romanis accipere aut detractantis cogere ad defectionem iubet, ipse 5
per agrum Campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim,
ut urbem maritimam haberet. ubi fines Neapolitanorum intravit, 6
Numidas partim in insidiis – et pleraeque cavae sunt viae sinusque
occulti –, quacumque apte poterat, disposuit, alios prae se actam
15 praedam ex agris ostentantis obequitare portis iussit. in quos, quia 7
nec multi et incompositi videbantur, cum turma equitum erupisset,
ab cedentibus consulto tracta in insidias circumventa est; nec evasisset 8
quisquam, ni mare propinquum et haud procul litore naves, piscatoriae
pleraeque, conspectae peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen 9
20 eo proelio nobiles iuvenes capti caesique, inter quos et Hegeas, prae-
fectus equitum, intemperantius cedentes secutus cecidit. ab urbe op- 10
pugnanda Poenum absterruere conspecta moenia haudquaquam
prompta oppugnanti.

1 c. 1 Zon. IX 2 p. 1420 B

1 [Haec] *Valla* | ⟨castraque⟩ *Valla*: ⟨castra⟩ A^{P}: ⟨binaque castra⟩ *Luchs*: ⟨castraque hostium⟩ *H. J. Mü.* ‖ 3 ⟨Trebio⟩ *Gron.* ‖ 7 Mopsiani *Gron.* compsam **P** | urbe *ed. vet.*

1 II. Inde Capuam flectit iter luxuriantem longa felicitate atque indul-
gentia fortunae, maxime tamen inter corrupta omnia licentia plebis
2 sine modo libertatem exercentis. senatum et sibi et plebi obnoxium
Pacuvius Calavius fecerat, nobilis idem ac popularis homo, ceterum
3 malis artibus nanctus opes. [s]is cum eo forte anno, quo res male gesta 5
ad Trasumennum est, in summo magistratu esset, iam diu infestam
senatui plebem ratus per occasionem novandi res magnum ausuram
facinus, ut, si in ea loca Hannibal cum victore exercitu venisset, tru-
4 cidato senatu traderet Capuam Poenis, inprobus homo, sed non ad
extremum perditus, cum mallet incolumi quam eversa re publica do- 10
minari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio cre-
deret, rationem ini⟨i⟩t, qua et senatum servaret et obnoxium sibi ac
5 plebi faceret. vocato senatu cum sibi defectionis ab Romanis consilium
6 placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset, praefatus esset, quippe
qui liberos ex Appii Claudii filia haberet filiamque Roma⟨m⟩ nup- 15
tum ⟨M.⟩ Livio dedisset; ceterum maiorem multo rem magisque
7 timendam instare: non enim per defectionem ad tollendum ex civi-
tate senatum plebem spectare, sed per caedem senatus vacuam rem
8 publicam tradere Hannibali ac Poenis velle; eo se periculo posse
liberare eos, si permittant sibi et certaminum in re publica obliti cre- 20
9 dant, — cum omnes victi metu permitterent, 'Claudam' inquit 'in
curia vos et tamquam et ipse cogitati facinoris particeps adprobando
consilia, quibus nequiquam adversarer, viam saluti vestrae inveniam.
10 in hoc fidem, quam voltis ipsi, accipite.' fide data egressus claudi cu-
riam iubet, praesidiumque in vestibulo reli⟨n⟩quit, ne quis adire cu- 25
riam iniussu suo neve inde egredi possit.

1 III. Tum vocato ad contionem populo 'Quod saepe' inquit 'optastis,
Campani, ut supplicii sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu
2 potestas esset, eam non per tumultum expugnantes domos singulorum,
quas praesidiis clientium servorumque tuentur, cum summo vestro 30
periculo, sed tutam habetis ac liberam. clausos omnis in curiam acci-
3 pite, solos, inermis. nec quicquam raptim aut forte temere egeritis; de
singulorum capite vobis ius sententiae dicendae faciam, ut quas quis-
4 que meritus est poenas pendat. sed ante omnia ita vos irae indulgere
oportet, ut potiorem ira salutem atque utilitatem vestram habeatis. 35
etenim hos, ut opinor, odistis senatores, non senatum omnino habere
5 non voltis; quippe aut rex, quod abominandum, aut, quod unum li-

1 c. 2—3 Zon. IX 2 p. 1420C

5 opes **C**[2] opus **P** | is **C**[2] || 12 iniit **C** || 15 Romam *ed. vet.* || 16 ⟨M.⟩ *Ma.* || 25 re-
linquit **A** || 31 curia *Ma.* || 34 meritus *rec.*: temeritus **P**: emeritus **P**[1]

berae civitatis consilium est, senatus habendus est. itaque duae res
simul agendae vobis sunt, ut et veterem senatum tollatis et novum
cooptetis. citari singulos senatores iubebo de quorum capite vos con- 6
sulam; quod de quoque censueritis, fiet. sed prius in eius locum virum
5 fortem ac strenuum novum senatorem cooptabitis, quam de noxio
supplicium sumatur.' inde consedit, et nominibus in urnam coniectis 7
citari quod primum sorte nomen excidit ipsumque e curia produci
iussit. ubi auditum est nomen, malum et inprobum pro se quisque cla- 8
mare et supplicio dignum. tum Pacuvius 'Video, quae de hoc senten- 9
10 tia sit; date igitur pro malo atque inprobo bonum senatorem et iustum.'
primo silentium erat inopia potioris subiciundi; deinde, cum aliquis 10
omissa verecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo cla-
mor oriebatur, cum alii negarent nosse, alii nunc probra nunc humili- 11
tatem sordidamque inopiam et pudendae artis aut quaestus genus
15 obicerent. hoc multo magis in secundo ac tertio citato senatore est 12
factum, ut ipsius paenitere homines appareret, quem autem in eius
substituerent locum, deesse, quia nec eosdem nominari attinebat, ni- 13
hil aliud quam ad audienda probra nominatos, et multo humiliores
obscurioresque ceteri erant eis, qui primi memoriae occurrebant. ita 14
20 dilabi homines, notissimum quodque malum maxume tolerabile di-
centes esse iubentesque senatum ex custodia dimitti.

IV. Hoc modo Pacuvius cum obnoxium vitae beneficio senatum 1
multo sibi magis quam plebi fecisset, sine armis, iam omni⟨bu⟩s con-
cedentibus, do⟨mi⟩nabatur. hinc senatores omissa dignitatis liberta- 2
25 tisque memoria plebem adu⟨l⟩ari: salutare, benigne invitare, appara-
tis accipere epulis; eas causas suscipere, ei semper parti adesse, secun- 3
dum eam litem iudices dare, quae magis popularis aptiorque in volgus
favori conciliando esset; iam vero nihil in senatu agi aliter, quam si 4
plebis ibi esset concilium. prona semper civitas in luxuriam non in-
30 geniorum modo vitio sed a⟨f⟩fluenti copia voluptatium et inlecebris
omnis amoenitatis maritimae terrestrisque, tum vero ita obsequio 5
principum et licentia plebei[s] lascivire, ut nec libidini nec sumptibus
modus esset. ad contemptum legum magistratuum senatus accessit 6
tum, post Cannensem cladem, ut, cuius aliqua verecundia erat, Ro-
35 manum quoque spernerent imperium. id modo erat in mora, ne ex- 7
templo deficerent, quod con[c]ubium vetustum multas familias claras

3 de quorum] deque eorum *Ma.* || **10** date **C**: datae **P** || **19** occurrerant *J. H. Voß* || **23** omnibus **A**^{p}: omnis **P** || **24** dominabatur **A**^{p} || **25** adulari *Salm.* || **28** agi *Ma.*: act **P**: actum **C**^{4} || **30** affluenti **M**^{3} *Meyer*: afluenti **P** || **32** plebei **C**^{x} plebeis **P**: plebis *Lut.* || **36** deficerent **A**^{p}: eff- **P** conubium **M**^{x}

8 ac potentis Romanis miscuerat, et [quod], cum militarent aliquot apud Romanos, maximum vinculum erant trecenti equites, nobilissimus quisque Campanorum, in praesidia Sicularum urbium delecti ab Romanis ac missi.

1 V. Horum parentes cognatique aegre pervicerunt, ut legati ad con- 5 sulem Romanum mitterent⟨ur⟩. ii nondum Canusium profectum, sed Venusiae cum paucis ac semiermibus consulem invenerunt, quam poterant maxime miserabilem bonis sociis, superbis atque infidelibus, ut 2 erant Campani, spernendum. et auxit rerum suarum suique contemp- 3 tum consul nimis detegendo cladem nudandoque. nam cum legati 10 aegre ferre senatum populumque Campanum adversi quicquam evenisse Romanis nuntiassent pollicerenturque omnia, quae ad bellum 4 opus essent, 'Morem magis' inquit 'loquendi cum sociis servastis, Campani, iubentes, quae opus essent ad bellum, imperare, quam conve- 5 nienter ad praesentem fortunae nostrae statum locuti estis. quid enim 15 nobis ad Cannas relictum est, ut, quia aliquid habeamus, id, quod ⟨de⟩est, expleri ab sociis velimus? pedites vobis imperemus, tamquam equites habeamus? pecuniam deesse dicamus, tamquam ea tantum de- 6 sit? nihil, ne quod suppleremus quidem, nobis reliquit fortuna. legiones equitatus arma signa equi virique pecunia commeatus aut in acie aut 20 7 binis postero die ⟨a⟩missis castris perierunt. itaque non iuvetis nos in 8 bello oportet, Campani, sed paene bellum pro nobis suscipiatis. veniat in mentem, ut trepidos quondam maiores vestros intra moenia compulsos nec Samnitem modo hostem sed etiam Sidicinum paventis, receptos in fidem ⟨ad⟩ Saticulam defenderimus coeptumque propter 25 vos cum Samnitibus bellum per centum prope annos variante fortuna 9 eventum tulerimus. adicite ad haec, quod foedus aequum deditis, quod leges vestras, quod ad extremum, id quod ante Cannensem certe cladem maximum fuit, civitatem nostram magnae parti vestrum dedi- 10 mus communicavimusque vobiscum. itaque communem vos hanc 30 cladem, quae accepta est, credere, Campani, oportet, communem 11 patriam tuendam arbitrari esse. non cum Samnite aut Etrusco res est, ut, quod a nobis ablatum s⟨it⟩, in Italia tamen imperium maneat; Poenus hostis, ne Africae quidem indigena, ab ultimis terrarum oris, freto Oceani Herculisque columnis, expertem omnis iuris et condicio- 35 12 nis et linguae prope humanae militem trahit. hunc natura et moribus

1 [quod] *Crev.* | aliquot] aliquando *Con.* || **6** mitterentur **C^2M^2** || **16** quia] quasi **A^v** || **17** deest **A^p**: desit *Rie.* || **21** binis *Gron.*: vinis **P** | amissis **M^x** || **22** paene **A^p**: poenae **P** || **25** ⟨ad⟩ *Gron.* | Saticulam *Sig.*: satricula **P** || **27** deditis *Gron.*: dedistis **P**: dediticiis *Alsch.* || **33** sit, in **y**: sin **P**

inmitem ferumque insuper dux ipse efferavit pontibus ac molibus ex
humanorum corporum strue faciendis et, quod proloqui etiam piget,
vesci corporibus humanis docendo. his infandis pastos epulis, quas 13
contingere etiam nefas sit, videre atque habere dominos et ex Africa et
5 a Carthagine iura petere et Italiam Numidarum ac Maurorum pati
provinciam esse, cui non, genito modo in Italia, detestabile sit? pulch- 14
rum erit, Campani[s], prolapsum clade Roman⟨or⟩um imperium
vestra fide, vestris viribus retentum ac recuperatum esse. triginta mi- 15
lia peditum, quattuor equitum arbitror ex Campania scribi posse; iam
10 pecuniae adfatim est frumentique. si parem fortunae vestrae fidem
habetis, nec Hannibal se vicisse sentiet nec Romani victos esse.'

VI. ⟨Ab⟩ hac oratione consulis dimissis redeuntibusque domum le- 1
gatis unus ex iis, Vibius Virrius, tempus venisse ait, quo Campani non
agrum solum ab Romanis quondam per iniuriam ademptum recupe-
15 rare, sed imperio etiam Italiae potiri possint: foedus enim cum Hanni- 2
bale quibus velint legibus facturos; neque controversiam fore, quin,
cum ipse confecto bello Hannibal victor in Africam decedat exerci-
tumque deportet, [et] Italiae imperium Campanis relinquatur. haec 3
Virrio loquenti adsensi omnes ita renuntiant legationem, uti deletum
20 omnibus videretur nomen Romanum. extemplo plebs ad defectionem 4
ac pars maior senatus spectare; extracta tamen auctoritatibus senio- 5
rum per paucos dies est res. postremo vincit sententia plurium, ut
iidem legati, qui ad consulem Romanum ierant, ad Hannibalem mitte-
rentur. quo priusquam iretur certumque defectionis consilium esset, 6
25 Romam legatos missos a Campanis in quibusdam annalibus invenio
postulantes, ut alter consul Campanus fieret, si rem Romanam adiu-
vari vellent; indignatione orta summoveri a curia iussos esse missum- 7
que lictorem, qui ex urbe educeret eos atque eo die manere extra finis
Romanos iuberet. quia nimis compar Latinorum quondam postulatio 8
30 erat, Coeliusque et alii id haud sine causa praetermiserint scriptores,
ponere pro certo sum veritus.

VII. Legati ad Hannibalem venerunt pacemque cum eo condicioni- 1
⟨bu⟩s fecerunt, ne quis imperator magistratusve Poenorum ius ullum
in civem Campanum haberet, neve civis Campanus invitus militaret
35 munusve faceret; ut suae leges, sui magistratus Capuae essent; ut 2
trecentos ex Romanis captivis Poenus daret Campanis, quos ipsi ele-

3 quas *Fügner*: quos **P** || 7 Campani *ed. vet.* | romanorum *rec.* || 9 scribi posse *Luchs*: scripsisse **P** || 12 ⟨Ab⟩ *Gron.* || 13 Vibius **A**^{p}: ubius **P** | Virius *Rie.* || 18 [et] **D** || 19 Virrio **A**^{p}: viri **P**: Virio *Rie.* || 22 vicit **A**^{x} || 30 id haud *ed. vet.*: sit aut **P**: haud **A**^{v} | praetermiserint **C**^{4}: -rant **P** || 32 condicionibus *Gron.*: condicionis **P**: condicionibus ⟨his⟩ *Wei.*: cond. ⟨iis⟩ *Ma.*

gissent, cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia
3 facerent, permutatio fieret. haec pacta; illa insuper, quam quae pacta
erant, facinora Campani ediderunt: nam praefectos socium civisque
Romanos alios, partim aliquo militiae munere occupatos partim pri-
vatis negotiis inplicitos, plebs repente omnis conprehensos velut custo- 5
diae causa balneis includi iussit, ubi fervore atque aestu anima inter-
clusa foedum in modum expirarent.

4 Ea ne fierent neu legatio mitteretur ad Poenum, summa ope Decius
Magius, vir, cui ad summam auctoritatem nihil praeter sanam civium
5 mentem defuit, restiterat. ut vero praesidium mitti ab Hannibale 10
audivit, Pyrrhi superbam dominationem miserabilemque Tarentino-
rum servitutem exempla referens, primo, ne reciperetur praesidium,
6 palam vociferatus est, deinde, ut receptum aut eiceretur aut, si malum
facinus, quod a vetustissimis sociis consanguineisque defecissent, forti
ac memorabili facinore purgare vellent, ut interfecto Punico praesidio 15
7 restituerent Romanis se. haec – nec enim occulta agebantur – cum
relata Hannibali essent, primo misit, qui vocarent Magium ad sese in
castra; deinde, cum is ferociter negasset se iturum, nec enim Hanni-
bali ius esse in civem Campanum, concitatus ira Poenus conprehendi
8 hominem vinctumque adtrahi ad sese iussit. veritus deinde, ne quid 20
inter vim tumultus atque ex concitatione animorum inconsulti cer-
taminis oreretur, ipse, praemisso nuntio ad Marium Blosium praeto-
rem Campanum postero die se Capuae futurum, proficiscitur e castris
9 cum modico praesidio. Marius contione advocata edicit, ut frequentes
cum coniugibus ac liberis obviam irent Hannibali. ab universis id non 25
oboedienter modo sed enixe, favore etiam volgi et studio visendi tot
10 iam victoriis clarum imperatorem, factum est. Decius Magius nec ob-
viam egressus est nec, quo timorem aliquem ex conscientia significare
posset, privatim se tenuit: in foro cum filio clientibusque paucis otiose
inambulavit trepidante tota civitate ad excipiendum Poenum visen- 30
11 dumque. Hannibal ingressus urbem senatum extemplo postulat, pre-
cantibusque inde primoribus Campanorum, ne quid eo die seriae rei
gereret diemque et ipse adventu suo festum laetus ac libens celebraret,
12 quamquam praeceps ingenio in iram erat, tamen, ne quid in principio
negaret, visenda urbe magnam partem diei consumpsit. 35

1 VIII. Deversatus est apud Ninnios Celeres, Sthenium Pacuviumque,
2 inclutos nobilitate ac divitiis. eo Pacuvius Calavius, de quo ante dic-

1 Sicilia **M**^{3}: consilia **P** || 2 haec **A**^{p}: nec **P** || 7 expirarunt *Heus.* || 16 occulte **M**^{2} || 22 Blossium *Wei.* || 29 privato *Gron.*: ⟨in⟩ privato *Zingerle* || 30 inambulavit **M**^{3}: -abit **P**: -abat **C**^{2} || 32 seriae *Modius*: serei **P** || 33 et *Grut.*: ut **P**: ut ⟨et⟩ *Wei.*

tum est, princeps factionis eius, quae traxerat rem ad Poenos, filium 3
iuvenem adduxit, abstractum a Deci Magi latere, cum quo ferocissime
pro Romana societate adversus Punicum foedus steterat, nec eum
aut inclinata in partem alteram civitas aut patria maiestas sententia
5 depulerat. huic tum pater iuveni Hannibalem deprecando magis quam 4
purgando placavit, victusque patris precibus lacrimisque etiam ad ce-
nam eum cum patre vocari iussit, cui convivio neminem Campanum 5
praeterquam hospites Vibelliumque Tauream, insignem bello virum,
adhibiturus erat. epulari coeperunt de die, et convivium non ex more 6
10 Punico aut militari disciplina esse, sed, ut in civitate atque etiam domo
diti ac ⟨lux⟩uriosa, omnibus voluptatium inlecebris instructum. unus 7
nec dominorum invitatione nec ipsius interdum Hannibalis Calavius
filius perlici ad vinum potuit, ipse valetudinem excusans, patre animi
quoque eius haud mirabilem perturbationem causante. solis ferme oc- 8
15 casu patrem Calavium ex convivio egressum secutus filius, ubi in
secretum — hortus erat posticis aedium partibus — pervenerunt,
'Consilium' inquit 'adfero, pater, quo non venia⟨m⟩ solum peccati, 9
quod ⟨de⟩fecimus ad Hannibalem, impetraturi ab Romanis, sed in
multo maiore dignitate et gratia ⟨futuri⟩ simus Campani, quam um-
20 quam fuimus.' cum mirabundus pater, quidnam id esset consilii, 10
quaereret, toga reiecta ab umero latus succinctum gladio nudat. 'Iam 11
ego' inquit 'sanguine Hannibalis sanciam Romanum foedus. te id prius
scire volui, si forte abesse, dum facinus patratur, malles.'

IX. Quae ubi vidit audivitque senex, velut si iam agendis, [inter] 1
25 quae audiebat, interesset, amen⟨s⟩ metu 'Per ego te', inquit, 'fili, 2
quaecumque iura liberos iungunt parentibus, precor quaesoque, ne
ante oculos patris facere et pati omnia infanda velis. paucae horae 3
sunt, intra quas iurantes per quidquid deorum est, dextrae dextras
iungentes, fidem obstrinximus, — ut sacratas fide manus digressi a
30 conloquio extemplo in eum armaremus? ab hospitali mensa surgis, ad 4
quam tertius Campanorum adhibitus es ab Hannibale, — ut eam ipsam
mensam cruentares hospitis sanguine? Hannibalem pater filio meo
potui placare, filium Hannibali non possum? sed sit nihil sancti, non 5

2 a *ed. vet.*: ais **P**; ab *H. J. Mü.* || **10** domo **M**^{x}: modo **P** || **11** diti ac *Kreyssig*: diu ad **P** | luxuriosa *Gron.*: variosa **P** || **12** Hannibalis **C**^{1}: hannibicus **P**: hannilis **P**^{1} || **13** perlici ad vinum *He.*: perholauiniim **P** || **14** perturbationem *Valla*: iter turbationem **P** || **17** veniam **C** || **18** defecimus **A**^{p} | impetraturi **A**^{v}: impetravi **P** | sed **C**^{1}: et **P** || **19** ⟨futuri⟩ simus *Luchs*: Campani ⟨futuri⟩ *Wa.*: fuimus ⟨futuri⟩ *Ma.* || **21** reiecta **M**^{x}: refecta **P** || **23** abesse *ed. vet.*: adesse **P** || **24** audivitque **C**: audividitque **P** | si iam **D**^{x}: suam **P** || **25** quae **A**^{p}: interque **P** | amens **A**^{v} || **29** manus *J. Gron.*: mansis **P** || **30** surgis *ed. vet.*: iurgis **P** || **32** cruentes *Rup.*

fides, non religio, non pietas; audeantur infanda, si non perniciem no-
6 bis cum scelere ferunt. unus adgressurus es Hannibalem? quid illa
turba tot liberorum servorumque? quid in unum intenti omnium ocu-
7 li? quid tot dextrae? torpescent in amentia illa? voltum ipsius Hanni-
balis, quem armati exercitus sustinere n⟨equeunt⟩, quem horret po- 5
pulus Romanus, tu sustinebis? ut alia auxilia desint: me ipsum fer⟨ir⟩e
8 corpus meum opponentem pro corpore Hannibalis sustinebis? atqui
per meum pectus petendus ille tibi transfigendusque est. sed hic te
deterreri sine potius quam illic vinci; valeant preces apud te meae,
9 sicut pro te hodie valuerunt.' lacrimantem inde iuvenem cernens me- 10
dium conplectitur atque osculo haerens non ante precibus abstitit,
quam pervicit, ut gladium poneret fidemque daret nihil facturum tale.
10 tum iuvenis 'Ego quidem' inquit 'quam patriae debeo pietatem, exsol-
11 vam patri. tuam doleo vicem, cui ter proditae patriae sustinendum est
crimen, semel, cum defectionis ab Romanis, iterum, cum pacis cum 15
Hannibale fuisti auctor, tertio hodie, cum restituendae Romanis Ca-
12 puae mora atque impedimentum es. tu, patria, ferrum, quo pro te ar-
matus hanc arcem hostium inii, quoniam parens extorquet, recipe.'
13 haec cum dixisset, gladium in publicum trans maceriam horti abiecit
et, quo minus res suspecta esset, se ipse convivio reddidit. 20

1 X. Postero die senatus frequens datus Hannibali. ubi prima eius
oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quod
2 amicitiam suam Romanae societati praeposuissent, et inter cetera
magnifica promissa pollicitus brevi caput Italiae omni Capuam fore
3 iuraque inde cum ceteris populis Romanum etiam petiturum. unum 25
esse exsortem Punicae amicitiae foederisque secum facti, quem neque
esse Campanum neque dici debere, Magium Decium; eum postulare
ut sibi dedatur ac se praesente de eo referatur senatusque consultum
4 fiat. omnes in eam sententiam ierunt, quamquam magnae parti et vir
indignus ea calamitate et haud parvo initio minui videbatur ius liber- 30
5 tatis. egressus curia in templo magistrat⟨u⟩um consedit conprehendi-
que Decium Magium atque ante pedes destitutum causam dicere ius-
6 sit. qui cum manente ferocia animi negaret lege foederis id cogi posse,
7 tum iniectae catenae, ducique ante lictorem in castra est iussus. quoad

23–25 Zon. IX 2 p. 1421 A

5 sustinere nequeunt *Gron.*: sustineren **P** || **6** ut alia *Drak.*: italis **P**: ut ab aliis *Meyerhöfer* | ferire $\mathbf{C}^4$ || **15** defectionis *Gron.*: defectione | inissa **P**: defectionem inisti *ed. vet.* || **16** tertium *ed. vet.* || **18** hostium inii *Rub.*: hostrimini **P** || **19** horti *Sab.*: hosti **P** || **23** [et] **M** || **30** indignus ⟨esse⟩ *Luchs* || **31** magistratuum $\mathbf{M}^2$ || **34** a lictore *Koch*

capite aperto est ductus, contionabundus incessit ad circumfusam un-
dique multitudinem vociferans: 'Habetis libertatem, Campani, quam
petistis; foro medio, luce clara, videntibus vobis nulli Campanorum
secundus vinctus ad mortem rapior. quid violentius capta Capua 8
5 fieret? ite obviam Hannibali, exornate urbem diemque adventu⟨s⟩
eius consecrate, ut hunc triumphum de cive vestro spectetis.' haec 9
vociferante cum moveri volgus videretur, obvolutum caput est, ocius-
que rapi extra portam iussus. ita in castra perducitur, extemploque
inpositus in navem et Carthaginem missus, ne motu aliquo Capuae 10
10 ex indignitate rei orto senatum quoque paeniteret dediti principis et,
legatione missa ad repetendum eum, aut negando rem, quam primam
peterent, offendendi sibi novi socii, aut tribuendo habendus Capuae
esset seditionis ac turbarum auctor. navem Cyrenas detulit tempestas, 11
quae tum in dicione regum era⟨n⟩t. ibi cum Magius ad statuam Pto-
15 lomaei regis confugisset, deportatus a custodibus Alexandream ad
Ptolomaeum, cum eum docuisset contra ius foederis vinctum se ab 12
Hannibale esse, vinclis liberatur, permissumque, ut rediret, seu Ro-
mam seu Capuam mallet. nec Magius Capuam sibi tutam dicere et 13
Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanosque bellum sit,
20 transfugae magis quam hospitis fore domicilium; nusquam malle quam
in regno eius vivere, quem vindicem atque auctorem habeat liber-
tatis.

XI. Dum haec geruntur, Q. Fabius Pictor legatus a Delphis Romam 1
redi⟨i⟩t responsumque ex scripto recitavit. divi di⟨vae⟩que in eo
25 erant, quibus quoque modo supplicaretur; tum 'Si ita faxitis, Romani, 2
vestrae res meliores facilioresque erunt, magisque ex sententia res
publica vestra vobis procedet, victoriaque duelli populi Romani erit.
Pythio Apollini re publica vestra bene gesta servataque lucris meritis 3
donum mittitote deque praeda, manubiis spoliisque honorem habetote;
30 lasciviam a vobis prohibetote.' haec ubi ex Graeco carmine interpre- 4
tata recitavit, tum dixit se oraculo egressum extemplo iis omnibus
divis rem divinam ture ac vino fecisse; iussumque a templi antistite, 5
sicut coronatus laurea corona et oraculum adisset et rem divinam
fecisset, ita coronatum navem ascendere nec ante deponere eam, quam
35 Romam pervenisset. se, quaecumque imperata sint, cum summa reli- 6
gione ac diligentia exsecutum coronam Romae in ara[m] Apollinis

5 adventus **y** || 7 vociferanti *Gron.* || 11 aut *Duker*: namut **P** | primam *Gron.*: primum **P** || 14 erant *ed. vet.* || 16 cum **M**: dum **P** || 24 rediit *ed. vet.* | divaeque *Bekker* || 28 ⟨de⟩ lucris *Wei.*: ⟨e⟩ lucris *Crev.* || 36 ara *ed. vet.*

deposuisse. senatus decrevit, ut eae res divinae supplicationesque primo quoque tempore cum cura fierent.

7 Dum haec Romae atque ⟨in⟩ Italia geruntur, nuntius victoriae ad Cannas Carthaginem venerat Mago Hamilcaris filius, non ex ipsa acie a fratre missus, sed retentus aliquot dies in recipiendis civitatibus 5
8 Bruttiorum * que quae deficiebant. is, cum ei senatus datus esset, res gestas in Italia a fratre exponit: cum sex imperatoribus eum, quorum quattuor consules, duo dictator ac magister equitum fuerint, cum sex
9 consularibus exercitibus acie conflixisse; occidisse supra ducenta milia hostium, supra quinquaginta milia cepisse; ex quattuor consulibus 10 duos occidisse, ex duobus saucium alterum, alterum toto amisso exer-
10 citu vix cum quinquaginta hominibus effugisse; magistrum equitum, quae consularis potestas sit, fusum fugatum; dictatorem, quia se in
11 aciem numquam commiserit, unicum haberi imperatorem; Bruttios Apulosque, partim Samnitium ac Lucanorum defecisse ad Poenos; 15 Capuam, quod caput non Campaniae modo sed post adflictam rem
12 Romanam Cannensi pugna Italiae sit, Hannibali ⟨se⟩ tradidisse. pro his tantis totque victoriis verum esse gra⟨t⟩es deis immortalibus agi haberique.

1 XII. Ad fidem deinde tam laetarum rerum effundi in vestibulo cu- 20 riae iussit anulos aureos, qui tantus acervus fuit, ut metientibus [di-
2 midium] supra tris modios explesse sint quidam auctores; fama tenuit, quae propior vero est, haud plus fuisse modio. adiecit deinde verbis, quo maioris cladis indicium esset, neminem nisi equites, atque eorum
3 ipsorum primores, id gerere insigne. summa fuit orationis, quo propius 25 spem belli perficiendi sit, eo magis omni ope iuvandum Hannibalem
4 esse; procul enim ab domo militiam esse in media hostium terra; magnam vim frumenti, pecuniae absumi, et tot acies ut hostium exercitus
5 delesse, ita victoris etiam copias parte aliqua minuisse: mittendum igitur supplementum esse, mittendam in stipendium pecuniam frumen- 30 tumque tam bene meritis de nomine Punico militibus.

6 Secundum haec dicta Magonis laetis omnibus Himilco, vir factionis

20–23 Zon. IX 2 p. 1420B. Eutropius III 11, 2. Val. Max. VII 2 ext. 16

3 ⟨in⟩ *ed. vet.* || **6** * que quae *scripsi*: quaeque **P**: quae A^p: ⟨Apulorum⟩que quae *Wei.*: ⟨Lucanorum⟩que quae *Rie.*: ⟨Apulorum Lucanorum⟩que quae *Con.*: quaeque ⟨aliae⟩ *H. J. Mü.* || **17** ⟨se⟩ tradidisse M^x: tradidisse ⟨se⟩ *Alsch.* || **18** verum *Gron.*: atrum **P** | grates *Gron.*: graes **P** || **21** [dimidium] *Ma.* || **22** supra *Ma.*: super **P** | tris P^1: patris **P** || **24** equites *Lut.*: -tum **P**: -tem *ed. vet.* || **28** acies *ed. vet.*: actis **P**

Barcinae, locum Hannonis increpandi esse ratus, 'Quid est, Hanno?'
inquit, 'etiam nunc paenitet belli suscepti adversus Romanos? iube 7
dedi Hannibalem; veta in tam prosperis rebus grates deis immortali-
bus agi; audiamus Romanum senatorem in Carthaginiensium curia.'
5 tum Hanno 'Tacuissem hodie, patres conscripti, ne quid in communi 8
omnium gaudio, minus laetum quod esset vobis, loquerer; nunc inter- 9
roganti senatori, paeniteatne adhuc suscepti adversus Romanos belli,
si reticeam, aut superbus aut obnoxius videar, quorum alterum est
hominis alienae libertatis obliti, alterum suae. respondeam' inquit 10
10 'Himilconi, non desisse paenitere me belli neque desiturum ante in-
victum vestrum imperatorem incusare, quam finitum aliqua tolera-
bili condicione bellum videro; nec mihi pacis antiquae desiderium ulla
alia res quam pax nova finiet. itaque ista, quae modo Mago iactavit, 11
Himilconi ceterisque Hannibalis satellitibus iam laeta sunt: mihi pos-
15 sunt laeta esse, quia res bello bene gestae, si volumus fortuna uti, pa-
cem nobis aequiorem dabunt; nam si praetermittimus hoc tempus, 12
quo magis dare quam accipere possumus videri pacem, vereor ne
haec quoque laetitia luxuriet nobis ac vana evadat. quae tamen nunc 13
quoque qualis est? occidi exercitus hostium — mitti⟨te⟩ milites mihi.
20 quid aliud rogares, si esses victus? hostium cepi bina castra, praedae 14
videlicet plena et commeatuum, — frumentum et pecuniam date. quid
aliud, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? et ne omnia ipse 15
mirer — mihi quoque enim, quoniam respondi Himilconi, interrogare
ius fasque est —, velim seu Himilco se⟨u Mag⟩o respondeat, cum ad
25 internecionem Romani imperii pugnatum ad Cannas sit constetque in
defectione totam Italiam esse, primum, ecquis Latini nominis populus 16
defecerit ad nos, deinde, ecquis homo ex quinque et triginta tri⟨bu⟩-
bus ad Hannibalem transfugerit?' cum utrumque Mago negasset, 17
'Hostium quidem ergo' inquit 'adhuc nimis multum superest. sed mul-
30 titudo ea quid animorum quidve spei habeat, scire velim.'

XIII. Cum id nescire Mago diceret, 'Nihil facilius scitu est' inquit. 1
'ecquos legatos ad Hannibalem Romani miserunt de pace? ecquam de-
nique mentionem pacis Romae factam esse adlatum ad vos est?' cum id 2
quoque negasset, 'Bellum igitur' inquit 'tam integrum habemus, quam
35 habuimus, qua die Hannibal in Italiam est transgressus. quam varia 3

5–9 Zon. IX 2 p. 1420 B

7 paeniteatne *Alsch.*: paeniteat me **P**: paeniteatne me *ed. vet.* || 9 respondeam **P**²: respondead **P**: respondeo *Ma.* || 14 sunt] sint *Bauer* || 19 mittite **A**ᵖ || 24 seu Mago *rec.*: seo **P** || 27 tribubus **C**ˣ || 31 scitu est **C**²: scitumst **P**

victoria priore [Punico] bello fuerit, plerique, qui meminerimus, su-
persumus. numquam terra marique magis prosperae res nostrae vi-
sae sunt, quam ante consules C. Lutatium et A. Postumium fuerunt:
4 Lutatio et Postumio consulibus devicti ad Aegatis insulas sumus.
quod si, id quod di omen avertant, nunc quoque fortuna aliquid va- 5
riaverit, tum pacem speratis, cum vincemur, quam nunc, cum vinci-
5 mus, dat nemo? ego, si quis de pace consulet seu deferenda hostibus
seu accipienda, habeo, quid sententiae dicam; si de iis, quae Mago
postulat, refertis, nec victoribus mitti attinere puto et frustrantibus
6 nos falsa atque inani spe multo minus censeo mittenda esse.' haud 10
multos movit Hannonis oratio; nam et simultas cum familia Barcina
leviorem auctorem faciebat, et occupati animi praesenti laetitia nihil,
quo vanius fieret gaudium suum, auribus admittebant, debellatum-
7 que mox fore, si adniti paulum voluissent, rebantur. itaque ingenti
consensu fit senatus consultum, ut Hannibali quattuor milia Numi- 15
darum in supplementum mitterentur et quadraginta elephanti et ar-
8 genti talenta * dictatorque cum Magone in Hispaniam praemissus est
ad conducenda viginti milia peditum, quattuor equitum, quibus exer-
citus, qui in Italia quique in Hispania erant, supplerentur.

1 XIV. Ceterum haec, ut in secundis rebus, segniter otioseque gesta; 20
Romanos praeter insitam industriam animis fortuna etiam cunctari
2 prohibebat. nam nec consul ulli rei, quae per eum agenda esset, deerat,
et dictator M. Iunius Per⟨a⟩ rebus divinis perfectis latoque, ut solet,
ad populum, ut equum escendere liceret, praeter duas urbanas legio-
nes, quae principio anni a consulibus conscriptae fuerant, et servorum 25
3 dilectum cohortesque ex agro Piceno et Gallico collectas ad ultimum
prope desperatae rei publicae auxilium, cum honesta utilibus cedunt,
descendit edixitque, qui capitalem fraudem ausi quique pecunia⟨e⟩
iudicati in vinculis essent, qui eorum apud se milites fierent, eos noxa
4 pecuniaque sese exsolvi iussurum. ea sex milia hominum Gallicis spo- 30
liis, quae triumpho C. Flamini tralata erant, armavit, itaque cum vi-
ginti quinque milibus armatorum ab urbe proficiscitur.

20 Zon. IX 2 p. 1420 B ‖ **25–31** Orosius IV 16, 9. Val. Max. VII 6, 1. Zon. IX 2 p. 1419 D

1 [Punico] *Gron.* ‖ **7** ferenda *Luchs*: de ferenda *Wö.* ‖ **8** de iis $\mathbf{A}^{v}$: di his **P** ‖ **9** refertis *ed. vet.*: repertis **P** ‖ **10** inani spe *Gron.*: inanique **P** ‖ **15** ⟨viginti peditum⟩, quattuor *Drak.*, *addunt alii alia* ‖ **17** talenta * *Mur.*: talenta quingenta (*id est* talenta D) *Ma.* | dictatorque **P**: Bostarque *Wei.*: Carthaloque *Ma.* ‖ **23** Pera *Gron.* ‖ **28** pecuniae *ed. vet.* ‖ **31** ⟨in⟩ triumpho *H. J. Mü.*

Hannibal Capua recepta cum iterum Neapolitanorum animos partim spe partim metu nequiquam temptasset, in agrum Nolanum exercitum traducit, [et] ut non hostiliter statim, quia non desperabat voluntariam deditionem, ita, si morarentur spem, nihil eorum, quae pati aut timere possent, praetermissurus. senatus, ac maxime primores eius, in societate Romana cum fide perstare; plebs novarum, ut solet, rerum atque Hannibalis tota esse metumque agrorum populationis et patienda in obsidione multa gravia indignaque proponere animo. neque auctores defectionis deerant. itaque ubi senatum metus cepit, si propalam tenderent, resisti multitudini concitatae non posse, secunda [simulanda] simulando dilationem mali inveniunt. placere enim sibi defectionem ad Hannibalem simulant; quibus autem condicionibus in foedus amicitiamque novam transeant, parum constare. ita spatio sumpto legatos propere ad praetorem Romanum 〈M.〉 Claudium Marcellum, qui Casilini cum exercitu erat, mittunt docentque, quanto in discrimine sit Nolana res: agrum Hannibalis esse et Poenorum, urbem extemplo futuram, ni subveniatur; concedendo plebei senatum, ubi velint, defecturos se, ne deficere praefestinarent, effecisse. Marcellus conlaudatis Nolanis eadem simulatione extrahi rem in suum adventum iussit, interim celari, quae secum acta essent, spemque omnem auxilii Romani. ipse a Casilino Caiatiam petit atque inde Volturno amni traiecto per[que] agrum Saticulanum Trebianumque super Suessulam per montis Nolam pervenit.

XV. Sub adventum praetoris Romani Poenus agro Nolano excessit et ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus maritimi oppidi potiundi, quo cursus navibus tutus ex Africa esset. ceterum postquam Neapolim a praefecto Romano teneri accepit – M. Iunius Silanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus –, Neapoli quoque sicut Nola[no] omissa petit Nuceriam. eam cum aliquamdiu circumsedisset, saepe vi saepe sollicitandis nequiquam nunc plebe nunc principibus, fame demum in deditionem accepit, pactus, ut inermes cum singulis abirent vestimentis. deinde, ut qui a principio mitis omnibus Italicis praeter Romanos videri vellet, praemia atque honores, qui remanserint ac

5–23 Plutarch. Marcell. 10, 2

3 [et] *Glar.* || **10** propalam **A**p: prolatam **P** || **11** [simulanda] **C** || **14.15** M. Claudium Marcellum *scripsi*: marcellum claudium **P**: claudium marcellum **P**1: M. Claudium *Wa.* || **21** auxilii **C**: auxilio **P** | Caiatiam *Stier*: galatiam **P** || **22** per[que] *Otto* | Saticulanum **A**p: sauculanum **P** | Trebulanumque *Cluv. probante Meyero* || **28** Nola **M**x || **33** remanserint *rec.*: remanserant **P**: remansissent *ed. vet.*

5 militare secum voluissent, proposuit. ne⟨c⟩ ea spe quemquam tenuit:
dilapsi omnes, quocumque hospitia aut fortuitus animi impetus tulit,
6 per Campaniae urbes, maxime Nolam Neapolimque. cum ferme tri-
ginta senatores, ac forte primus quisque, Capuam petissent, exclusi
inde, quod portas Hannibali clausissent, Cumas se contulerunt. Nuce- 5
ria⟨e⟩ praeda militi data est, urbs direpta atque incensa.
7 Nolam Marcellus non sui magis fiducia praesidii quam voluntate
principum habebat; plebs timebatur, et ante omnis L. Bantius, quem
conscientia temptatae defectionis ac metus a praetore Romano nunc
ad proditionem patriae, nunc, si ad id fortuna defuisset, ad transfu- 10
8 giendum stimulabat. erat iuvenis acer et sociorum ea tempestate pro-
pe nobilissimus eques. seminecem eum ad Cannas in acervo caesorum
corporum inventum curatumque benigne etiam cum donis Hannibal
9 domum remiserat. ob eius gratiam meriti rem Nolanam in ius di-
cionemque dare voluerat Poeno, anxiumque eum et sollicitum cura 15
10 novandi res praetor cernebat. ceterum cum aut poena cohibendus esset
aut beneficio conciliandus, sibi adsumpsisse quam hosti ademisse for-
tem ac strenuum maluit socium, accitumque ad se benigne appellat:
11 multos eum invidos inter popularis habere, inde existimatu facile esse,
quod nemo civis Nolanus sibi indicaverit, quam multa eius egregia 20
12 facinora militaria essent; sed qui in Romanis militaverit castris, non
posse obscuram eius virtutem esse. multos sibi, qui cum eo stipendia
fecerint, referre, qui vir esset ille, quaeque et quotiens pericula pro sa-
13 lute ac dignitate populi Romani adisset, utique Cannensi proelio non
prius pugna abstiterit, quam prope exsanguis ruina superincidentium 25
14 virorum, equorum armorumque sit oppressus. 'Itaque macte virtute
esto', inquit, 'apud me tibi omnis honos atque omne praemium erit,
et quo frequentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitati atque
15 emolumento esse,' laetoque iuveni promissis equum eximium [ex] do-
no dat, bigatosque quingentos quaestorem numerare iubet; lictoribus 30
imperat, ut eum se adire, quotiens velit, patiantur.
1 XVI. Hac comitate Marcelli ferocis iuvenis animus adeo est molli-
tus, ut nemo inde sociorum rem Romanam fortius ac fidelius iuverit.

8–31 Plutarch. Marcell. 10, 3–9. Front. Strat. III 16, 1 || **32–33** Front. Strat. III 16, 1 || **32** – p. 16, **7** Val. Max. I 6, 9. Florus I 22, 29. Eutropius III 12. Plutarch. Marcell. 11

1 nec **R**: ne **P** || **2** quocumque] quo quemque *Gron.* || **5** Nuceriae *ed. vet.*: Nucerina *Wa.* || **9** conscientia temptatae *Gron.*: consensuatem | tatem **P** || **10** ad id *Gron.*: adie **P** || **21** militaverit *ed. vet.*: militaverat **P** || **23** fecerint *ed. vet.*: fecerat **P** || **29** [ex] **A**[P]

Cum Hannibal ad portas esset — Nolam enim rursus a Nuceria mo- 2
vit castra — plebesque Nolana de integro ad defectionem spectaret,
Marcellus sub adventum hostium intra muros se recepit, non castris 3
metuens, sed ne prodendae urbis occasionem nimis multis in eam in-
5 minentibus daret. instrui deinde utri⟨m⟩que acies coeptae, Romano- 4
rum pro moenibus Nolae, Poenorum ante castra sua. proelia hinc
parva inter urbem castraque et vario eventu fiebant, quia duces nec
prohibere paucos temere proc⟨urs⟩antis nec dare signum universae
pugnae volebant. in hac cotidia⟨na⟩ iam duorum exercituum statione 5
10 principes Nolanorum nuntiant Marcello nocturna conloquia inter ple-
bem ac Poenos fieri statutumque esse, ut, cum Romana acies egressa 6
portis foret, inpedimenta eorum ac sarcinas diriperent, clauderent de-
inde portas murosque occuparent, ut potentes rerum suarum atque urbis
Poenum inde pro Romano acciperent. haec ubi nuntiata Marcello sunt, 7
15 conlaudatis senatoribus Nolanis, priusquam aliqui motus in urbe orere-
tur, fortunam pugnae experiri statuit. ad tris portas in hostes versas 8
tripertito exercitum instruxit; inpedimenta subsequi iussit, calones
lixasque et invalidos milites vallum ferre. media porta robora le-
gionum et Romanos equites, duabus circa portis novos milites levem-
20 que armaturam ac sociorum equites statuit. Nolani muros portasque 9
adire vetiti, subsidiaque destinata inpedimentis data, ne occupatis
proelio legionibus in ea impetus fieret. ita instructi intra portas sta-
bant. Hannibali sub signis, id quod per aliquot dies fecerat, ad mul- 10
tum diei in acie stanti primo miraculo esse, quod nec exercitus Roma-
25 nus porta egrederetur nec armatus quisquam in muris esset; ratus 11
deinde prodita conloquia esse metuque resides factos, partem militum
in castra remittit iussos propere adparatum omnem oppugnandae ur-
bis in primam aciem adferre, satis fidens, si cunctantibus instaret,
tumultum aliquem in urbe plebem moturam. ⟨d⟩um in sua quisque 12
30 ministeria discursu trepidat ad prima signa succeditque ad muros
acies, patefacta repente porta Marcellus signa canere clamoremque
tolli ac pedites primum, deinde equites, quanto maximo possent im-
petu, in hostem erumpere iubet. satis terroris tumultusque in aciem 13
mediam intulerant, cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus et
35 C. Aurelius legati in cornua hostium erupere. addidere clamorem lixae 14

5 utrimque C^2M^x | coeptae, Romanorum A^v: romanorum coeptae **P** || **8** procursantis *Luchs*: procantis **P**: provocantes M^1 || **9** cotidiana iam *Luchs*: coditia iam **P**: cotidiana *Gron.* || **12** foret *Gron.*: iret **P**: staret *Wei.* || **15** in urbe *Wei.*: iniurise **P** || **20** sociorum **D**: suorum **P** || **21** [destinata] *vel* [data] *Crev.* | impedimentis ⟨praesidio⟩ (*vel* ⟨custodiae⟩) *Luchs* || **29** dum *Gron.*: um **P** || **30** trepidant *Luchs*

calonesque et alia turba custodiae inpedimentorum adposita, ut pau-
citatem maxime spernentibus Poenis ingentis repente exercitus spe-
15 ciem fecerit. vix equidem ausim adfirmare, quod quidam auctores sunt,
duo milia et octingentos hostium caesos non plus quingentis Romano-
16 rum amissis; sed sive tanta sive minor victoria fuit, ingens eo die res 5
ac nescio an maxima illo bello gesta sit: non vinci enim ab Hannibale
tunc difficilius fuit quam postea vincere.

1 XVII. Hannibal spe potiundae Nolae adempta cum Acerras re-
cessisset, Marcellus extemplo clausis portis custodibusque dispositis,
ne quis egrederetur, quaestionem in foro de iis, qui clam in conloquiis 10
2 hostium fuerant, habuit; supra septuaginta damnatos proditionis se-
3 curi percussit, bonaque eorum iussit publica populi Romani esse, et
summa rerum senatui tradita cum exercitu omni profectus supra
4 Suessulam castris positis consedit. Poenus Acerras primum ad vo-
luntariam deditionem conatus perlicere, ⟨inde⟩ postquam obstinatos 15
[inde] videt, obsidere atque oppugnare parat. ceterum Acerranis plus
5 animi quam virium erat: itaque desperata tutela urbis, ut circumvallari
moenia viderunt, priusquam continuarentur hostium opera, per in-
termissa munimenta neglectasque custodias silentio noctis dilapsi,
6 per vias inviaque, qua quemque aut consilium aut error tulit, in urbes 20
Campaniae, quas satis certum erat non mutasse fidem, perfugerunt.

7 Hannibal Acerris direptis atque incensis, cum ad Casilinum dicta-
torem Romanum legionesque novas acciri nuntiassent, ne quid tam
propinquis hostium castris Capuae quoque oreretur, exercitum ad Ca-
8 silinum ducit. Casilinum eo tempore quingenti Praenestini habebant 25
cum paucis Romanis Latinique nominis, quos eodem audita Cannensis
9 clades contulerat. hi non confecto Praeneste ad diem dilectu serius
profecti domo cum Casilinum ante famam adversae pugnae venissent
et, aliis adgregantibus sese Romanis sociisque, profecti a Casilino cum
satis magno agmine irent, avertit eos retro Casilinum nuntius Cannen- 30

1–3 Front. Strat. II 4, 8

3 fecerint *ed. vet.* || **5** amissis, sed *Alsch.*: amisisset **P** || **6** sit] est *Frein.*: fuit *Per.* || **7** tunc *Rup.*: vincentibus **P**: tunc vincentibus *rec.*: vinci timentibus *Wei.*, *Con.*: vincere discentibus *Ma.* || **15** inde *transp. Novák* || **16** [inde] *Wei.*: in fide *Putsche* | ⟨inde⟩ obsidere *H. J. Mü.*: obsidere ⟨inde⟩ *ed. vet.* || **22** ad Casilinum *H. J. Mü.*: a casino **P**: a Casilino $\mathbf{A}^{p}$ || **23** novas acciri $\mathbf{A}^{v}$: nimis accipi **P**: [nimis] acciri *Wa.*: ⟨laetis a⟩nimis acciri *Miller* | nuntiatum esset $\mathbf{A}^{p}$ | quid *Lip.*: quis **P**: quid ⟨novi⟩ *Wa.*: quis ⟨tumultus⟩ *Wei.* || **24** oreretur *Wei.* orere | currunt **P**: oreretur ⟨motus⟩ *Gron.*: occurreret *Lip.* || **27** compulerat *Dou.* || **29** adgregantibus *Crev.*: adgregantur **P**

sis pugnae. ibi cum dies aliquot suspecti Campanis timentesque caven- 10
dis ac struendis in vicem insidiis traduxissent, ut de Capuae defectione
agi accipique Hannibalem satis pro certo hab⟨u⟩ere, interfectis nocte
oppidanis partem urbis, quae ci⟨s⟩ Volturnum est — eo enim dividi-
5 tur amni —, occupavere; idque praesidii Casilini habebant Romani.
additur et Perusina cohors, homines quadringenti sexaginta, eodem 11
nuntio, quo Praenestini paucos ante dies, Casilinum conpulsi. et satis 12
ferme armatorum ad tam exigua moenia et flumine altera parte cincta
tuenda erat; penuria frumenti, nimium etiam ut videretur hominum,
10 efficiebat.

XVIII. Hannibal cum iam inde haud procul esset, Gaetulos cum 1
praefecto nomine Isalca praemittit ac primo, si fiat conloquii copia,
verbis benignis ad portas aperiundas praesidiumque accipiendum per-
licere iubet, si in pertinacia perstent, vi rem gerere ac temptare, si qua
15 parte invadere urbem possit. idu ad moenia adcessere, quia silentium 2
erat, solitudo visa; metuque concessum barbarus ratus moliri portas
et claustra refringere parat, cum patefactis repente portis cohortes 3
duae, ad id ipsum instructae intus, ingenti cum tumultu erumpunt
stragemque hostium faciunt. ita primis repulsis Maharbal cum maiore 4
20 robore virorum missus nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. post- 5
remo Hannibal castris ante ipsa moenia oppositis parvam urbem par-
vumque praesidium summa vi atque omnibus copiis oppugnare parat,
ac dum instat lacessitque, corona undique circumdatis moenibus, ali-
quot milites et promptissimum quemque e muro turribusque ictos ami-
25 sit. semel ultro erumpentis agmine elephantorum opposito prope inter- 6
clusit trepidosque conpulit in urbem satis multis ut ex tanta paucitate
interfectis. plures cecidissent, ni nox proelio intervenisset. postero die 7
omnium animi ad oppugnandum accenduntur, utique postquam co-
rona aurea muralis proposita est, atque ipse dux castelli plano loco
30 positi segnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat,
Cannarum Trasumennique et Trebiae singulos admonens universos-
que. inde vineae quoque coeptae agi cuniculique. nec ad varios cona- 8
tus hostium aut vis ulla aut ars deerat socii⟨s⟩ Romanorum: propu- 9
gnacula adversus vineas statuere, transversis cuniculis hostium cunicu-
35 los excipere, et palam et clam coeptis obviam ire, donec pudor etiam
Hannibalem ab incepto avertit, castrisque communitis ac praesidio
modico inposito, ne omissa res videretur, in hiberna Capuam concessit.

1 suspecti **A**^{v}: suscepti **P** || 2 ut *Crev.*: ita **P** || 3 habuere **M**^{x} || 4 cis *Gron.* || 12 Isalca *ed. vet.*: isisalcae **P** || 14 si in **A**^{p}: sin **P** | vi *He.*: ut **P** || 16 solitudo **M**^{1}: sollicitudo **P** || 21 positis *rec.*, *Ma.* || 33 sociis *Gron.*: ⟨ab⟩ sociis *Luchs*

10 Ibi partem maiorem hiemis exercitum in tectis habuit, adversus
omnia humana mala saepe ac diu duratum, bonis inexpertum atque
11 insuetum. itaque, quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona ac
voluptates inmodicae, et eo inpensius, quo avidius ex insolentia in eas
12 se merserant. somnus enim et vinum et epulae et scorta balineaque 5
et otium consuetudine in dies blandius ita enervaverunt corpora ani-
mosque, ut magis deinde praeteritae victoriae eos quam praesentes
13 tutarentur vires, maiusque id peccatum ducis apud peritos artium
militarium haberetur, quam quod non ex Cannensi acie protinus ad
urbem Romanam duxisset; illa enim cunctatio distulisse modo victo- 10
14 riam videri potuit, hic error vires ademisse ad vincendum. itaque her-
cule, velut si cum alio exercitu a Capua exiret, nihil usquam pristinae
15 disciplinae tenuit. nam et redierunt plerique scortis inpliciti, et, ubi
primum sub pellibus haberi coepti sunt viaque et alius militaris labor
16 excepit, tironum modo corporibus animisque deficiebant, et deinde 15
per omne aestivorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis
dilabebantur, neque aliae latebrae quam Capua desertoribus erant.

1 XIX. Ceterum mitescente iam hieme educto ex hibernis milite Ca-
2 silinum redit, ubi, quamquam ab oppugnatione cessatum erat, obsi-
dio tamen continua oppidanos praesidiumque ad ultimum inopiae 20
3 adduxerat. castris Romanis Ti. Sempronius praeerat dictatore auspi-
4 ciorum repetendorum causa profecto Romam. Marcellum et ipsum
cupientem ferre auxilium obsessis et Volturnus amnis inflatus aquis
et preces Nolanorum Acerranorum⟨que⟩ tenebant Campanos timen-
5 tium, si praesidium Romanum abscessisset. Gracchus adsidens tan- 25
tum Casilino, quia praedictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei
gereret, nihil movebat, quamquam, quae facile omnem patientiam vin-
6 cerent, nuntiabantur a Casilino: nam et praecipitasse se quosdam non
tolerantes famem constabat, et stare inermes in muris nuda corpora
7 ad missilium telorum ictus praebentes. ea aegre patiens Gracchus, cum 30
neque pugnam conserere dictatoris iniussu auderet – pugnandum
8 autem esse, si palam frumentum inportaret, videbat – neque clam
inportandi spes esset, farre ex agris circa undique convecto cum con-
plura dolia conplesset, nuntium ad magistratum Casilinum misit, ut
9 exciperent dolia, quae amnis deferret. insequenti nocte intentis omni- 35

1–17 Val. Max. IX 1 ext. 1. Florus I 22, 21–22 || 30–p. 19, 20 Zon. IX 2 p. 1421 D. Val. Max. VII 6, 2

24 nolanorumque P^x | Acerranorumque (*vel* Acerranorum Nolanorumque) *Rie.*: adque acerranorum P^x

bus in flumen ac spem ab nuntio Romano factam dolia medio missa
amni defluxerunt; aequaliter inter omnes frumentum divisum. id 10
postero quoque die ac tertio factum est; nocte et mittebantur et perve-
niebant; eo custodias hostium fallebant. imbribus deinde continuis 11
5 citatior solito amnis transverso vertice dolia impulit ad ripam, quam
hostes servabant. ibi haerentia inter obnata ripis salicta conspiciun-
tur, nuntiatumque Hannibali est, et deinde intentiore custodia cau-
tum, ne quid falleret Volturno ad urbem missum. nuces tamen fusae 12
ab Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, crati-
10 bus excipiebantur. postremo ad id ventum inopiae est, ut lora detrac- 13
tasque scutis pelles, ubi fervida mollissent aqua, mandere conarentur
nec muribus aliove animali abstinerent et omne herbarum radicum-
que genus aggeribus infimis muri eruerent. et cum hostes obarassent, 14
quidquid herbidi terreni extra murum erat, raporum semen iniece-
15 runt, ut Hannibal 'Eone usque, dum ea nascuntur, ad Casilinum ses-
surus sum?' exclamaret; et qui nullam antea pactionem auribus ad- 15
miserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum
capitum. septunces auri in singulos pretium convenit. fide accepta 16
tradiderunt sese. donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti;
20 tum remissi summa cum fide. id verius est quam ab equite in abeuntis 17
inmisso interfectos. Praenestini maxima pars fuere. ex quingentis
septuaginta, qui in praesidio fuerunt, minus dimidium ferrum fames-
que absumpsit; ceteri incolumes Praeneste cum praetore suo M. Anicio
– scriba is antea fuerat – redierunt. statua eius indicio fuit Prae- 18
25 neste in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite, [et tria signa]
cum titulo lamnae aeneae inscripto, M. Anicium pro militibus, qui
Casilini in praesidio fuerint, votum solvisse. idem titulus tribus signis
in aede Fortunae positis fuit subiectus.

XX. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septin- 1
30 gentorum militum de exercitu Hannibalis praesidio, ne, ubi Poenus inde
abscessisset, Romani oppugnarent. Praenestinis militibus senatus Ro- 2
manus duplex stipendium et quinquennii militiae vacationem decre-
vit; civitate cum donarentur ob virtutem, non mutaverunt. Perusi- 3
norum casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento ullo est
35 inlustratus nec decreto Romanorum.

2 aequaliter **P**[1]: aequaliterque **P** || 15 nascantur *ed. vet.* || 20 emissi *Luchs* | summa cum *Titius*: cumascum **P**: cum summa *H. J. Mü.* || 22 ⟨haud⟩ minus *rec.* || 25 [et tria signa] *Ulrich* || 27 solvisse *Ma.*: voluisse **P**: vovisse **CM**[1]

4 Eodem tempore Petelinos, qui uni ex Bruttiis manserant in amicitia
Romana, non Carthaginienses modo, qui regionem obtinebant, sed
5 Bruttii quoque ceteri ob separata ab se consilia oppugnabant. quibus
cum obsistere malis nequirent Petelini, legatos Romam ad praesidium
petendum miserunt. quorum preces lacrimaeque – in questus enim 5
flebiles, cum sibimet ipsi consulere iussi sunt, sese in vestibulo curiae
profuderunt – ingentem misericordiam patribus ac populo moverunt.
6 consultique iterum ⟨a⟩ M. Aemilio praetore patres circumspectis omnibus
imperii viribus fateri coacti, nihil iam longinquis sociis in se
praesidii esse, redire domum fideque ad ultimum expleta consulere 10
7 sibimet ipsos in reliquum ⟨pro⟩ praesenti fortuna iusserunt. haec postquam
renuntiata legatio Petelinis est, tantus repente maeror pavorque
senatum eorum cepit, ut pars profugiendi, qua quisque posset, ac
8 deserendae urbis auctores essent, pars, quando deserti a veteribus
sociis essent, adiungendi se ceteris Bruttiis ac per eos dedendi Hanni- 15
9 bali. vicit tamen ea pars, quae nihil raptim nec temere agendum con-
10 sulendumque de integro censuit. relata postero die per minorem trepidationem
re tenuerunt optimates, ut convectis omnibus ex agris
urbem ac muros firmarent.

1 XXI. Per idem fere tempus litterae ex Sicilia Sardiniaque Romam 20
2 allatae. priores ex Sicilia T. Otacilii propraetoris in senatu recitatae
sunt: P. Furium praetorem cum classe ex Africa Lilybaeum venisse;
ipsum graviter saucium in discrimine ultimo vitae esse; militi ac navalibus
sociis neque stipendium neque frumentum ad diem dari neque,
3 unde detur, esse; magnopere suadere, ut quam primum ea mittantur, 25
sibique, si ita videatur, ex novis praetoribus successorem mittant.
4 eademque ferme de stipendio frumentoque ab A. Cornelio Mammula
propraetore ex Sardinia scripta. responsum utrique, non esse, unde mit-
5 teretur, iussique ipsi classibus atque exercitibus suis consulere. T. Otacilius
ad unicum subsidium populi Romani, Hieronem, legatos cum 30
misisset, in stipendium quanti argenti opus fuit et sex mensum frumentum
accepit; Cornelio in Sardinia civitates sociae benigne contu-
6 lerunt. et Romae quoque propter penuriam argenti triumviri mensarii
rogatione M. Minuci tribuni plebis facti, L. Aemilius Papus, qui consul
censorque fuerat, et M. Atilius Regulus, qui bis consul fuerat, et 35

1–19 Val. Max. VI 6 ext. 2 || 20–29 Val. Max. VII 6, 1. Zon. IX 3 p. 1422 A

2 sed $\mathbf{M}^2$: ex **P** || 8 ⟨a⟩ $\mathbf{C}^2\mathbf{M}^2$ || 9 iam] tam **A** || 11 ⟨pro⟩ *Ma.*: ⟨ex⟩ *Luchs* || 17 relata *Crev.*: relaxa **P** || 18 re tenuerunt *rec.*: retinuerunt **P** || 22 P. *Glar.*: L. **P** || 23 militi ac *Alsch.*: militiae **P** || 31 quantum *Wei.*

L. Scribonius Libo, qui tum tribunus plebis erat. et duumviri creati M. et C. Atilii aedem Concordiae, quam L. Manlius praetor voverat, dedicaverunt; et tres pontifices creati, Q. Caecilius Metellus et Q. Fabius Maximus et Q. Fulvius Flaccus, in locum P. Scantini demortui et L. Aemili Pauli consulis et Q. Aeli Paeti, qui ceciderant pugna Cannensi.

XXII. Cum cetera, quae continuis cladibus fortuna minuerat, quantum consiliis humanis adsequi poterant, patres explessent, tandem se quoque et solitudinem curiae paucitatemque convenientium ad publicum consilium respexerunt. neque enim post L. Aemilium et C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum adversae pugnae, ad hoc sui quemque casus per quinquennium absumpsissent. cum de ea re M. Aemilius praetor, dictatore post Casilinum amissum profecto tan⟨dem⟩ ad exercitum, exposcentibus cunctis rettulisset, tum Sp. Carvilius, cum longa oratione non ⟨patrum⟩ solum inopiam sed paucitatem etiam civium, ex quibus in patres legerentur, conquestus esset, explendi senatus causa et iungendi artius Latini nominis cum p⟨opulo⟩ Ro⟨mano⟩ magno⟨pe⟩re se suadere dixit, ut ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, ⟨quibus⟩ patres Romani censuissent, civitas daretur atque ⟨inde⟩ in demortuorum locum in senatum legerentur. eam sententiam haud aequioribus animis quam ipsorum quo⟨n⟩dam postulatum Latinorum patres audierunt; et cum fremitus indignantium tota curia esset, et praecipue T. Manlius esse etiam nunc eius stirpis virum diceret, ex qua quondam in Capitolio consul minatus esset, quem Latinum [quem] in curia vidisset, eum sua manu se interfecturum, Q. Fabius Maximus numquam rei ullius alieniore tempore mentionem factam in senatu dicit, quam inter tam suspensos sociorum animos incertamque fidem id iactum, quod insuper sollicitaret eos. eam unius hominis temerariam vocem silentio omnium extinguendam esse et, si quid umquam arcani sanctive ad silendum in curia fuerit, id omnium maxime tegendum, occulendum, obliviscendum, pro ⟨in⟩dicto habendum esse. ita eius rei oppressa mentio est. dictatorem, qui censor ante fuisset vetustissimusque ex

2 Manlius *ed. vet.*: manilius **P** ‖ 13 praetor *ed. vet.*: pro **P** ‖ 14 tandem *Luchs*: tam **P**: iam **A**^{v}: [tam] **C**^{x} ‖ 15 ⟨patrum⟩ *H. J. Mü.* ‖ 16 inopiam ⟨patrum⟩ *Hertz*: inopiam ⟨senatorum⟩ *Wei.* | in patres **M**^{x}: impetres **P**: patres *J. H. Voß* ‖ 18 populo Romano magnopere *Crev.*: pro magnore **P** ‖ 19 ⟨quibus⟩ *J. H. Voß* ‖ 20 ⟨inde⟩ *Frig.*: ⟨ei⟩ *Ma.* ‖ 22 quondam **M**^{x} ‖ 24 ex *ed. vet.*: et **P** ‖ 25 quem Latinum **A**^{p}: quem latinum quem **P**: Latinum quem *Alsch.* ‖ 28 id iactum *Gron.*: itactum **P** ‖ 32 indicto *Alsch.*: non dicto **M**^{x}

iis, qui viverent, censoriis esset, creari placuit, qui senatum legeret,
accirique C. Terentium consulem ad dictatorem dicendum iusserunt.
11 qui [ea] ex Apulia relicto ibi praesidio cum magnis itineribus Romam
redisset, [et] nocte proxima, ut mos erat, M. Fabium Buteonem ex senatus consulto sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. 5

1 XXIII. Is ubi cum lictoribus in rostra escendit, neque duos dictatores tempore uno, quod numquam antea factum esset, probare se di-
2 xit, neque dictatorem se sine magistro equitum, nec censoriam vim uni permissam et eidem iterum, nec dictatori nisi rei gerendae causa
3 creato in sex menses datum imperium. quae inmoderata fors, tempus 10
ac necessitas fecerit, iis se modum impositurum: nam neque senatu quemquam moturum ex ⟨iis⟩, quos C. Flaminius L. Aemilius censores
4 in senatum legissent; transcribi tantum recitarique eos iussurum, ne penes unum hominem iudicium arbitriumque de fama ac moribus senatoriis fuerit; et ita in demortuorum locum sublecturum, ut ordo or- 15
5 dini, non homo homini praelatus videretur. recitato vetere senatu inde primos in demortuorum locum legit, qui post L. Aemilium C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent necdum in senatum
6 lecti essent, ut quisque eorum [senatus] primus creatus erat; tum legit qui aediles, tribuni plebis quaestoresve fuerant; tum ex iis, qui ⟨non⟩ 20
magistratus cepissent, qui spolia ex hoste fixa domi haberent aut ci-
7 vicam coronam accepissent. ita centum septuaginta septem cum ingenti adprobatione hominum in senatum lectis extemplo se magistratu
8 abdicavit privatusque de rostris descendit lictoribus abire iussis, turbaeque se inmiscuit privatas agentium res, tempus hoc sedulo terens, 25
ne deducendi sui causa populum de foro abduceret: neque tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentesque eum domum deduxerunt.
9 consul nocte insequenti ad exercitum redit non facto certiore senatu, ne comitiorum causa in urbe retineretur.

1 XXIV. Postero die consultus a M. Pomponio praetore senatus de- 30
crevit dictatori scribendum, uti, si e re publica censeret esse, ad consules subrogandos veniret cum magistro equitum et praetore M. Mar-
2 cello, ut ex iis praesentibus noscere patres possent, quo statu res publica esset, consiliaque ex rebus caperent. qui acciti erant, omnes venerunt re-
3 lictis legatis, qui legionibus praeessent. dictator de se pauca ac [de] modice 35

3 [ea] *Facius* || 4 [et] A^p || 6 is ubi A^p: rubi **P**: ⟨dictato⟩r ubi *Wei.* || 8 [se] **CR** || 10 fors] forsan *Ma.* | [tempus] *Con.* || 12 ⟨iis⟩ *ed. vet.* || 15 sublecturum *ed. vet.*: subvecturum **P** || 19 [senatus] *Glar.* || 20 ⟨non⟩ *Con.* || 21 magistratus ⟨non⟩ *Sig.*: ⟨minores⟩ magistratus *Stroth* || 22 coronam A^p: romanam **P** || 25 ⟨ad⟩ hoc *H. J. Mü.*: [hoc] *Luchs* || 35 modice **D**: de modice **P**

locutus in magistrum equitum Ti. Sempronium Gracchum magnam
partem gloriae vertit, comitiaque edixit, quibus L. Postumius tertium
absens, qui tum Galliam provinciam obtinebat, et Ti. Sempronius
Gracchus, qui tum magister equitum et aedilis curulis erat, consules
5 creantur. praetores inde creati M. Valerius Laevinus iter⟨um⟩, Ap. 4
Claudius Pulcher, Q. Fulvius Flaccus, Q. Mucius Scaevola. dictator 5
creatis magistratibus Teanum in hiberna ad exercitum redit relicto
magistro equitum Romae, qui, cum post paucos dies magistratum
initurus esset, de exercitibus scribendis conparandisque in annum
10 patres consuleret.

Cum eae res maxime agerentur, nova clades nuntiata, aliam super 6
aliam cumulante in eum annum fortuna, L. Postumium consulem
designatum in Gallia ipsum atque exercitum deletos. silva erat vasta— 7
Litanam Galli vocabant —, qua exercitum traducturus erat. eius
15 silvae dextra laevaque circa viam Galli arbores ita inciderunt, ut
inmotae starent, momento levi inpulsae occiderent. legiones duas Ro- 8
manas habebat Postumius sociumque ab supero mari tantum conscrip-
serat, ut viginti quinque ⟨milia⟩ armatorum in agros hostium induxe-
rit. Galli oram extremae silvae cum circumsedissent, ubi intravit ag- 9
20 men saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt. quae alia
in aliam instabilem per se ac male haerentem incidentes ancipiti
strage arma viros equos obruerunt, ut vix decem homines effugerent.
nam cum exanimati plerique essent arborum truncis fragmentisque 10
ramorum, ceteram multitudinem inopinato malo trepidam Galli sal-
25 tum omnem armati circumsedentes interfecerunt, paucis e tanto nu-
mero captis, qui pontem fluminis petentes, obsesso ante ab hostibus
ponte, interclusi sunt. ibi Postumius omni vi, ne caperetur, dimicans 11
occubuit. spolia corporis caputque praecisum ducis Boi ovantes tem-
plo, quod sanctissimum est apud eos, intulere. purgato inde capite, ut 12
30 mos iis est, calvam auro caelavere, idque sacrum vas iis erat, quo sol-
lemnibus libarent, poculumque idem sacerdoti[s esse] ac templi anti-
stitibus. praeda quoque haud minor Gallis quam victoria fuit; nam 13
etsi magna pars animalium strage silvae oppress⟨a⟩ erat, tamen cete-
rae res, quia nihil dissipatum fuga est, stratae per omnem iacentis
35 agminis ordinem inventae sunt.

11–32 Zon. IX 3 p. 1422 B. Orosius IV 16, 11

5 creantur *J. H. Voß*: crearentur **P** | iterum *Alsch.* || 6 Mucius *ed. vet.*: municius **P** || 16 concciderent *Gron.*: acciderent *Dou.* || 18 ⟨milia⟩ **D** || 31 sacerdoti *Sig.*: sacerdotis **P**: sacerdotibus *Alsch.* | [esse] *rec.*: esset **C**ˣ || 33 oppressa erat **M**ˣ: oppresserat **P**

1 XXV. Hac nuntiata clade cum per dies multos in tanto pavore fuisset civitas, ut tabernis clausis velut nocturna solitudine per urbem
2 ⟨f⟩acta senatus aedilibus negotium daret, ut urbem circumirent aperirique tabernas et maestitiae publicae speciem urbi demi iuberent,
tum Ti. Sempronius senatum habuit consolatusque patres est et ad- 5
3 hortatus, ne, qui Cannensi ruinae non succubuissent, ad minores cala-
4 mitates animos summitterent. quod ad Carthaginienses hostes Hannibalemque attine⟨re⟩t, prospera modo essent, sicut speraret, futura; Gallicum bellum et omitti tuto et differri posse, ultionemque eam fraudis in deorum ac populi Romani potestate fore. de hoste Poeno 10 exercitibusque, per quos id bellum gereretur, consultandum atque
5 agitandum. ipse primum, quid peditum equitumque, quid civium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit; tum Marcellus
6 suarum copiarum summam exposuit. quid in Apulia cum C. Terentio consule esset, a peritis quaesitum est, nec, und⟨e du⟩o consulares 15 exercitus satis firmi ad tantum bellum efficerentur, inibatur ratio. itaque Galliam, quamquam stimulabat iusta ira, omitti eo anno pla-
7 cuit. exercitus dictatoris consuli decretus est. de exercitu M. Marcelli, qui eorum ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci atque ibi
8 militare, donec ⟨in⟩ Italia bellum esset, placuit; eodem ex[in] dicta- 20 toris legionibus reici militem minimi quemque roboris, nullo praestituto militiae tempore, nisi quod stipendiorum legitimorum esset.
9 duae legiones urbanae alteri consuli, qui in locum L. Postumi suffectus esset, decretae sunt, eumque, cum primum salvis auspiciis posset,
10 creari placuit; legiones praeterea duas primo quoque tempore ex Si- 25 cilia acciri, atque inde consulem, cui legiones urbanae ⟨e⟩venissent,
11 militum sumere quantum opus esset; C. Terentio consuli prorogari in annum imperium, neque de eo exercitu, quem ad praesidium Apuliae haberet, quicquam minui.

1 XXVI. Dum haec in Italia geruntur apparanturque, nihilo segnius 30 in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum Romanis.
2 P. et Cn. Scipionibus inter se partitis copias, ut Gnaeus terra, Publius navibus rem gereret, Hasdrubal Poenorum imperator, neutri parti virium satis fidens, procul ab hoste intervallo ac locis tutus tenebat se, quoad multum ac diu obtestanti quattuor milia peditum et ⟨quin- 35
3 genti⟩ equites in supplementum missi ex Africa sunt. tum refecta

3 facta *rec.*: actam **P**: acta **M**ˣ ‖ 4 urbi **y**: urbem **P**: *del. Luchs* ‖ 8 attineret *Gron.* ‖ 15 unde duo *Ma.*: undo **P**: unde *Gron.* ‖ 20 ⟨in⟩ **M**ˣ | ex **C**²: exin **P**: ex M. Iuni *Alsch.*: ex Iuni *Wei.* ‖ 22 quod *rec.*: qui **P** ‖ 26 evenissent **M**ˣ ‖ 27 prorogari **A**ᵖ: propagari **P** ‖ 35 et ⟨quingenti⟩ **A**ᵖ: et ⟨mille⟩ *Alsch.*: mille *Ma.*

tandem spe castra propius hostem movit, classemque et ipse instrui
pararique iubet ad insulas maritumamque oram tutandam. in ipso 4
impetu movendarum de integro rerum perculit eum praefectorum na-
vium transitio, qui post classem ad Hiberum per pavorem desertam
5 graviter increpiti numquam deinde satis fidi aut duci aut Carthagi-
niensium rebus fuerant. fecerant hi transfugae motum in Tartesiorum 5
gente, desciverantque iis auctoribus urbes aliquot, una etiam ab ipsis
vi capta fuerat. in eam gentem versum ab Romanis bellum est, in- 6
festoque exercitu Hasdrubal ingressus agrum hostium pro captae ante
10 dies paucos urbis moenibus Chalbum, nobilem Tartesiorum ducem,
cum valido exercitu castris se tenentem adgredi statuit. praemissa 7
igitur levi armatura, quae eliceret hostis ad certamen, equitum par-
tem ad [de]populandum per agros passim dimisit, ⟨et⟩ ut palantis
exciperent. simul et ad castra tumultus erat et per agros fugaque et 8
15 caedes; deinde undique diversis itineribus cum in castra se recepissent,
[et] adeo repente decessit animis pavor, ut non ad munimenta modo
defendenda satis animorum esset, sed etiam ad lacessendum proelio
hostem. erumpunt igitur agmine e castris tripudiantes more suo, re- 9
pentinaque eorum audacia terrorem hosti paulo ante ultro lacessenti
20 incussit. itaque et ipse Hasdrubal in collem satis arduum, [tutum] 10
flumine etiam obiecto ⟨tu⟩tum, copias subducit et praemissam levem
armaturam equitesque palatos eodem recipit, nec aut colli aut flumini
satis fidens castra vallo permunit. in hoc alterno pavore certamina 11
aliquot sunt contracta; nec Numida Hispano eques par fuit nec iacula-
25 tor Maurus caetrato, velocitate pari, robore animi viriumque aliquan-
tum praestanti.

XXVII. Postquam neque elicere Poenum ad certamen obversati 1
castris poterant neque castrorum oppugnatio facilis erat, urbem As- 2
cuam, quo finis hostium ingrediens Hasdrubal frumentum commea-
30 tusque alios convexerat, vi capiunt omnique circa agro potiuntur; nec
iam aut in agmine aut in castris ullo imperio contineri. quam ubi negle- 3
gentiam ex re, ut fit, bene gesta oriri senserat Hasdrubal, cohortatus
milites, ut palatos sine signis hostes adgrederentur, degressus colle
pergit ire acie instructa ad castra. quem ut adesse tumultuose nuntii 4
35 refugientes ex speculis stationibusque attulere, ad arma conclamatum

11 se tenentem **C**: setetenentem **P** || 12 equitum *Fischer*: peditum **P** || 13 populandum *Ma.* | ⟨et⟩ *Heus.*: ⟨simul⟩ *Fischer* || 16 [et] **C** || 20 [tutum] *He.* || 21 tutum *He.*: tum **P**: *del. Crev.* || 22 recipit *Gron.*: recepit **P** || 31 ullo C^{x}: illo **P** || 34.35 nuntii refugientes A^{p}: nuntiares fugientes **P**: nuntii ac refugientes *Wei.*

5 est. ut quisque arma ceperat, sine imperio, sine signo, incompositi,
inordinati in proelium ruunt. iam primi conseruerant manus, cum alii
6 catervatim currerent, alii nondum e castris exissent. tamen primo
ipsa audacia terruere hostem; deinde rari in confertos inlati, cum pau-
citas parum tuta esset, respicere alii alios et undique pulsi coire in 5
7 orbem, et dum ⟨corpora⟩ corporibus applicant armaque armis iun-
gunt, in artum conpulsi, cum vix movendis armis satis spatii esset,
8 corona hostium cincti ad [tu]multum diei caeduntur; exigua pars erup-
tione facta silvas ac montis petit. parique terrore et castra sunt deser-
ta et universa gens postero die in deditionem venit. 10

9 Nec diu in pacto mansit; nam subinde ab Carthagine allatum est,
ut Hasdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret,
quae volga⟨ta⟩ res per Hispaniam omnium ferme animos ad Romanos
10 avertit. itaque Hasdrubal extemplo litteras Carthaginem mittit indi-
cans, quanto fama profectionis suae damno fuisset; si vero inde per- 15
geret, priusquam Hiberum transiret, Romanorum Hispaniam fore:
11 nam praeterquam quod nec praesidium nec ducem haberet, quem re-
linqueret pro se, eos imperatores esse Romanos, quibus vix aequis viri-
12 bus resisti possit; itaque si ulla Hispaniae cura esset, successorem sibi
cum valido exercitu mitterent; cui ⟨ut⟩ omnia prospere evenirent, 20
non tamen otiosam provinciam fore.

1 XXVIII. Eae litterae quamquam primo admodum moverunt se-
natum, tamen, quia Italiae cura prior potiorque erat, nihil de Hasdru-
2 bale neque de copiis eius mutatum est; Himilco cum exercitu iusto et
aucta classe ad retinendam terra marique ac tuendam Hispaniam est 25
3 missus. qui ut pedestris navalisque copia⟨s⟩ traiecit, castris commu-
nitis navibusque subductis et vallo circumdatis, cum equitibus delec-
tis ipse, quantum maxime adcelerare poterat, per dubios infestosque
4 populos iuxta intentus ad Hasdrubalem pervenit. cum decreta senatus
mandataque exposuisset atque edoc⟨tus f⟩uisse⟨t⟩ ipse in vicem, 30
quem ad modum tractandum bellum in Hispania foret, retro in sua
castra redit nulla re quam celeritate tutior, quod undique abierat,
5 antequam consentirent. Hasdrubal, priusquam moveret castra, pecu-
6 nias imperat populis omnibus suae dicionis, satis [i]gnarus Hanniba-
lem transitus quosdam pretio mercatum nec auxilia Gallica aliter quam 35

6 ⟨corpora⟩ *rec.* || 8 multum **M^2** || 11 in pacto *Stroth*: in pacato **P**: inde pacata *He.*: pacata *Gron.* || 13 volgata **M^2** || 15 inde] ire *Doer.* || 19 posset *Forchhammer* || 20 ⟨ut⟩ *Gron.*: ⟨si⟩ **A^p** || 26 copias **CM^2** || 27 delectis **C^2 R^1M**: dilectis **P** || 30 edoctus fuisset **A^v**: edoctus esset *Fabri*: edocuisse **P**: edocuisset **P^2** || 32 rediit **P^2** || 34 gnarus **$C^x$$M^1$**

conducta habuisse; inopem tantum iter ingressum vix penetraturum
ad Alpis fuisse: pecuniis igitur raptim exactis ad Hiberum descendit.
Decreta Carthaginiensium et Hasdrubalis iter ubi ad Romanos sunt 7
perlata, omnibus omissis rebus ambo duces iunctis copiis ire obviam
5 coeptis atque obsistere parant, rati, si Hannibali, vix per se ipsi to- 8
lerando Italiae hosti, Hasdrubal dux atque Hispaniensis exercitus
esset iunctus, illum finem Romani imperii fore. his anxii curis ad Hi- 9
berum contrahunt copias, et transito amne cum diu consultassent,
utrum castra castris conferrent an ⟨sa⟩tis haberent sociis Carthagi-
10 niensium oppugnandis morari ab itinere proposito hostem, urbem a 10
propinquo flumine Hiberam appellatam, opulentissimam ea tem-
pestate regionis eius, oppugnare parant. quod ubi sensit Hasdrubal, 11
pro ope ferenda sociis pergit ire ipse ad urbem deditam nuper in fidem
Romanorum oppugnandam. ita iam coepta obsidio omissa ab Roma- 12
15 nis est et in ipsum Hasdrubalem versum bellum.
XXIX. Quinque milium intervallo castra distantia habuere paucos 1
dies, nec sine levibus proeliis nec ut in aciem exirent; tandem uno 2
eodemque die velut ex composito utrimque signum pugnae proposi-
tum est atque omnibus copiis in campum descensum [est]. triplex ste- 3
20 tit Romana acies: velitum pars inter antesignanos locata, pars post
signa accepta; equites cornua cinxere. Hasdrubal mediam aciem 4
Hispanis firmat; in cornibus dextro Poenos locat, laevo Afros mercen-
nariorumque auxilia; equitum Numidas Poenorum peditibus, ceteros
Afris pro cornibus apponit. nec omnes Numidae in dextro locati 5
25 cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos inter
acerrimam saepe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transul-
tare mos erat: tanta velocitas ipsis tamque docile equorum genus est.
cum hoc modo instructi starent, imperatorum utriusque partis haud 6
ferme dispares spes erant; nam ne minimum quidem aut numero aut
30 genere militum hi aut illi praestabant; militibus longe dispar animus
erat. Romanis enim, quamquam procul a patria pugnarent, facile 7
persuaserant duces pro Italia atque urbe Romana eos pugnare; itaque,
velut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnae verteretur, ob-
stinaverant animis vincere aut mori. minus pertinaces viros habebat 8
35 altera acies; nam maxima pars Hispani erant, qui vinci in Hispania

16 c. 29 Orosius IV 16, 13. Eutropius III 11

5 rati si **M**: ratis **P** || 9 an satis **A^{v}**: antis **P** || 15 in **M^{x}**: ne **P** || 19 [est[1]] *Ma.* | [est[2]] **M**? || 24 afris **y**: afros **P**: Afro *Wei.* | apponit *Rub.*: opponit **P** || 29 minimum *Koch*: multum **P**: militum *Har.* || 30 militum] multum *Har.* || 33 ⟨in⟩ eo *Ma.*

9 quam victores in Italiam trahi malebant. primo igitur concursu, cum
vix pila coniecta essent, rettulit pedem media acies, inferentibusque
10 se magno impetu Romanis vertit terga. nihilo segnius cornibus proe-
lium fuit. hinc Poenus, hinc Afer urguet, et velut in circumventos
11 proelio ancipiti pugnant; sed cum ⟨in⟩ medium tota iam coisset Ro- 5
mana acies, satis virium ad dimovenda hostium cornua habuit. ita
12 duo diversa proelia erant. utroque Romani, ut qui pulsis iam ante me-
diis et numero et robore virorum praestarent, haud dubie superant.
13 magna vis hominum ibi occisa, et nisi Hispani vixdum conserto proe-
14 lio tam effuse fugissent, perpauci ex tota superfuissent acie. equestris 10
pugna nulla admodum fuit, quia, simul inclinatam mediam aciem Mau-
ri Numidaeque videre, extemplo fuga effusa nuda cornua elephantis
15 quoque prae se actis deseruere. et Hasdrubal usque ad ultimum even-
tum pugnae moratus e media caede cum paucis effugit. castra Roma-
16 ni cepere atque diripuere. ea pugna, si qua dubia ⟨in⟩ Hispania erant, 15
Romanis adiunxit, Hasdrubalique non modo in Italiam traducendi
exercitus sed ne manendi quidem satis tuto in Hispania spes reliqua
17 erat. quae posteaquam litteris Scipionum Romae volgata sunt, non
tam victoria quam prohibito Hasdrubalis in Italiam transitu laeta-
bantur. 20

1 XXX. Dum haec in Hispania geruntur, Petelia in Bruttiis aliquot
post mensibus, quam coepta oppugnari erat, ab Himilcone praefecto
2 Hannibalis expugnata est. multo sanguine ac volneribus ea Poenis vic-
3 toria stetit, nec ulla magis vis obsessos quam fames expugnavit. ab-
sumptis enim frugum alimentis carnisque omnis generis quadrupedum 25
suetae ⟨insuetae⟩que, postremo coriis herbisque et radicibus et cor-
4 ticibus teneris strictisque foliis vixere, nec ante, quam vires ad stan-
5 dum in muris ferendaque arma deerant, expugnati sunt. recepta Pe-
telia Poenus ad Consentiam copias traducit, quam minus pertinaciter
6 defensam intra paucos dies in deditionem accepit. isdem ferme diebus 30
et Bruttiorum exercitus Crotonem, Graecam urbem, circumsedit,
opulentam quondam armis virisque, tum iam adeo multis magnisque
cladibus adflictam, ut omnis aetatis minus duo milia civium super-
7 essent. itaque urbe a defensoribus vacua facile potiti hostes sunt; arx

21–28 Val. Max. VI 6 ext. 2. Appian. Hann. 29 21 – p. 29, 2 Eutropius III 11

3 ⟨in⟩ cornibus $\mathbf{A}^x$ || 5 ⟨in⟩ $\mathbf{C}^2$ || 7 iam ante mediis *Gron.*: tandante medis **P** || 12 videre *Luchs*: viderent **P**: viderunt $\mathbf{P}^2$ || 15 ⟨in⟩ $\mathbf{C}^x\mathbf{M}^x$ || 17—18 spes reliqua erat *Gron.*: spe relinquerat **P**: spem reliquerat $\mathbf{M}^3$ || 26 ⟨insuetae⟩que *Fabri* || 27 foliis *Alsch.*: rohis **P** || 34 vacua *Wei.*: vasta **P** | arx *ed. vet.*: aras **P**

tantum retenta, in quam inter tumultum captae urbis e media caede
quidam effugere. et Locrenses descivere ad Bruttios Poenosque pro- 8
dita multitudine a principibus. Regini tantummodo regionis eius et in 9
fide erga Romanos et potestatis suae ad ultimum manserunt. in Sici- 10
5 liam quoque eadem inclinatio animorum pervenit, et ne domus quidem
Hieronis tota ab defectione abstinuit. namque Gelo, maximus stirpis, 11
contempta simul senectute patris simul post Cannensem cladem Roma-
na societate ad Poenos defecit, movissetque in Sicilia res, nisi mors 12
adeo opportuna, ut patrem quoque suspicione aspergeret, armantem
10 eum multitudinem sollicitantemque socios absumpsisset. haec eo anno 13
in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania vario eventu acta.

Exitu anni Q. Fabius Maximus a senatu postulavit, ut aedem Ve-
neris Erycinae, quam dictator vovisset, dedicare liceret. senatus 14
decrevit, ut Ti. Sempronius consul designatus, cum ⟨magistratum⟩
15 inisset, ad populum ferret, ut Q. Fabium duumvirum esse iuberent
aedis dedicandae causa. et M. Aemilio Lepido, qui consul augurque 15
fuerat, filii tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum
et gladiatorum paria duo et viginti [per triduum] in foro dederunt.
aediles curules C. Laetorius et T. Sempronius Gracchus, consul de- 16
20 signatus, qui in aedilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos
fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. plebei ludi aedilium M. Au- 17
reli Cottae et M. Claudi Marcelli ter instaurati.

Circumacto tertio anno Punici belli Ti. Sempronius consul idibus 18
Martiis magistratum init. praetores Q. Fulvius Flaccus, qui antea
25 consul censorque fuerat, urbanam, M. Valerius Laevinus peregrinam
sortem in iuris dictione habuit; Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mu-
cius Scaevola Sardiniam sortiti sunt. M. Marcello pro consule impe- 19
rium esse populus iussit, quod post Cannensem cladem unus Romano-
rum imperatorum in Italia prospere rem gessisset.

30 XXXI. Senatus, quo die primum est in Capitolio consultus, decrevit, 1
ut quo⟨d⟩ eo anno duplex tributum imperaretur, simplex confestim
exigeretur, ex quo stipendium praesens omnibus militibus daretur, 2
praeterquam qui milites ad Cannas fuissent. de exercitibus ita decre- 3
verunt, ut duabus legionibus urbanis Ti. Sempronius consul Cales ad
35 conveniendum diem ediceret; inde eae legiones in castra Claudiana
supra Suessulam deducerentur. quae ibi legiones essent — erant autem 4

14 ⟨magistratum⟩ *rec.*: ⟨primum magistratum⟩ *Facius*: ⟨honorem⟩ **C**^{x}: ⟨consulatum⟩ *Lut.*: ibo **P** || 16 qui *Sig.*: qui bis **C**^{4}**M**^{1}: quib' **P** || 17 ludos **A**^{v}: ludisse **P** || 18 [per triduum] *Crev.* || 21 fecerunt **A**^{v}: fecerant **P** || 24 antea ⟨bis⟩ *Per.* || 31 quod **A**^{v}: [quo] **C**^{x}

Cannensis maxime exercitus —, eas Appius Claudius Pulcher praetor in Siciliam traiceret, quaeque in Sicilia essent, Romam deportarentur.
5 ad exercitum, cui ad conveniendum Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus missus, isque iussus in castra Claudiana deducere urbanas
6 legiones. ad veterem exercitum accipiendum deducendumque inde in 5 Siciliam Ti. Maecilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus.
7 Taciti primo expectaverant homines, uti consul comitia collegae creando haberet; deinde, ubi ablegatum velut de industria M. Marcellum viderunt, quem maxime consulem in eum annum ob egregie in
8 praetura res gestas creari volebant, fremitus in curia ortus. quod ubi 10 sensit consul, 'Utrumque' inquit 'e re publica fuit, patres conscripti, et M. Claudium ad permutandos exercitus in Campaniam proficisci et comitia non prius edici, quam is inde confecto, quod mandatum est, negotio revertisset, ut vos consulem, quem tempus rei publicae postu-
9 laret, quem maxime voltis, haberetis.' ita de comitiis, donec rediit 15 Marcellus, silentium fuit. interea duumviri creati sunt Q. Fabius Maximus et T. Otacilius Crassus aedibus dedicandis, Menti Otacilius, Fabius Veneri Erucinae; utraque in Capitolio est, canali uno discretae.
10 et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant, latum ad populum, ut cives Romani essent, 20 item uti municipes Cumani essent pridie, quam populus Campanus a
11 populo Romano defecisset. maxime, ut hoc ferretur, moverat, quod, quorum hominum essent, scire se ipsi negabant, vetere patria relicta
12 in eam, ⟨in⟩ quam redierant, nondum adsciti. postquam Marcellus ab exercitu rediit, comitia consuli uni rogando in locum L. Postumii 25
13 edicuntur. creatur ingenti consensu Marcellus, qui extemplo magistratum occiperet. cui ineunti consulatum cum tonuisset, vocati augures vitio creatum videri pronuntiaverunt; volgoque patres ita fama ferebant, quod tum primum duo plebei consules facti essent, id deis cor-
14 di non esse. in locum Marcelli, ubi is se magistratu abdicavit, suffectus 30 Q. Fabius Maximus tertium.
15 Mare arsit eo anno; ad Sinuessam bos eculeum peperit; signa Lanuvii ad Iunonis Sospitae cruore manavere, lapidibusque circa id templum pluit. ob quem imbrem novemdiale, ut adsolet, sacrum fuit, ceteraque prodigia cum cura expiata. 35

7—16. 24—30 Plutarch. Marcell. 12, 1—2 || 32 Zon. IX 3 p. 1422 C

11 consul **M**[1]: eos **P** || 18 Veneri Erycinae **C**[x]: beneri aerucinae **P** | discretae *ed. vet.*: decretae **P** || 20 latum *Crev.*: latim **P** || 24 ⟨in⟩ *ed. vet.* || 25 ab *ed. vet.*: ad **P** || 28 videri **A**[p]: viderunt **P** || 32 peperit **C**: perperit **P**

XXXII. Consules exercitus inter sese diviserunt. Fabio exercitus 1
Teani, cui M. Iunius dictator praefuerat, evenit; Sempronio R⟨omae⟩
volones, qui ibi erant, et sociorum viginti quinque milia, M. Valerio 2
praetori legiones, quae ex Sicilia redissent, decretae. M. Claudius pro
5 consule ad eum exercitum, qui supra Suessulam Nolae praesideret,
missus; praetores in Siciliam ac Sardiniam profecti. consules edixerunt, 3
quotiens in senatum vocassent, uti senatores quibusque in senatu
dicere sententiam liceret ad portam Capenam convenirent. praetores, 4
quorum iuris dictio erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt;
10 eo vadimonia fieri iusserunt, ibique eo anno ius dictum est.

Interim Carthaginem, unde Mago, frater Hannibalis, duodecim mi- 5
lia peditum et ⟨mille⟩ quingentos equites, viginti elephantos, mille
argenti talenta in Italiam transmissurus erat cum praesidio sexaginta
navium longarum, nuntius adfertur in Hispania rem male gestam 6
15 omnesque ferme eius provinciae populos ad Romanos defecisse. erant, 7
qui Magonem cum classe ea copiisque omissa Italia in Hispaniam aver-
terent, cum Sardiniae recipiendae repentina spes adfulsit: parvum ibi 8
exercitum Romanum esse; veterem praetorem inde A. Cornelium pro-
vinciae peritum decedere, novum expectari; ad hoc fessos iam animos 9
20 Sardorum esse di⟨ut⟩urnitate imperii R⟨omani⟩, et proximo iis anno
acerbe atque avare imperatum, gravi tributo et conlatione iniqua fru-
menti pressos; nihil deesse aliud quam auctorem, ad quem deficerent.
haec clandestina legatio per principes missa erat, maxime eam rem 10
moliente Hampsicora, qui tum auctoritate atque opibus longe primus
25 erat. his nuntiis prope uno tempore turbati erectique Magonem cum 11
classe sua copiisque in Hispaniam mittunt, in Sardiniam Hasdrubalem 12
deligunt ducem et tantum ferme copiarum, quantum Magoni, decer-
nunt.

Et Romae consules transactis rebus, quae in urbe agendae erant, 13
30 movebant iam sese ad bellum. Ti. Sempronius militibus Sinuessam 14
diem ad conveniendum edixit, et Q. Fabius, consulto prius senatu, ut
frumenta omnes ex agris ante kal. Iunias primas in urbes munitas con-
veherent; qui non invexisset, eius se agrum populaturum, servos sub 15

4–6 Plutarch. Marcell. 12, 3 || 11–26 Eutropius III 11. Zon. IX 3 p. 1423 A

1 sese (se A[P]) diviserunt A[P] *Drak.*: sesei iusserunt **P** || 2 Teani *Fabri*: trani **P** | praefuerat **M**[1]: praeter fuerat **P**[1] | Sempronio Romae *Tartara*: sempronior **P**: sempronio **C** || 3 qui ibi erant *Ma.*: que fierent **P** || 12 et ⟨mille⟩ *ed. vet.*: ⟨mille⟩ et *Hertz*: mille *Alsch.* || 20 diuturnitate **M**: diurnitate **P** | imperii Romani et *Luchs*: imperiret **P** || 31 diem ad *ed. vet.*: ad diem **P**

hasta venditurum, villas incensurum. ne praetoribus quidem, qui ad
ius dicendum creati erant, vacatio a belli administratione data est.
16 Valerium praetorem in Apuliam ire placuit ad exercitum a Terentio
accipiendum; cum ex Sicilia legiones venissent, iis potissimum uti ad
regionis eius praesidium, Terentianum ⟨exercitum Tarentum⟩ mitti 5
17 cum aliquo legatorum; et viginti quinque naves datae, quibus oram
18 maritimam inter Brundisium ac Tarentum tutari posset. par navium
numerus Q. Fulvio praetori urbano decretus ad suburbana litora
19 tutanda. C. Terentio proconsuli negotium datum, ut in Piceno agro
20 conquisitionem militum haberet locisque iis praesidio esset. et T. Ota- 10
cilius Crassus, postquam aedem Mentis in Capitolio dedicavit, in Si-
ciliam cum imperio, qui classi praeesset, missus.

1 XXXIII. In hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris
2 populorum omnes reges gentesque animos intenderant, inter quos
Philippus, Macedonum rex, eo magis, quod propior Italiae ac mari 15
3 tantum Ionio discretus erat. is ubi primum fama accepit Hannibalem
Alpis transgressum, ut bello inter Romanum Poenumque orto laeta-
tus erat, ita, utrius populi mallet victoriam esse, incertis adhuc viri-
4 bus fluctuatus animo fuerat. postquam tertia iam pugna tertia victoria
cum Poenis erat, ad fortunam inclinavit legatosque ad Hannibalem 20
misit; qui vitantes portus Brundisinum Tarentinumque, quia custo-
diis navium Romanarum tenebantur, ad Laciniae Iunonis templum
5 in terram egressi sunt. inde per Apuliam petentes Capuam media in
praesidia Romana inlati sunt deductique ad Valerium Laevinum prae-
6 torem circa Luceriam castra habentem. ibi intrepide Xenophanes le- 25
gationis princeps a Philippo rege se missum ait ad amicitiam socie-
tatemque iungendam cum populo Romano; mandata habere ad con-
7 sules ac senatum populumque Romanum. ⟨praetor⟩ inter ⟨de⟩fectio-
nes veterum sociorum nova societate tam clari regis laetus admodum
8 hoste⟨s⟩ pro hospitibus comiter accepit; dat, qui prosequantur, iti- 30
nera cum cura demonstrat et quae loca quosque saltus aut Romanus
9 aut hostes teneant. Xenophanes per praesidia Romana in Campaniam,
inde, qua proximum fuit, in castra Hannibalis pervenit foedusque cum
10 eo atque amicitiam iungit legibus his, ut Philippus rex quam maxima

13 c. 33 Polyb. VII 9. Appian. Maced. 1. Eutropius III 12. Zon. IX 4 p.
1423 D

5 ⟨exercitum Tarentum⟩ *Ma.* || 10 iis *ed. vet.*: his **P** || 15 quod] quo *ed. vet.* ||
19 tertia^{3} **M**^{1}: tertiam **P**: tertia iam *Alsch.*: *del. Luchs*: tertium *Con.* || 25 Lu-
ceriam *Glar.*: numeriam **P** || 28 ⟨praetor⟩ **A**^{p} | defectiones **C**^{2}**M**^{2} || 30 hostes **M**^{1}:
hostem **C** || 31 demonstrat et *Luchs*: demonstrent **P**: demonstrat *Gron.*

classe – ducentas autem naves videbatur effecturus – in Italiam traiceret et vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra marique gereret; ubi debellatum esset, [in] Italia omnis cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atque Hannibalis esset, praedaque omnis Hannibali cederet; perdomita Italia navigarent in Graeciam bellumque cum quibus regi plac⟨eret ger⟩erent; quae civitates continentis quaeque insulae ad Macedoniam vergunt, eae Philippi regnique eius essent.

XXXIV. In has ferme leges inter Poenum ducem legatosque Macedonum ictum foedus; missique cum iis ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo et Bostar et Mago, eodem ad Iunonis Laciniae, ubi navis occulta in statione erat, perveniunt. inde profecti cum altum tenerent, conspecti ⟨a⟩ classe Romana sunt, quae praesidio erat Calabriae litoribus; Valeriusque Flaccus cercuros ad persequendam retrahendamque navem cum misisset, primo fugere regii conati; deinde, ubi celeritate vinci senserunt, tradunt se Romanis et ad praefectum classis adducti, cum quaereret, qui et unde et quo tenderent cursum, Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere, a Philippo se ad Romanos missum ad M. Valerium, ad quem unum iter tutum fuerit, pervenisse, Campaniam superare nequisse saeptam hostium praesidiis. deinde ut Punicus cultus habitusque suspectos legatos fecit Hannibalis interrogatosque sermo prodidit, tum comitibus eorum seductis ac metu territis litterae quoque ab Hannibale ad Philippum inventae et pacta [et pactis] inter regem Macedonum Poenumque ducem. quibus satis cognitis optimum visum est captivos comitesque eorum Romam ad senatum aut ⟨ad⟩ consules, ubicumque essent, quam primum deportare. ad id celerrimae quinque naves delectae ac L. Valerius Antias, qui praeesset, missus, eique mandatum, ut in omnis navis legatos separatim custodiendos divideret daretque operam, ne quod iis conloquium inter se neve quae communicatio consilii esset.

Per idem tempus Romae cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia provincia decedens rettulisset, qui status rerum ⟨in⟩ insula esset: bellum ac defectionem omnis spectare; Q. Mucium, qui successisset

8–29 Appian. Maced. 1. Eutropius III 12. Zon. IX 4 p. 1423 D

3 [in] Italia **Dy**: in Italia, ⟨Italia⟩ *Alsch.* ‖ 6 regi *Gron.*: regibus **P** | placeret gererent **A**^{p}: placerent **P** ‖ 7 vergerent *Rup.* ‖ 12 ⟨a⟩ **M**^{1}: ⟨e⟩ *Wei.* ‖ 16 cum ⟨is⟩ *Lut.*: ⟨qui⟩ cum *Rie.*: ⟨sunt. is⟩ cum *M. Mü.*: ⟨is⟩ cum *Fügner* ‖ 23 et pacta **C**^{3}**M**^{3}: et pactae et pactis **P**: et pactae **P**^{2}: de pace **A**^{p}: et pacta pacis *Gron.*: cum pactis *Rie.*: ex pactis *Schenkl* ‖ 24 satis **C**^{4}: datis **P** ‖ 25 ⟨ad⟩ *Curio* ‖ 28 separatim *ed. vet.*: partim **P** ‖ 31 ⟨in⟩ insula **C**^{2}: insulae **M**^{2}

sibi, gravitate caeli aquarumque advenientem exceptum, non tam in
periculosum quam longum morbum inplicitum, diu ad belli munia
12 sustinenda inutilem fore, exercitumque ibi ut satis firmum pacatae
provinciae praesidem esse, ita parum bello, quod motum iri videre-
13 tur, decreverunt patres, ut Q. Fulvius Flaccus quinque milia peditum, 5
quadringentos equites scriberet eamque legionem primo quoque tem-
14 pore in Sardiniam traiciendam curaret mitteretque cum imperio quem
15 ipsi videretur, qui rem gereret, quoad Mucius convaluisset. ad eam rem
missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul et censor fuerat
16 subegeratque in consulatu Sardos. sub idem fere tempus et a Cartha- 10
gine in Sardiniam classis missa duce Hasdrubale, cui Calvo cognomen
17 erat, foeda tempestate vexata ad Balearis insulas deicitur, ibique –
adeo non armamenta modo sed etiam alvei navium quassati erant –
subductae naves dum reficiuntur, aliquantum temporis triverunt.

1 XXXV. In Italia cum post Cannensem pugnam, fractis partis alte- 15
2 rius viribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset, Campani per
se adorti sunt rem Cumanam suae dicionis facere, primo sollicitantes,
ut ab Romanis deficerent; ubi id parum processit, dolum ad capiendos
3 eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas
⟨erat⟩. eo senatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt 20
petieruntque, ut et Cumanus eo senatus veniret ad consultandum com-
4 muniter, ut eosdem uterque populus socios hostesque haberet; praesi-
dium ibi armatum se habituros, ne quid ab Romano Poenove periculi
esset. Cumani, quamquam suspecta fraus erat, nihil abnuere, ita tegi
5 fallax consilium posse rati. interim Ti. Sempronius consul Romanus 25
Sinuessae, quo ad conveniendum diem edixerat, exercitu lustrato
6 transgressus Volturnum flumen circa Liternum posuit castra. ibi quia
otiosa stativa erant, crebro decurrere milites cogebat, ut tirones – ea
maxima pars volonum erant – adsuescerent signa sequi et in acie
7 agnoscere ordines suos. inter quae maxima erat cura duci, itaque le- 30
gatis tribunisque praeceperat, ne qua exprobratio cuiquam veteris
fortunae discordiam inter ordines sereret; vetus miles tironi, liber vo-
8 loni sese exaequari sineret; omnis satis honestos generososque duce-
rent, quibus arma sua signaque populus Romanus commisisset; quae

8–9 Eutropius III 12,4

1 sibi **y**: ubi **P** || 2 belli munia *Wei.*: bellumuni **P** || 3 ibi **C**: ubi **P** || 4 parum ⟨aptum⟩ *H. J. Mü.*: imparem *Ma.*: parum ⟨validum⟩ *Luchs*: parum ⟨instructum⟩ *Rie.* || 5 quinque milia *ed. vet.*: vel **P** || 12 deicitur *rec.*: dicitur **P** || 20 ⟨erat⟩ *Ma.*: *ante* Campanis *Wei.* || 24 tegi] detegi *Ma.*

fortuna coegisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. ea non maiore 9
cura praecepta ab ducibus sunt qu⟨am⟩ a militibus observata, bre-
vique tanta concordia coaluerant omnium animi, ut prope in obli-
vionem veniret, qua ex condicione quisque esset miles factus. haec 10
5 agenti Graccho legati Cumani nuntiarunt, quae a Campanis legatio
paucos ante dies venisset et quid iis ipsi respondissent: triduo post eum 11
diem festum esse; non senatum solum omnem ibi futurum sed castra
etiam et exercitum Campanum. Gracchus iussis Cumanis omnia ex 12
agris in urbem convehere et manere intra muros, ipse pridie, quam
10 statum sacrificium Campanis esset, Cumas movet castra. Hamae inde 13
tria milia passuum absunt. iam Campani eo frequentes ex composito
convenerant, nec procul inde in occulto Marius Alfius medix tuticus —
⟨is⟩ summus magistratus erat Campanis — cum quattuordecim mili-
bus ⟨ar⟩matorum habebat castra, sacrificio adparando et inter id in- 14
15 struendae fraudi aliquanto intentior quam muniendis castris aut ulli
militari operi. [triduum sacrificatum ad Hamas.] nocturnum erat 15
sacrum, ita ut ante mediam noctem conpleretur. huic Gracchus insi- 16
diandum tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enuntiare
posset coepta, et ab decuma diei hora coactis militibus corpora curare
20 somnoque operam dare, ut primis tenebris convenire ad signum pos- 17
sent, vigilia ferme prima tolli iussit signa, silentique profectus agmine
cum ad Hamas media nocte pervenisset, castra Campana ut in pervi- 18
gilio neglecta simul omnibus portis invadit; alios somno stratos, alios
perpetrato sacro inermis redeuntis obtruncat. hominum eo tumultu 19
25 nocturno caesa plus duo milia cum ipso duce Mario Alfio, capti * et
signa militaria quattuor et triginta.

XXXVI. Gracchus minus centum militum iactura castris hostium 1
potitus Cumas se prope⟨re⟩ recepit, ab Hannibale metuens, qui super
Capuam in Tifatis habebat castra. nec eum provida futuri fefellit 2
30 opinio: nam simul Capuam ea clades est nuntiata, ratus Hannibal ab
re bene gesta insolenter laetum exercitum tironum, magna ex parte
servorum, spoliantem victos praedasque agentem ad Hamas se inven-
turum, citatum agmen praeter Capuam rapit, obviosque ex fuga Cam- 3

1 ea non *ed. vet.*: eo re **P** || 2 quam a **M**^{2}: qua **P** || 6 triduo *Reiz*: triduum **P** || 10 Hamae inde **A**^{p}: cum aede **P** || 12 medix tuticus *Lip.*: edixi tuticui **P** || 13 ⟨is⟩ *Fabri*: ⟨qui⟩ **A**^{v} || 14 armatorum *Gron.*: malorum **P** || 16 *del. He.* || 19 ab decuma *Gron.*: an decuma **P**: ad decima **P**^{2} | hora *Gron.*: horam **P** || 24 obtruncat **P**^{2}: obtruncatum **P**: obtruncat. quinque milia *Lut.* || 25 capti * et *Ma.* (*cf. p. 39, 20*): capta * et *Wei.*: capta est **P**: capta sunt **R**^{1}**M** || 28 propere **CR**^{1}**M** || 29 in *Gron.*: an **P**: ad **A**^{p} | Tifata **A**^{p} | futuri *Gron.*: fuit-uiri **P** || 31 parte ⟨et⟩ *Alsch.* || 33 citatum **M**^{x}: civitatum **P**

panorum dato praesidio Capuam duci, saucios vehiculis portari iubet.
4 ipse Hamis vacua ab hostibus castra nec quicquam praeter recentis
5 vestigia caedis strataque passim corpora sociorum invenit. auctores
erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret urbemque oppugnaret.
6 id quamquam haud modice Hannibal cupiebat, ut, quia Neapolim non 5
potuerat, Cumas saltem maritimam urbem haberet, tamen, quia prae-
ter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat, retro in
7 castra super Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorum precibus
sequenti die cum omni apparatu oppugnandae urbis Cumas redit,
8 perpopulatoque agro Cumano mille passus ab urbe castra locat, cum 10
Gracchus magis verecundia in tali necessitate deserendi socios inplo-
rantis fidem suam populique Romani substitisset quam satis fidens
9 exercitui. nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vol-
10 turnum flumen traducere audebat exercitum, occupatus primo auspi-
ciis repetendis, dein prodigiis, quae alia super alia nuntiabantur, ex- 15
piantique ea haud facile litari haruspices respondebant.

1 XXXVII. Eae causae cum Fabium tenerent, Sempronius in obsi-
2 dione erat et iam operibus oppugnabatur. adversus ligneam ingen-
tem admotam urbi turrem aliam ex ipso muro excitavit consul Ro-
manus, aliquanto altiorem, quia muro satis per se alto subiectis vali- 20
3 dis sublicis pro solo usus erat. inde primum saxis sudibusque et ceteris
4 missilibus propugnatores moenia atque urbem tuebantur; postremo,
ubi promovendo adiunctam muro viderunt turrem, facibus ardentibus
5 plurimum simul ignem coniecerunt. quo incendio trepida armatorum
multitudo cum de turre sese praecipitaret, eruptio ex oppido simul 25
duabus portis stationes hostium fudit fugavitque in castra, ut eo die
6 obsesso quam obsidenti similior esset Poenus. ad mille trecenti Cartha-
giniensium caesi et undesexaginta vivi capti, qui circa muros et in
stationibus solute ac neglegenter agentes, cum nihil minus quam erup-
7 tionem timuissent, ex inproviso oppressi fuerant. Gracchus, priusquam 30
se hostes ab repentino pavore colligerent, receptui signum dedit ac
8 suos intra muros recepit. postero die Hannibal, ⟨la⟩etum secunda re
consulem iusto proelio ratus certaturum, aciem inter castra atque ur-
9 bem instruxit; ceterum, postquam neminem moveri ab solita custodia
urbis vidit nec committi quicquam temerariae spei, ad Tifata redit in- 35
fecta re.

1 dato *Lip.*: duo **P** || 7 raptim **A**^{p}: partim **P** || 15 prodigiis ⟨procurandis⟩ *H. J. Mü.* | quae alia **A**^{p}: praelia **P** || 19 turrem aliam *Ma.*: aliam turrem **P** || 21 sublicis **A**^{v}: supplicatis **P** || 23 facibus **C**^{4}**M**^{1}: fabius **P** || 32 laetum *Gron.*: etum **P**: elatum *ed. vet.* || 33 inter *ed. vet.*: intra **P** || 34 solita **Dy**: soluta **P**

Quibus diebus Cumae liberatae sunt obsidione, isdem diebus et in Lucanis ad Grumentum Ti. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Poeno prospere pugnat. supra duo milia hominum occidit, et ducentos octoginta milites amisit; signa militaria ad quadraginta unum cepit. pulsus finibus Lucanis Hanno retro in Bruttios sese recepit. et ex Hirpinis oppida tria, quae a populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium praetorem, Vercellium, Vescellium, Sicilinum, et auctores defectionis securi percussi. supra quinque milia captivorum sub hasta venierunt; praeda alia militi concessa, exercitusque Luceriam reductus.

XXXVIII. Dum haec in Lucanis atque in Hirpinis geruntur, quinque naves, quae Macedonum atque Poenorum captos legatos Romam portabant, ab supero mari ad inferum circumvectae prope omnem Italiae oram, cum praeter Cumas velis ferrentur neque, hostium an sociorum essent, satis sciretur, Gracchus obviam ex classe sua naves misit. cum percunctando in vicem cognitum esset consulem Cumis esse, naves Cumas adpulsae captivique ad consulem deducti et litterae datae. consul litteris Philippi atque Hannibalis perlectis consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit, navibus devehi legatos iussit. cum eodem fere die litterae legatique Romam venissent et percunctatione facta dicta cum scriptis congruerent, primo gravis cura patres incessit cernentes, quanta vix tolerantibus Punicum bellum Macedonici belli moles instaret. cui tamen adeo non succubuerunt, ut extemplo agitaretur, quem ad modum ultro inferendo bello averterent ab Italia hostem. captivis in vincula condi iussis comitibusque eorum sub hasta venditis ad naves viginti quinque, quibus P. Valerius Flaccus praefectus praeerat, viginti ⟨quinque⟩ [paratis] alias decernunt. his comparatis deductisque et additis quinque navibus, quae advexerant captivos legatos, triginta naves ab Ostia Tarentum profectae, iussusque P. Valerius militibus Varronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti praeerat, in naves inpositis quinquaginta quinque navium classe non tueri modo Italiae oram sed explorare de Macedonico bello; si congruentia litteris legatorumque indiciis Philippi consilia essent, ut M. Valerium praetorem litteris certiorem faceret, isque L. Apustio legato exercitui praeposito Tarentum ad classem profectus

34 – p. 38, 2 Eutropius III 12,4. Zon. IX 4 p. 1424 A

4 [amisit] *Ma.* || 7 Sicilinum] Vicilinum *Lut.* || 8 quinque milia *Alsch.*: vel **P** || 10 Luceriam *Glar.*: curiam **P** || 25 iussis *Gron.*: tussis **P** || 27 ⟨quinque⟩ *J. Gron.* | [paratis] *Drak.*: parari $\mathbf{M}^1$

primo quoque tempore in Macedoniam transmitteret daretque operam,
12 ut Philippum in regno contineret. pecunia ad classem tuendam bellumque Macedonicum ea decreta est, quae Ap. Claudio in Siciliam missa erat, ut redderetur Hieroni regi; ea per L. Antistium legatum
13 Tarentum est devecta, simul ab Hierone missa ducenta milia modium (5) tritici et hordei centum.

1 XXXIX. Dum haec Romani parant aguntque, ad Philippum captiva navis una ex iis, quae Romam missae erant, ex cursu refugit; inde
2 scitum legatos cum litteris captos. itaque ignarus ⟨r⟩ex, quae cum Hannibale legatis suis convenissent quaeque legati eius ad se adlaturi (10)
3 fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. legati ad Hannibalem missi Heraclitus, cui Scotino cognomen erat, et Crito Boeotus et Sositheus Magnes. hi prospere tulerunt ac rettulerunt man-
4 data. sed prius se aestas circumegit, quam movere ac moliri quicquam rex posset: tantum navis una capta cum legatis momenti fecit ad di- (15) lationem imminentis Romanis belli.

5 Et circa Capuam, transgresso Volturnum Fabio post expiata tan-
6 dem prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriam et Trebulam et Austiculam urbes, quae ⟨ad⟩ Poenum defecerant, Fabius vi
7 cepit; praesidiaque in his Hannibalis Campanique permulti capti. et (20) Nolae sicut priore anno senatus Romanorum, plebs Hannibalis erat, consiliaque occulta de caede principum et proditione urbis inibantur.
8 quibus ne incepta procederent, inter Capuam castraque Hannibalis, quae in Tifatis erant, traducto exercitu Fabius super Suessulam in castris Claudianis consedit; inde M. Marcellum propraetorem cum iis (25) copiis, quas habebat, Nolam in praesidium misit.

1 XL. Et in Sardinia res per T. Manlium praetorem administrari coeptae, quae omissae erant, postquam Q. Mucius praetor gravi mor-
2 bo est inplicitus. Manlius navibus longis ad Caralis subductis navalibusque sociis armatis, ut terra rem gereret, et a praetore exercitu (30) accepto duo et viginti milia peditum, mille ducentos equites confecit.
3 cum his equitum peditumque copiis profectus in agrum hostium haud procul ab Hampsicorae castris castra posuit. Hampsicora tum forte profectus erat in Pellitos Sardos ad iuventutem armandam, qua co-
4 pias augeret; filius nomine Hostus castris praeerat. is adulescentia (35)

27 c. 40 Eutropius III 13

4 ea **C**: ex **P**: haec **P**^{x} || 8 iis *ed. vet.*: his **P** | Romam missae *ed. vet.*: romae missa **P** || 9 rex *Gron.*: ex **P** || 12 [cui . . . erat] *Gron.* || 13 Boeotus *Ma.*: boeusotius **P** || 19 ⟨ad⟩ **C**^{2} || 20 [et] **M**^{1} || 24 Suessulam *Cluv.*: besumiam **P** || 25 iis *ed. vet.*: his **P**

ferox temere proelio inito fusus fugatusque. ad tria milia Sardorum eo
proelio caesa, octingenti ferme vivi capti; alius exercitus primo per 5
agros silvasque fuga palatus, dein, quo ducem fugisse fama erat, ad
urbem nomine Cornum, caput eius regionis, confugit; debellatumque 6
5 eo proelio in Sardinia esset, ni classis Punica cum duce Hasdrubale,
quae tempestate deiecta ad Baliaris erat, in tempore ad spem rebellan-
di advenisset. Manlius post famam adpulsae Punicae classis Caralis se 7
recepit: ea occasio Hampsicorae data est Poeno se iungendi. Hasdru- 8
bal, copiis in terram expositis et classe remissa Carthaginem, duce
10 Hampsicora ad sociorum populi Romani agrum populandum pro-
fectus Caralis perventurus erat, ni Manlius obvio exercitu ab effusa
eum populatione continuisset. primo castra castris modico intervallo 9
sunt obiecta; deinde per procursationes levia certamina vario eventu
inita; postremo descensum in aciem. signis conlatis iusto proelio per
15 quattuor horas pugnatum. diu pugnam ancipitem Poeni, Sardis facile 10
vinci adsuetis, fecerunt; postremo et ipsi, cum omnia circa strage ac
fuga Sardorum repleta essent, fusi; ceterum terga dantes circumducto 11
cornu, quo pepulerat Sardos, inclusit Romanus. caedes inde magis
quam pugna fuit. duodecim milia hostium caesa Sardorum simul 12
20 Poenorumque, ferme tria milia et septingenti capti et signa militaria
septem et viginti.

XLI. Ante omnia claram et memorabilem pugnam fecit Hasdrubal 1
imperator captus et Hanno et Mago nobiles Carthaginienses, Mago ex 2
gente Barcina, propinqua cognatione Hannibali iunctus, Hanno auc-
25 tor[es] rebellionis Sardis bellique eius haud dubie concitor. nec Sardo- 3
rum duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt: nam
et filius Hampsicorae Hostus in acie cecidit, et Hampsicora cum paucis 4
equitibus fugiens, ut super adflictas res necem quoque fili audivit, nocte,
ne cuius interventus coepta impediret, mortem sibi conscivit. ceteris 5
30 urbs Cornus eadem, quae ante, fugae receptaculum fuit; quam Man-
lius victore exercitu adgressus intra dies paucos recepit. deinde aliae 6
quoque civitates, quae ad Hampsicoram Poenosque defecerant, obsi-
dibus datis dediderunt sese; quibus stipendio frumentoque imperato
pro cuiusque aut viribus aut delicto Caralis exercitum reduxit. ibi 7
35 navibus longis deductis inpositoque, quem secum advexerat, milite

22 – p. 40, 3 Eutropius III 13,2. Zon. IX 4 p. 1424 A

13 deinde per *Ma.*: deinceps **P** ‖ 24 cognatione **y**: cognationis **P** | auctor **C**[x] ‖
27 Hostus *Gron.*: hostis **P** ‖ 29 coepta impediret **M**[2]: coeptam pediret **P**

Romam navigat Sardiniamque perdomitam nuntiat patribus; et stipendium quaestoribus, frumentum aedilibus, captivos Q. Fulvio praetori tradit.

8 Per idem tempus T. Otacilius praetor ab Lilybaeo classi in Africam transvectus depopulatusque agrum Carthaginiensem cum Sardiniam 5
9 inde peteret, quo fama erat Hasdrubalem ⟨a⟩ Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit, levique certamine in alto commisso septem inde naves cum sociis navalibus cepit. ceteras metus haud secus quam tempestas passim disiecit.

10 Per eosdem forte dies et Bomilcar cum militibus ad supplementum 10
11 Carthagine missis elephantisque ⟨et⟩ commeatu Locros accessit. quem ut incautum opprimeret, Ap. Claudius per simulationem provinciae circumeundae Messanam raptim exercitu ducto ⟨vento⟩ aestuque suo
12 Locros traiecit. iam inde Bomilcar ad Hannonem in Bruttios profectus erat, et Locrenses portas Romanis clauserunt: Appius magno conatu 15 nulla re gesta Messanam repetit.

13 Eadem aestate Marcellus ab Nola, quam praesidio obtinebat, crebras excursiones in agrum Hirpinum et Samnites Caudinos fecit
14 adeoque omnia ferro atque igni vastavit, ut antiquarum cladium Samnio memoriam renovaret. 20

1 XLII. Itaque extemplo legati ad Hannibalem missi simul ex utra-
2 que gente ita Poenum adlocuti sunt: 'Hostes populi Romani, Hannibal, fuimus primum per nos ipsi, quo⟨a⟩d nostra arma, nostrae vires nos tutari poterant. postquam iis parum fidebamus, Pyrrho regi nos
3 adiunximus; a quo relicti pacem necessariam accepimus, fuimusque in 25 ea per annos prope quinquaginta ad id tempus, quo tu in Italiam
4 venisti. tua nos non magis virtus fortunaque quam unica comitas ac benignitas erga cives nostros, quos captos nobis remisisti, ita conciliavit tibi, ut te salvo atque incolumi amico non modo populum Ro-
5 manum sed ne deos quidem iratos, si fas est dici, timeremus. at her- 30 cule non solum incolumi et victore sed praesente te, cum ploratum prope coniugum ac liberorum nostrorum exaudire et flagrantia tecta posses conspicere, ita sumus aliquotiens hac aestate devastati, ut M. Marcellus, non Hannibal vicisse ad Cannas videatur, glorienturque Romani te ad unum modo ictum vigentem velut aculeo emisso torpere. 35

17–20 Plutarch. Marcell. 12, 3

2 captivos Q. *Crev.*: **captivosque P**: captivos ⟨obsides⟩que *Luchs* || **6** ⟨a⟩ $\mathbf{M}^{s}$ || **11** ⟨et⟩ *rec.* || **13** ⟨vento⟩ *Wei. Meyer* | aestuque **CM**: aestu quae **P** | suo] secundo *ed. vet.*: saevo *Fügner* || **23** quoad $\mathbf{A}^{p}$: quod **P** || **24** iis *Wei.*: his **P** || **26** quo tu *Alsch.*: quodu **P** || **31** cum *ed. vet.*: con **P** || **35** aculeo *Frein.*: aculeg **P**

per annos ⟨centum⟩ cum populo Romano bellum gessimus nullo ex- [6]
terno adiuti nec duce nec exercitu, nisi quod per biennium Pyrrhus
nostro magis milite suas auxit vires quam suis viribus nos defendit.
non ego secundis rebus nostris gloriabor, duos consules ac duos con- [7]
5 sulares exercitus ab nobis sub iugum missos, et si qua alia aut laeta
aut gloriosa nobis evenerunt. quae aspera adversaque tunc acciderunt, [8]
minore indignatione referre possumus, quam quae hodie eveniunt.
magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis [9]
consularibus exercitibus ingrediebantur finis nostros; ante explorato
10 et subsidiis positis et sub signis ad populandum ducebant: nunc pro- [10]
praetoris unius et parvi ad tuendam Nolam praesidii praeda sumus;
iam ne manipulatim quidem sed latronum modo percursant totis
finibus nostris neglegentius, quam si in Romano vagarentur agro. cau- [11]
sa autem haec est, quod neque tu defendis et nostra iuventus, quae, si
15 domi esset, tutaretur, omnis sub signis militat tuis. nec te nec exer- [12]
citum tuum norim, ⟨ni⟩si, a quo tot acies Romanas fusas stratasque
esse sciam, ei facile esse dicam opprimere populatores nostros vagos
sine signis palatos, quo quemque trahit quamvis vana praedae spes.
Numidarum paucorum illi quidem praeda erunt, praesidiumque mis⟨e- [13]
20 ris sim⟩ul nobis et Nolae ademeris, si modo, quos, ut socios haberes,
dignos duxisti, haud indignos iudicas, quos in fidem receptos tuearis.'

XLIII. Ad ea Hannibal respondit, omnia simul facere Hirpinos [1]
Samnitesque, et indicare clades suas et petere praesidium et queri
indefensos se neglectosque. indicandum autem primum fuisse, dein [2]
25 petendum praesidium, postremo, ni inpetraretur, tum denique queren-
dum frustra opem inploratam. exercitum sese non in agrum Hirpinum [3]
Samnitemve, ne et ipse oneri esset, sed in proxima loca sociorum populi
Romani adducturum. iis populandis et militem suum repleturum se
et metu procul ab iis summoturum hostis. quod ad bellum Romanum [4]
30 attineret, si Trasumenni quam Trebiae, si Cannarum quam Trasu-
menni pugna nobilior esset, Cannarum se quoque memoriam obscuram
maiore et clariore victoria facturum.

Cum hoc responso muneribusque amplis legatos dimisit; ipse prae- [5]
sidio modico relicto in Tifatis profectus cetero exercitu ire Nolam per-
35 git; eodem Hanno ex Bruttiis cum supplemento Carthagine advecto [6]
atque elephantis venit. castris haud procul positis longe alia omnia

22 – p. 42, 1 Zon. IX 3 p. 1422D

1 ⟨centum⟩ *rec.* || 4 duos **CRM**: duci **P**: duus $\mathbf{P}^{x}$ || 10 propraetoris *Walch*: propri **P** || 16 nisi $\mathbf{A}^{v}$ || 17 sciam **D**: suam **P** | ei $\mathbf{A}^{p}$: et **P** | dicam] ducam *ed. vet.* || 19–20 miseris simul *Ma.*: misul **P** || 21 haud $\mathbf{A}^{v}$: at it **P** || 26 sese $\mathbf{M}^{x}$: esse **P**

7 inquirenti conperta sunt, quam quae a legatis sociorum audierat. nihil
enim Marcellus ita ⟨e⟩gerat, ut aut fortunae aut temere hosti commis-
sum dici posset: explorato cum firmisque praesidiis tuto receptu prae-
datum ierat, omniaque velut adversus praesentem Hannibalem cauta
8 provisaque fuerant. tum, ubi sensit hostem adventare, copias intra 5
moenia tenuit; per muros inambulare senatores Nolanos iussit et om-
9 nia circa explorare, quae apud hostes fierent. ex his Hanno cum ad
murum successisset, Herennium Bassum et Herium Pettium ad con-
loquium evocatos permissuque Marcelli egressos per interpretem ad-
10 loquitur. Hannibalis virtutem fortunamque extollit, populi Romani 10
11 obterit senescentem cum viribus maiestatem. quae si paria essent, ut
quondam fuissent, tamen expertis, quam grave Romanum imperium
sociis, quanta indulgentia Hannibalis etiam in captivos omnis Italici
nominis fuisset, Punicam Romanae societatem atque amicitiam prae-
12 optandam esse. si ambo consules cum suis exercitibus ad Nolam essent, 15
tamen non magis pares Hannibali futuros, quam ad Cannas fuissent,
nedum praetor unus cum paucis et novis militibus Nolam tutari possit.
13 ipsorum quam Hannibalis ⟨magis⟩ interesse, capta an tradita Nola
poteretur: potiturum enim, ut Capua Nuceriaque potitus esset; sed
quid inter Capuae ac Nuceriae fortunam interesset, ipsos prope in 20
14 medio sitos Nolanos scire. nol⟨le⟩ ominari, quae captae urbi cessura
forent, et potius spondere, si Marcellum cum praesidio ac Nolam tra-
didissent, neminem alium quam ipsos legem, qua in societatem amici-
tiamque Hannibalis venirent, dicturum.

1 XLIV. Ad ea Herennius Bassus respondit multos annos iam inter 25
Romanum Nolanumque populum amicitiam esse, cuius neutros ad
eam diem paenitere, et sibi, si cum fortuna mutanda fides fuerit, sero
2 iam esse mutare. an dedituris se Hannibali fuisse accersendum Roma-
norum praesidium? cum iis, qui ad sese tuendos venissent, omnia sibi
et esse consociata et ad ultimum fore. 30

3 Hoc conloquium abstulit spem Hannibali per proditionem reci-
piendae Nolae; itaque corona oppidum circumdedit, ut simul ab omni
4 parte moenia adgrederetur. quem ut successisse muris Marcellus vidit,
instructa intra portam acie cum magno tumultu erupit. aliquot primo

31 – p. 43, 18 Zon. IX 3 p. 1422 D

2 egerat *Alsch.* || 5 fuerant *Crev.*: fuerunt **P** || 11 obterit *ed. vet.*: obtegerit *vel* obtegent **P** || 13 captivos **A**^{p}: campos **P** || 18 ⟨magis⟩ *Wes.*: *ante* quam **A**^{p} || 21 nolle **A**^{v}: nol **P** | cessura] casura *Nipperdey* || 27 fuerit *Gron.*: fuerat **P** || 28 an *Ma.*: eam **P**: eam. ⟨an⟩ *Wei.* | accersendum **C**: accessendum **P**

impetu perculsi caesique sunt; dein concursu ad pugnantis facto aequatisque viribus atrox esse coepit pugna, memorabilisque inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantis. eo 5 die commisso modico certamine atque inritatis animis in urbem Ro-
5 mani, Poeni in castra receperunt sese: tam⟨en⟩ Poenorum prima eruptione perculsi ceciderunt haud plus quam triginta, Romani quinquaginta. imber continens per noctem totam usque ad horam tertiam diei 6 insequentis tenuit; itaque, quamquam utraque, pars avidi certaminis erant, eo die tenuerunt sese tamen munimentis. tertio die Hannibal
10 partem copiarum praedatum in agrum Nolanum misit. quod ubi anim- 7 advertit Marcellus, extemplo in aciem copias eduxit; neque Hannibal detractavit. mille fere passuum inter urbem erant castraque; eo spatio — et sunt omnia campi circa Nolam — concurrerunt. clamor ex 8 parte utraque sublatus proximos ex cohortibus iis, quae in agros prae-
15 datum exierant, ad proelium iam commissum revocavit. et Nolani 9 aciem Romanam auxerunt, quos conlaudatos Marcellus in subsidiis stare et saucios ex acie efferre iussit, pugna abstinere, ni ab se signum accepissent.

XLV. Proelium erat anceps: summa vi et duces hortabantur et 1
20 milites pugnabant. Marcellus victi⟨s⟩ ante diem tertium, fugatis ante paucos dies a Cumis, pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. non omnis esse in acie; praedantis vagari in 2 agro; sed qui pugnent, marcere Campana luxuria, vino et scortis omnibusque lustris per totam hiemem confectos. abisse illam vim vigo- 3
25 remque, dilapsa esse robora corporum animorumque, quibus Pyrenaei Alpiumque superata sint iuga. reliquias illorum virorum vix arma membraque sustinentis pugnare. Capuam Hannibali Cannas fuisse. 4 ibi virtutem bellicam, ibi militarem disciplinam, ibi praeteriti temporis famam, ibi spem futuri extinctam. cum haec exprobrando hosti 5
30 Marcellus suorum militum animos erigeret, Hannibal multo gravioribus probris increpabat: arma signaque eadem se noscere, quae ad 6 Trebiam Trasumennumque, postremo ad Cannas viderit habueritque; militem alium profecto se in hiberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse. 'legatumne Romanum et legionis unius atque alae magno 7

9–12 Plutarch. Marcell. 12,4

5 tamen **M**^{x}: nam *Wei.* ‖ **6** perculsi] permulti *Frig.* | [haud] plus *Fabri*: haud minus *Heus.*: amplius *Wei.* | triginta] trecenti *Gron.*: octoginta *Platt* ‖ **6.7** quinquaginta. imber *Gron.*: liber **P**: inber **P**^{1} ‖ **17** abstinere ni **A**^{p}: abstinerent **P** ‖ **20** victis **C**^{x}**M**^{x} ‖ **23** agro; sed] agris et *Luchs*: agro et *Alsch.* ‖ **29** exprobrando **C**^{x}**M**^{x}: exprobrandam **P**

certamine vix toleratis pugnam, quos binae acies consulares numquam
8 sustinuerunt? Marcellus tirone milite ac Nolanis subsidiis inultus nos
iam iterum lacessit? ubi ille miles meus est, qui ⟨d⟩erepto ex equo
C. Flaminio consuli caput abstulit? ubi, ⟨qui⟩ L. Paulum ad Cannas
9 occidit? ferrum nunc hebet? an dextrae torpent? an quid prodigii est 5
aliud? qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures vix
restatis? Romam vos expugnaturos, si quis duceret, fortes lingua
10 iactabatis; en in minore re experiri vim virtutemque volo: expugnate
Nolam, campestrem urbem, non flumine, non mari saeptam. hinc vos
ex tam opulenta urbe praeda spoliisque onustos vel ducam, quo vole- 10
tis, vel sequar.'

1 XLVI. Nec bene nec male dicta profuerunt ad confirmandos ani-
2 mos. cum omni parte pellerentur, Romanisque crescerent animi non
duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem favoris indi-
cem accendentibus ardorem pugnae, terga Poeni dederunt atque in 15
3 castra conpulsi sunt. quae oppugnare cupientis milites Romanos
Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio et gratulatione etiam ple-
4 bis, quae ante inclinatior ad Poenos fuerat. hostium plus quinque mi-
lia caesa eo die, vivi capti sescenti et signa militaria undeviginti et
duo elephanti, quattuor in acie occisi; Romanorum minus mille inter- 20
5 fecti. posterum diem indutiis tacitis sepeliendo utrimque caesos in
acie consumpserunt. spolia hostium Marcellus, Vulcano votum, crema-
6 vit. tertio post die — ob iram credo aliquam aut spem liberalioris
militiae — ducenti septuaginta duo equites, mixti Numidae ⟨et⟩ Hi-
spani, ad Marcellum transfugerunt. eorum forti fidelique opera in eo 25
7 bello usi sunt saepe Romani. ager Hispanis in Hispania et Numidis in
Africa post bellum virtutis causa datus est.

8 Hannibal, ab Nola remisso in Bruttios Hannone cum quibus venerat
9 copiis, ipse Apuliae hiberna petit circaque Arpos consedit. Q. Fabius
ut profectum in Apuliam Hannibalem audivit, frumento ab Nola 30
Neapolique in ea castra convecto, quae super Suessulam erant, mu-
nimentisque firmatis et praesidio, quod per hiberna ad tenendum lo-
cum satis esset, relicto ipse Capuam propius movit castra agrumque

12–26 Zon. IX 3 p. 1422D ‖ **18–20** Plutarch. Marcell. 12, 5 ‖ **23–26** Plutarch. Marcell. 12, 6—7. Appian. Hann. 30

3 derepto *Duker* ‖ **4** ⟨qui⟩ **A**p ‖ **8** en in minore re *Ma.*: enim minor res est **P**: en minor res est **A**v: en hic minor res est *Heus.* | experiri *Ma.*: hic periri **P**: hic experiri **P**2 | virtutemque ⟨vestram⟩ *Luchs*: vestram *Wes.* ‖ **14** favoris **C**4: favorem **P** ‖ **18** quinque milia *Gron.*: vel **P** (*cf. p. 34, 5. 37, 8*) ‖ **20** occisis *Luchs* ‖ **24** ⟨et⟩ *Wei.* | Hispanique **y** ‖ **28** cum **A**p: in **P** ‖ **32** tenendum *Gron.*: petendum **P**: obtinendum *Ma.*: retinendum *Hertz*

Campanum ferro ignique est depopulatus, donec coacti sunt Campani, 10
nihil admodum viribus suis fidentes, egredi portis et castra ante urbem
in aperto communire. sex milia armatorum habebant, peditem in- 11
bellem, equitatu plus poterant; itaque equestribus proeliis lacessebant
5 hostem. inter multos nobiles equites Campanos Cerrinus Vibellius erat, 12
cognomine Taurea. civis indidem erat, longe omnium Campanorum
fortissimus eques, adeo ut, cum apud Romanos militaret, unus eum
Romanus Claudius Asellus gloria equestri aequaret. ⟨is⟩ tunc Taurea, 13
cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem si-
10 lentio facto, ubi esset Claudius Asellus, quaesivit et, quoniam verbis 14
secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret da-
retque opima spolia victus aut victor caperet.

XLVII. Haec ubi Asello sunt nuntiata in castra, id modo moratus, 1
ut consulem percunctaretur, liceretne extra ordinem in provocantem
15 hostem pugnare, permissu eius arma extemplo cepit provectusque ante 2
stationes equo Tauream nomine compellavit congredique, ubi vellet,
iussit. iam Romani ad spectaculum pugnae eius frequentes exierant, 3
et Campani non vallum modo castrorum sed moenia etiam urbis pro-
spectantes repleverunt. cum iam ante ferocibus dictis rem nobilitas- 4
20 sent, infestis hastis concitarunt equos; dein libero spatio inter se ludi-
ficantes sine vulnere pugnam extrahebant. tum Campanus Romano 5
'Equorum' inquit 'hoc, non equitum erit certamen, nisi e campo in
cavam hanc viam demittimus equos; ibi nullo ad evagandum spatio
comminus conserentur manus.' dicto prope citius equum in viam Clau- 6
25 dius deiecit; Taurea verbis ferocior quam re 'Minime, sis,' inquit,
'cantherium in fossam'; quae vox in rusticum inde proverbium pro-
dita est. Claudius, cum cava longe perequitasset via, nullo obvio hoste 7
in campum rursus evectus increpans ignaviam hostis cum magno gau-
dio et gratulatione victor in castra redit. huic pugnae equestri rem — 8
30 quam vera sit, communis [certe] existimatio est — mirabilem certe
adiciunt quidam annales: cum refugientem ad urbem Tauream Clau-
dius sequeretur, patenti hostium portae invectum per alteram stu-
pentibus miraculo hostibus intactum evasisse.

14—34 Appian. Hann. 37

8 ⟨is⟩ *Luchs*: ⟨hic⟩ *Rie.* | tunc *Walch*: hunc **P** || **11** secum de $\mathbf{M}^x$: secun-
dae **P** || **17** iam **R**: in **P**: inde *Alsch.*: hinc $\mathbf{C}^4\mathbf{M}^x$: *del. Rie.* || **19** repleverant $\mathbf{A}^x$ ||
21 extrahebant $\mathbf{P}^2$: extraherebant **P**: extrahere *Gron.* | Romanus Campano
Unger: Campano Romanus *H. J. Mü.* (*sed Taurea* 'verbis ferocior quam re') ||
25 deiecit $\mathbf{A}^p$: delegit **P**: egit $\mathbf{A}^p$ || **27** cava *Ma.*: exua **P**: ex via $\mathbf{P}^2$: ea via
Per. | via $\mathbf{P}^1$: quia **P**: *del.* $\mathbf{A}^p$ || **30** ⟨quae⟩ quam *Luchs* | vera sit *Gron.*: ve-
tatis **P**: vera ⟨ea⟩ sit *H. J. Mü.* | [certe] *Valla* || **32** porta *Ingerslev Ma.*

1 XLVIII. Quieta inde stativa fuere, ac retro etiam consul movit
castra, ut sementem Campani facerent, nec ante violavit agrum Cam-
panum, quam iam altae in segetibus herbae pabulum praebere pot-
2 erant. id convexit in Claudiana castra super Suessulam ibique hiberna
aedificavit. M. Claudio proconsuli imperavit, ut retento Nolae neces- 5
sario ad tuendam urbem praesidio ceteros milites dimitteret Romam,
3 ne oneri sociis et sumptui rei publicae essent. et Ti. Gracchus, a Cumis
Luceriam in Apulia⟨m⟩ legiones cum duxisset, M. Valerium inde prae-
torem Brundisium cum eo quem Luceriae habuerat exercitum misit
tuerique oram agri Sallentini et providere, quod ad Philippum bel- 10
lumque Macedonicum attineret, iussit.

4 Exitu aestatis eius, qua haec gesta perscripsimus, litterae a P. et Cn.
Scipionibus venerunt, quantas quamque prosperas in Hispania res
gessissent; sed pecuniam in stipendium vestimentaque et frumentum
5 exercitui et sociis navalibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, 15
si aerarium inops sit, se aliquam rationem inituros, quo modo ab
Hispanis sumatur; cetera utique ab Roma mittenda esse, nec aliter aut
6 exercitum aut provinciam teneri posse. litteris recitatis nemo omnium
erat, quin et vera scribi et postulari aequa fateretur; sed occurrebat
animis, quantos exercitus terrestris navalisque tuerentur, quantaque 20
nova classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum moveretur:
7 Siciliam ac Sardiniam, quae ante bellum vectigales fuissent, vix prae-
8 sides provinciarum exercitus alere; tributo sumptus suppeditari; ve-
rum ipsum tributum conferentium numerum tantis exercituum stragi-
bus et ad Trasumennum lacum ⟨et⟩ ad Cannas inminutum; qui su- 25
peressent pauci, si multiplici gravarentur stipendio, alia perituros
9 10 peste. itaque nisi fide staret res publica, opibus non staturam. prod-
eundum in contionem Fulvio praetori esse, indicandas populo publi-
cas necessitates cohortandosque, qui redempturis auxissent patrimo-
11 nia, ut rei publicae, ex qua crevissent, tempus commodarent conduce- 30
rentque ea lege praebenda, quae ad exercitum Hispaniensem opus
12 essent, ut, cum pecunia in aerario esset, iis primis solveretur. haec
praetor in contione; edixit⟨que diem,⟩ quo vestimenta frumentum

4 ibique **C**^{x}**RM**: ubique **P** || 8 Apuliam **A**^{p} || 9 exercitu **M**^{x}**y** || 14 stipendium **M**: histipendium **P** || 16 sit, se *Alsch.*: siise **P** || 17 sumatur *Alsch.*: summat'q **P**: sumat' **P**^{1}: sumant' **P**^{2} || 18 teneri **A**^{p}: ateneri **P** || 23 verum *Frig.*: eum **P**: *del. Rup.*: ceterum *Luchs*: civium *Lut.* || 25 ⟨et^{2}⟩ **A**^{p} || 27 staret **CRM**: staret' **P**: staretur *Wa.* | res publica **A**^{p}: rem $\bar{p}$ **P** || 31 ea *Sig.*: ex **P** || 33 edixit⟨que diem⟩ *Rie.*: ⟨diemque⟩ edixit *Wa.* | in contione edixit quo⟨que die⟩ *Wei.* | vestimenta ⟨ac⟩ *Ma.*

Hispaniensi exercitui praebenda, quaeque alia opus essent navalibus sociis, esset locaturus.

XLIX. Ubi ea dies venit, ad conducendum tres societates aderant hominum undeviginti, quorum duo postulata fuere: unum, ⟨ut⟩ militia vacarent, dum in eo publico essent, alterum, ut, quae in naves inposuissent, ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent. utroque impetrato conduxerunt, privataque pecunia res publica administrata est. ii mores eaque caritas patriae per omnes ordines velut tenore uno pertinebat. quem ad modum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide praebita, nec quicquam ⟨parcius militibus datum, quam⟩ si ex opulento aerario, ut quondam, alerentur.

Cum hi commeatus venerunt, Iliturgi oppidum ab Hasdrubale ac Magone et Hannibale Bomilcaris filio ob defectionem ad Romanos oppugnabatur. inter haec trina castra hostium Scipiones cum in urbem sociorum magno certamine ac strage obsistentium pervenissent, frumentum, cuius inopia erat, advexerunt, cohortatique oppidanos, ut eodem animo moenia tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Hasdrubal praeerat, ducunt. eodem et duo duces et duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, convenerunt. itaque eruptione e castris pugnatum est. sexaginta hostium milia eo die in pugna fuerunt, sedecim circa ⟨ab⟩ Romanis. tamen adeo haud dubia victoria fuit, ut plures numero, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria milia hominum, paulo minus mille equorum, undesexaginta militaria signa, septem elephantos, quinque in proelio occisis, trinisque eo die castris potiti sint. Iliturgi obsidione liberato ad Intibili oppugnandum Punici exercitus traducti suppletis copiis ex provincia, ut quae maxime omnium belli avida, modo praeda aut merces esset, et tum iuvent⟨ut⟩e abundante. iterum signis conlatis eadem fortuna utriusque partis pugnatum. supra tredecim milia hostium caesa, supra duo milia capta cum signis duobus et quadraginta et novem elephantis. tum vero omnes prope Hispaniae populi ad Romanos defecerunt, multoque maiores ea aestate in Hispania quam in Italia res gestae.

12—14 Priscian. VI 3,13

4 ⟨ut⟩ *Gron.* | militia *Gron.*: mihiia **P** || 5 dum *Gron.*: tum **P** || 8 ii *Ma.*: hi **P** || 10 ⟨parcius⟩ *Ma.*: ⟨secus⟩ *Valla*: ⟨sequius⟩ *Wei.* | ⟨militibus datum⟩ *Wei.*: ⟨milites⟩ *Wa.* || 11 ⟨quam⟩ *Valla* || 22 ⟨ab⟩ *Lut.*: ⟨a⟩ *Wei.* || 25 septem (VII) elephantos *Gron.*: vit elephantis **P** || 26 sint *J. H. Voß*: sunt **P** || 29 iuventute **FM** || 31 duo ⟨milia⟩ **C**[4]: ti **P**: duo *Gron.* || 33 multoque **A**[p]: modoque **P**

LIBER XXIV

1 I. Ut ex Campania in Bruttios reditum est, Hanno adiutoribus et
ducibus Bruttiis Graecas urbes temptavit, eo facilius in societate ma-
nentes Romana, quod Bruttios, quos et oderant et metuebant, Car-
2 thaginiensium partis factos cernebant. Regium primum temptatum
est diesque aliquot ibi nequiquam absumpti. interim Locrenses fru- 5
mentum lignaque et cetera necessaria usibus ex agris in urbem rapere,
3 etiam ne quid relictum praedae hostibus esset, et in dies maior omni-
bus portis multitudo effundi; postremo ii modo relicti in urbe erant,
qui reficere muros portas, telaque in propugnacula congerere coge-
4 bantur. in permixtam omnium aetatium ordinumque multitudinem et 10
vagantem in agris magna ex parte inermem Hamilcar Poenus equites
emisit, qui, violare quemquam vetiti, tantum ut ab urbe excluderent
5 fuga dissipatos, turmas obiecere. dux ipse loco superiore capto, unde
agros urbem⟨que⟩ posset conspicere, Bruttiorum cohortem adire mu-
ros atque ⟨e⟩vocare principes Locrensium ad conloquium iussit et 15
pollicentes amicitiam Hannibalis adhortari ad urbem tradendam.
6 Bruttiis in conloquio nullius rei primo fides est; deinde ut Poenus
apparuit in collibus et refugientes pauci aliam omnem multitudinem
in potestate hostium esse adferebant, tum metu victi consulturos se
7 populum responderunt. advocataque extemplo contione cum et levissi- 20
mus quisque novas res novamque societatem mallent et, quorum pro-
pinqui extra urbem interclusi ab hostibus erant, velut obsidibus datis
8 pigneratos haberent animos, pauci magis taciti probarent constantem
fidem quam probatam tueri auderent, haud dubio in speciem consensu
9 fit ad Poenos deditio. L. Atilio praefecto praesidii, quique cum eo mi- 25
lites Romani erant, clam in portum deductis atque impositis in navis,
ut Regium deveherentur, Hamilcarem Poenosque ea condicione, ut
10 foedus extemplo aequis legibus fieret, in urbem acceperunt. cuius rei
prope non servata fides deditis est, cum Poenus dolo dimissum Roma-
11 num incusaret, Locrenses profugisse ipsum causarentur. insecuti etiam 30

5 absumpti **C**: adsumpti **P** || 8 ii *Wei.*: ob **P**: oc **P**[x]: hoc **CRM**: hi *rec.*: DC *Her.* || 11 Poenos **A**[p] || 13 capto *Gron.*: casto **P** || 14 urbemque **C**[4] | posset *Gron.*: possit **P** || 15 evocare *ed. vet.* || 24 probatam **D**: prolatam **P**: propalam *Walch*

equites sunt, si quo casu in freto aestus morari aut deferre naves in
terram posset. et eos quidem, quos sequebantur, non sunt adepti; alias
a Messana traicientis freto Regium naves conspexerunt. milites erant 12
Romani a Claudio praetore missi ad obtinendam urbem praesidio.
5 itaque Regio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Hannibalis 13
data pax, ut liberi suis legibus viverent, urbs pateret Poenis, portus in
potestate Locrensium esset, societas eo iure staret, ut Poenus Locren-
sem Locrensisque Poenum pace ac bello iuvaret.

II. Sic a freto Poeni reducti frementibus Bruttiis, quod Regium ac 1
10 Locros, quas urbes direpturos se destinaverant, intactas reliquissent.
itaque per se ipsi conscriptis armatisque iuventutis suae quindecim 2
milibus ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Graecam et ipsam 3
urbem et maritimam, plurimum accessurum opibus, si in ora maris ur-
bem portu ac moenibus validam tenuissent, credentes. ea cura ange- 4
15 bat, quod neque non accersere ad auxilium Poenos satis audebant, ne
quid non pro sociis egisse viderentur, et, si Poenus rursus magis arbiter
pacis quam adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut ante
Locrorum, frustra pugnaretur. itaque optimum visum est ad Hanniba- 5
lem mitti legatos caverique ab eo, ut receptus Croto Bruttiorum esset.
20 Hannibal cum praesentium eam consultationem esse respondisset ⟨et 6
ad⟩ Hannonem eos reiecisset, ab Hannone nihil certi ablatum. nec 7
enim diripi volebat nobilem atque opulentam urbem et sperabat, cum
Bruttius oppugnaret, Poenos nec probare nec iuvare eam oppugnatio-
nem appareret, eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium 8
25 unum inter populares nec voluntas erat: unus velut morbus invaserat
omnes Italiae civitates, ut plebes ab optimatibus dissentirent, senatus
Romanis faveret, [et] plebs ad Poenos rem traheret. eam dissensionem 9
in urbe perfuga nuntiat Bruttiis: Aristomachum esse principem plebis
tradendaeque auctorem urbis, et in vasta urbe lateque moenibus
30 disiectis raras stationes custodiasque senatorum esse; quacumque
custodiant plebis homines, ea patere aditum. auctore ac duce perfuga 10
Bruttii corona cinxerunt urbem acceptique ab plebe primo impetu om-
nem praeter arcem cepere. arcem optimates tenebant praeparato iam 11

7 potestate *ed. vet.*: -tem **P** || **14** portu ac *rec.*: ac portum **P** || **16** egisse **C**: -ent **P** || **20** consultationem **M**^{1}: consolationem **P** || **20, 21** ⟨et ad⟩ **A**^{p} || **21** reiecisset **A**^{p}: deiecisset **P** || **21, 22** nec enim **A**^{p}: nec eo **P**: nec *Rie.*: neque *Luchs* || **23** Poenosque *H. J. Mü.*: ⟨et⟩ Poenos *Rup.* || **25** unus **C**^{2}: ullius **P** || **27** [et] *ed. vet.* || **29** auctorem **C**^{1}**M**^{1}: victorem **P** | lateque **A**^{p}: lataque **P** || **29, 30** moenibus disiectis *Jacobs*: omnibus disiectis moenibus **P** || **30** raras **A**^{p}: paras **P** || **32** omnem *rec.*: omnes **P**: omnia *rec.*

ante ad talem casum perfugio. eodem Aristomachus perfugit, tamquam
Poenis, non Bruttiis auctor urbis tradendae fuisset.

1 III. Urbs Croto murum in circuitu patentem duodecim milia pas-
2 suum habuit ante Pyrrhi in Italiam adventum. post vastitatem eo
bello factam vix pars dimidia habitabatur: flumen, quod medio op- 5
pido fluxerat, extra frequentia tectis loca praeterfluebat, et arx ⟨erat⟩
3 procul eis, quae habitabantur. sex milia aberat ab urbe nobile templum,
ipsa urbe [erat] nobilius, Laciniae Iunonis, sanctum omnibus circa
4 populis. lucus ibi frequenti silva et proceris abietis arboribus saeptus
laeta in medio pascua habuit, ubi omnis generis sacrum deae pecus 10
5 pascebatur sine ullo pastore; separatimque greges sui cuiusque generis
nocte remeabant ad stabula, numquam insidiis ferarum, non fraude
6 violati hominum. magni igitur fructus ex eo pecore capti, columnaque
inde aurea solida facta et sacrata est; inclitumque templum divitiis
7 etiam, non tantum sanctitate fuit. ac miracula aliqua adfingunt, ut 15
plerumque tam insignibus locis. fama est aram esse in vestibulo templi,
8 cuius cinerem nullo umquam move⟨ri⟩ vento. sed arx Crotonis una
parte imminens mari, altera vergente in agrum, situ tantum naturali
quondam munita, postea et muro cincta est, qua per aversas rupes
9 ab Dionysio Siciliae tyranno per dolum fuerat capta. ea tum arce 20
satis, ut videbatur, tuta Crotoniatum optimates tenebant se, circum-
10 sedente cum Bruttiis eos etiam plebe sua. postremo Bruttii, cum suis
viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti necessitate Hannonis
11 auxilium inplorant. is condicionibus ad deditionem compellere Croto-
niates conatus, ut coloniam Bruttiorum eo deduci antiquamque fre- 25
quentiam [eo] recipere vastam ac desertam bellis urbem paterentur,
12 omnium neminem praeter Aristomachum movit. morituros se adfir-
mabant citius quam inmixti Bruttiis in alienos ritus, mores legesque
13 ac mox linguam etiam verterentur. Aristomachus unus, quando nec
suadendo ad deditionem satis valebat nec, sicut urbem prodiderat, lo- 30

6 et arx ⟨erat⟩ *Wei.*: muros *Valla*: et aros **P**: et agros **P**^{2}: et arx *Salm.*: ⟨erat⟩ et arx *Wa.* || **7** [sex milia] *Luchs*: *cum praecedentibus verbis* (et arx . . . sex milia aberat) *coniungit Ma.*, *sic etiam Luchs*, *sed numerum delens*: XVIII milia *Gron. ex Strab. VI 1, 2* (*ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα σταδίοις*), *sed haud scio an Livius ipse erraverit*: XVI milia *Alsch.* | ab *ed. vet.*: in **P**: inde *Gron.* | urbe nobile **P**^{2}: urbe nobili **P**: *del. Wa.* || **8** [erat] nobilius *ed. vet.*: *ante* ipsa urbe *transp. H. J. Mü.*: nobilius erat *Luchs* || **11** greges *Gron.*: egres **P** || **15** ac *ed. vet.*: ad **P** | adfingunt ut *Frein.*: adfinguntur **P**: adfinguntur ⟨ut⟩ *Wa.* || **17** nullus **P**^{3} | moveri *Gron.*: move **P**: movet **P**^{2}: moveat *ed. vet.* | vento. sed *Gron.*: ventos et **P**: ventus et **C**^{x} | arx **A**^{p}: aros **P** || **19** cincta est *Gron.*: cinctas **P**: cincta **P**^{2} || **20** ea **M**^{x}: eo **P** || **24** is ⟨his⟩ *H. J. Mü.* || **26** [eo] *Crev.*

cum prodendae arcis inveniebat, transfugit ad Hannonem. Locrenses 14
brevi post legati, cum permissu Hannonis arcem intrassent, persuadent, ut traduci se in Locros paterentur nec ultima experiri vellent.
iam hoc ut sibi liceret, impetraverant et ab Hannibale missis ad id 15
5 ipsum legatis. ita Crotone excessum est, deductique Crotoniatae ad
mare naves conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. — in Apu- 16
lia ne hiems quidem quieta inter Romanos atque Hannibalem erat.
Luceriae Sempronius consul, Hannibal haud procul Arpis hibernabat.
inter eos levia proelia ex occasione aut opportunitate huius aut illius 17
10 partis oriebantur, meliorque eis Romanus et in dies cautior tutiorque
ab insidiis fiebat.

IV. In Sicilia Romanis omnia mutaverat mors Hieronis regnumque 1
ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum vixdum libertatem,
nedum dominationem modice laturum. eam aetatem, id ingenium [ut] 2
15 tutores atque amici ad praecipitandum in omnia vitia acceperunt.
quae ita futura cernens Hiero ultima senecta voluisse dicitur liberas
Syracusas relinquere, ne sub dominatu puerili per ludibrium bonis
artibus partum firmatumque interiret regnum. huic consilio eius sum- 3
ma ope obstitere filiae, nomen regium penes puerum futurum ratae,
20 regimen rerum omnium penes se virosque suos Adran⟨odorum et
Zoippum, qui tut⟩orum primi relinquebantur. non facile erat nonagen- 4
simum iam agenti annum, circumsesso dies noctesque muliebribus
blanditiis, liberare animum et convertere ad publicam ⟨a⟩ privata cu-
ram. itaque tutores modo quindecim puero relinquit, quos precatus est 5
25 moriens, ut fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se
cultam inviolatam servarent iuvenemque suis potissimum vestigiis
insistere vellent ⟨et⟩ disciplinae, in qua eductus esset. haec mandata. 6
cum expirasset, tutores testamento prolato pueroque in contionem
producto — erat autem quindecim tum ferme annorum — paucis, qui 7
30 per contionem ad excitandos clamores dispositi erant, adprobantibus
testamentum, ceteris velut patre amisso in orba civitate omnia timen-
tibus ⟨munus suscipiunt⟩. funus fit regium, magis amore civium et ca- 8
ritate quam cura suorum celebre. ⟨bre⟩vi deinde ceteros tutores sum- 9
movet Adranodorus, iuvenem iam esse dictitans Hieronymum ac regni

3 [in] *Crev.* || 4 et] ei *Ma.*: *del. Kayser* | ab **R**^{2}: *om.* **P**: ad **P**^{2} || 14 eam aetatem, id *Ernesti*: aeetas it **P**: acaetate sit **P**^{2} | [ut] **Dy** || 20—21 *suppl. Gron.*: adranorum **P**: Adronodorum et Zoippum, nam ii tutorum **A**^{v} *Valla*: Syracusanorum *pro* tutorum *mavult Wei.* || 23 ⟨a⟩ *Stroth Bauer* || 24 puero **P**^{x}: pueri **P** || 27 ⟨et⟩ **A**^{p} | eductus *Faber*: edoctus **P** || 32 *suppl. M. Mü.*: ⟨munus suscipiunt tum⟩ *Wei.*: ⟨munus obeunt⟩ *H. J. Mü.* || 33 brevi *Crev.*

potentem; deponendoque tutelam ipse, quae cum pluribus communis erat, in se unum omnium vires convertit.

1 V. Vix quidem vel bono moderatoque regi facilis erat favor apud
2 Syracusanos succedenti tantae caritati Hieronis; verum enim vero Hieronymus, velut suis vitiis desiderabilem efficere vellet avum, primo 5
3 statim conspectu omnia quam dispari⟨a⟩ essent ostendit. nam qui per tot annos Hieronem filiumque eius Gelonem nec vestis habitu nec
4 alio ullo insigni differentes a ceteris civibus vidissent, ei conspexere purpuram ac diadema ac satellites armatos quadrigisque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem more Dionysi tyranni. 10
5 hunc tam superbum apparatum habitumque convenientes sequebantur contemptus omnium hominum, superbae aures, contumeliosa dicta, ⟨ra⟩ri aditus non alienis modo sed tutoribus etiam, libidines
6 novae, inhumana crudelitas. itaque tantus omnis terror invaserat, ut quidam ex tutoribus aut morte voluntaria aut fuga praeverterent me- 15
7 tum suppliciorum. tres ex iis, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Adranodorus et Zoippus, generi Hieronis, et Thraso quidam, de
8 aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur; tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac
9 studiis interdum in se convertebant animum adulescentis, cum con- 20 iuratio in tyranni caput facta indicatur per Callonem quendam, aequalem Hieronymi et iam inde a puero in omnia familiaria iura ad-
10 suetum. index unum ex coniuratis Theodotum, a quo ipse appellatus erat, nominare potuit; qui conprensus extemplo traditusque Adranodoro torquendus de se ipse haud cunctanter fassus conscios celabat. 25
11 postremo, cum omnibus intolerandis patientiae humanae cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans avertit ab consciis in insontes
12 indicium, Thrasonem esse auctorem consilii mentitus – nec nisi tam potenti duce confisos rem tantam ausuros ⟨fuisse –, addit socios⟩ ab
13 latere tyranni, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemi- 30 tusque occurrere. maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit; itaque extemplo traditur ad supplicium, adiectique
14 poenae ceteri iuxta insontes. consciorum nemo, cum diu socius con-

23 – p. 53, 3 Val. Max. III 3 ext. 5

3 vel *Ma.*: ulli **P**: ulli ⟨vel⟩ *Con.* ‖ **4** caritati *Gron.*: -te **P** ‖ **5** avum *ed. vet.*: alium **P** ‖ **6** disparia **A**^{p} ‖ **8** ei *Wei.*: et **P** ‖ **13** dicta, rari *Gron.*: dictari **P** ‖ **17** Zoippus *Gron.*: zoilus **P** ‖ **18** quidem **C**^{1}: quibus **P** ‖ **20** adulescentis cum **C**^{x}: adulescentium **P** ‖ **21** Callonem *Matthiae*: calonem **P** ‖ **22** adsuetum] adsumptum *Ruhnken*: adsertum *vel* adscitum *Bauer* ‖ **29** *suppl. Ma.*: ⟨fuisse – socios, ignobiles quosdam viros⟩ *M. Mü.*: ⟨fuisse – addit⟩ *Wei.*

silii torqueretur, aut latuit aut fugit; tantum illis in virtute ac fide
Theodoti fiduciae fuit tantumque ipsi Theodoto virium ad arcana
occultanda.

VI. Ita, quod unum vinculum cum Romanis societatis erat, Thrasone 1
5 sublato e medio extemplo haud dubie ad defectionem res spectabat;
legatique ad Hannibalem missi ac remissi ab eo cum Hannibale no- 2
bili adulescente Hippocrates et Epicydes, nati Carthagine, sed oriundi
ab Syracusis exule avo, Poeni ipsi materno genere. per hos iuncta so- 3
cietas Hannibali ac Syracusano tyranno; nec invito Hannibale apud
10 tyrannum manserunt. Appius Claudius praetor, cuius Sicilia provin- 4
cia erat, ubi ea accepit, extemplo legatos ad Hieronymum misit. qui
cum sese ad renovandam societatem, quae cum avo fuisset, venisse
dicerent, per ludibrium auditi dimissique sunt ab quaerente per iocum
Hieronymo, quae fortuna eis pugnae ad Cannas fuisset; vix credibilia 5
15 enim legatos Hannibalis narrare; velle, quid veri sit, scire, ut ex eo,
utram spem sequatur, consilium capiat. Romani, cum serio legationes 6
audire coepisset, redituros se ad eum dicentes esse, monito magis eo
quam rogato, ne fidem temere mutaret, proficiscuntur. Hieronymus 7
legatos Carthaginem misit ad foedus ex societate cum Hannibale
20 pacta faciendum. convenit, ut, cum Romanos Sicilia expulissent – id
autem brevi fore, si naves atque exercitum misissent –, Himera am-
nis, qui ferme ⟨mediam⟩ dividit, finis regni Syracusani ac Punici
imperii esset. aliam deinde inflatus adsentationibus eorum, qui eum 8
non Hieronis tantum sed Pyrrhi etiam regis, materni avi, iubebant
25 meminisse, legationem misit, qua aequum censebat Sicilia sibi omni
cedi, Italiae imperium proprium quaeri Carthaginiensi populo. hanc 9
levitatem ac iactationem animi neque mirabantur in iuvene furioso
neque arguebant, dummodo averterent eum ab Romanis.

VII. Sed omnia in eo praecipitia ad exitium fuerunt. nam cum prae- 1
30 missis Hippocrate atque Epicyde cum binis milibus armatorum ad
temptandas urbes, quae praesidiis tenebantur Romanis, et ipse in 2
Leontinos cum cetero omni exercitu – erant autem ad quindecim
milia peditum equitumque – profectus esset, liberas aedis coniurati – 3
et omnes forte militabant – imminentes viae angustae, qua descen-
35 dere ad forum rex solebat, sumpserunt. ibi cum ⟨in⟩structi armatique 4
ceteri transitum expectantes starent, uni ex eis – Dinomeni fuit
nomen –, quia custos corporis erat, partes datae sunt, ut, cum ad-

20 pacta faciendum *Ma.*: faciendum pacta **P** || 22 ⟨mediam⟩ dividit *Rie.*: ⟨insulam⟩ dividit *ed. vet.*: dividit ⟨insulam⟩ *Wei.* || 33 esset A^{p}: erat **P** || 35 cum] dum *Luchs* | instructi M^{x} || 37 datae A^{p}: ductae **P**

propinquaret ianuae rex, per causam aliquam in angustiis sustineret
5 ab tergo agmen. ita ut convenerat factum est. tamquam laxaret
⟨e⟩latum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Dinomenes tantum
intervalli fecit, ut, cum in praetereuntem sine armatis regem impetus
fieret, confoderetur aliquot prius vulneribus quam succurri posset. 5
6 clamore et tumultu audito in Dinomenem iam haud dubie obstantem
tela coniciuntur, in⟨ter⟩ quae tamen duobus acceptis vulneribus eva-
7 sit. fuga satellitum, ut iacentem videre regem, facta est. interfectores
pars in forum ad multitudinem laetam libertate, pars Syracusas per-
gunt ad praeoccupanda Adranodori regiorumque aliorum consilia. 10
8 incerto rerum statu Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum
cerneret, senatum litteris certiorem fecit Siciliam Carthaginiensi po-
9 pulo et Hannibali conciliari; ipse adversus Syracusana consilia ⟨ad⟩
provinciae regnique fines omnia convertit praesidia.

10 Exitu anni eius Q. Fabius ex auctoritate senatus Puteolos, per bel- 15
lum coeptum frequentari emporium, communiit praesidiumque in-
11 posuit. inde Romam comitiorum causa veniens in eum quem primum
diem comitialem habuit comitia edixit atque ex itinere praeter urbem
12 in campum descendit. eo die cum sors praerogativae Aniensi iuniorum
exisset, eaque T. Otacilium M. Aemilium Regillum consules diceret, 20
tum Q. Fabius silentio facto tali oratione est usus:

1 VIII. 'Si aut pacem in Italia aut ⟨id⟩ bellum eumque hostem habe-
remus, in quo neglegentiae laxior locus esset, qui vestris studiis, quae
in campum ad mandandos, quibus velitis, honores adfertis, moram
ullam offerret, is mihi parum meminisse videretur ve⟨strae⟩ liber⟨t⟩a- 25
2 tis; sed cum in hoc bello, in hoc hoste numquam ab ullo duce sine in-
genti nostra clade erratum sit, eadem vos cura, qua in aciem armati
descenditis, inire suffragium ad creandos consules decet et sibi si⟨c⟩
quemque dicere: 'Hannibali imperatori parem consulem nomino'.
3 hoc anno ad Capuam Vibelli⟨o⟩ Taureae, Campano summo equiti, 30
provocanti summus Romanus eques Asellus Claudius est oppositus.
4 adversus Gallum quondam provocantem in ponte Anienis T. Manlium
5 fidentem et animo et viribus misere maiores nostri. [ob] eandem cau-
sam haud multis annis post fuisse non negaverim, cur M. Valerio non

3 elatum *ed. vet.* || **6** iam **A^v**: tam **P** || **7** inter **A^p** || **9** ad *ed. vet.*: in **P** || **13–14** ⟨ad⟩ provinciae *Pighius*: provinciam **P** || **18** ex itinere **A^v**: edixitinere **P** || **19** Aniensi *Gron.*: antesi **P**: Aniensis *Pantagathus* | iuniorum **A^v**: ludiorum **P** || **20** diceret **C^x**: diceretq. **P** || **22** ⟨id⟩ *Becker* | eumque **C^2**: cumque **P** || **25** vestrae libertatis *ed. vet.*: veliberatis **P**: libertatis *Wei.* || **26** ullo **M^sBD**: illo **P** || **28** decet **C^2**: demet **P** | sic *ed. vet.*: si **P**: *om.* **C** || **30** Vibellio **A^p** || **32** Anienis T. *Gron.*: anienet **P** || **33** [ob] *Duker* || **34** haud **A^v**: ut **P**

diffideretur adversus similiter provocantem arma capienti Gallum ad
certamen. quem ad modum pedites equitesque optamus ut validiores, 6
si minus, ut pares hosti habeamus, ita duci hostium parem imperato-
rem quaeramus. cum, qui est summus in civitate dux, eum legerimus, 7
5 tamen repente lectus, in annum creatus adversus veterem ac perpe-
tuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis nec iuris in-
clusum angustiis, quo minus ita omnia gerat administretque, ut tem-
pora postulabunt belli; nobis autem in apparatu ipso ac tantum inco- 8
hantibus res annus circumagitur. quoniam, quales viros creare vos 9
10 consules deceat, satis est dictum, restat, ut pauca de eis, in quos praero-
gativae favor inclinavit, dicam. M. Aemilius Regillus flamen est Qui- 10
rinalis, quem neque mittere a sacris neque retinere possumus, ut non
deum aut belli deseramus curam. ⟨T.⟩ Otacilius sororis meae filiam 11
uxorem atque ex ea liberos habet; ceterum non ea vestra in me maio-
15 resque meos merita sunt, ut non potiorem privatis necessitudinibus
rem publicam habeam. quilibet nautarum vectorumque tranquillo 12
mari gubernare potest; ubi saeva orta tempestas est ac turbato mari
rapitur vento navis, tum viro et gubernatore opus est. non tranquillo 13
navigamus, sed iam aliquot procellis submersi paene sumus; itaque
20 quis ad gubernacula sedeat, summa cura providendum ac praeca-
vendum vobis est. in minore te experti, T. Otacili, re sumus; haud
sane, cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dedisti. clas- 14
sem hoc anno, cui tu praefuisti, trium rerum causa paravimus, ut Af-
ricae oram popularemur, ut tuta nobis Italiae litora essent, ante om-
25 nia ne supplementum cum stipendio commeatuque ab Carthagine
Hannibali transportaretur. create consulem T. Otacilium, non dico, 15
si omnia haec, sed si aliquid eorum rei publicae praestitit. sin autem te
classem obtinente saepe iam velut pacato mari quibus ⟨erat opus⟩
Hannibali tuta atque integra ab domo venerunt, si ora Italiae infestior 16
30 hoc anno quam Africae fuit, quid dicere potes, cur te potissimum du-
cem Hannibali hosti opponamus? si consul esses, dictatorem dicendum 17
exemplo maiorum nostrum censeremus, nec tu id indignari posses,
aliquem in civitate Romana meliorem bello haberi quam te. magis
nullius interest quam tua, T. Otacili, non imponi cervicibus tuis onus,

1.2 ad certamen *ante* arma *transp. Con.*: [ad certamen] *P. R. Mü.*: ad ⟨hoc⟩ certamen *cum verbis sequentibus coniungit Luchs* || 13 curam **y**: suram **P** | ⟨T.⟩ *Luchs* || 15 privatis **C⁴M³**: privatique **P** || 21 re *Gron.*: ie **P** || 24 popularemur *Con.*: popularemtur **P**: -entur **P²**: -etur **C¹** || 28 obtinente saepe iam *Ma.*: optinentes etiam **P**: obtinente, ea etiam *H. J. Mü.*: obtinente, etiam *Luchs* | quibus ⟨erat opus⟩ *Ma.*: quibus ⟨non erat opus⟩ *H. J. Mü.*: quibus⟨cumque bella iuvantur⟩ *Luchs* || 31 opponamus *Salm.*: oppugnabant **P**: opponant **Dy**: ⟨hi⟩ opponant *Wa.*

18 sub quo concidas. ego magnopere suadeo ⟨moneo⟩que, eodem animo, quo, si stantibus vobis in acie armatis repente deligendi duo impera-
19 tores essent, quorum ductu atque auspicio dimicaretis, hodie quoque consules creetis, quibus sacramento liberi vestri dicant, ad quorum
20 edictum conveniant, sub quorum tutela atque cura militent. lacus 5 Trasumennus et Cannae tristia ad recordationem exempla, sed ad praecavenda⟨s⟩ similes ⟨clades⟩ utilia documento sunt. praeco, Aniensem iuniorum in suffragium revoca.'

1 IX. Cum T. Otacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur atque obstreperet, lictores ad eum accedere iussit et, 10
2 quia in urbem non inierat protinus in campum ex itinere profectus,
3 admonuit cum securibus sibi fasces praeferri. interim praerogativa suffragium init, creatique in ea consules Q. Fabius Maximus quartum M. Marcellus tertium. eosdem consules ceterae centuriae sine variatio-
4 ne ulla dixerunt. et praetor unus refectus Q. Fulvius Flaccus, novi alii 15 creati, T. Otacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum
5 aedilis curulis erat, P. Cornelius Lentulus. comitiis praetorum perfectis senatus consultum factum, ut Q. Fulvio extra ordinem urbana provincia esset, isque potissimum consulibus ad bellum profectis urbi praeesset. 20

6 Aquae magnae bis eo anno fuerunt, Tiberisque agros inundavit cum magna strage tectorum pecorumque ⟨et⟩ hominum pernicie.

7 Quinto anno secundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartum M. Claudius Marcellus tertium consulatum ineuntes plus solito converterant in se civitatis animos; multis enim annis tale consulum par non 25
8 fuerat. referebant senes sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papirium Carviliumque adversus Samnites Brut-
9 tiosque et Lucanum cum Tarentino populum consules declaratos. absens Marcellus consul creatus, cum ad exercitum esset; praesenti Fa-
10 bio atque ipso comitia habente consulatus continuatus. tempus ac 30 necessitas belli ac discrimen summae rerum faciebant, ne quis aut [in] exemplum exquireret aut suspectum cupiditatis imperii consulem
11 haberet; quin laudabant potius magnitudinem animi, quod, cum

13–15 Plutarch. Marcell. 13, 1. Zon. IX 4 p. 1424 B

1 suadeo ⟨moneo⟩que *M. Mü.*: ⟨moneo⟩ suadeoque *Alsch.*: suadeo, Quirites *Wei.* || 2 quo si] quo *vel* quasi *Bauer* || 6–7 praecavendas similes ⟨clades⟩ *Stroth*: praecavenda similes **P**: praecavenda similia *Con.* || 7 utilia *rec.*: utiles **P**: *del. Fabri*: utilia ⟨clades⟩ *Wei.* | sint *Luchs* || 21 aquae *rec.*: atque **P** || 22 ⟨et⟩ **M**[2] || 25 civitatis *rec.*: -tes **P** || 30 ipsi . . . habenti *Rinkes* || 31 [in] *Ma.*: in ⟨eam rem⟩ *M. Mü.*

summo imperatore esse opus rei publicae sciret seque eum haud dubie
esse, minoris invidiam suam, si qua ea re oreretur, quam utilitatem
rei publicae fecisset.

X. Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio est 1
5 habitus, decretumque omnium primum, ut consules sortirentur con- 2
pararentve inter se, uter censoribus creandis comitia haberet, prius-
quam ad exercitum proficisceretur. prorogatum deinde imperium 3
omnibus, qui ad exercitus erant, iussique in provinciis manere, Ti.
Gracchus Luceriae, ubi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Varro
10 in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico, et praetores prioris anni pro 4
praetoribus Q. Mucius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brundi-
sium orae maritimae intentus adversus omnes motus Philippi Macedo-
num regis praeesset; P. Cornelio Lentulo praetori Sicilia decreta pro- 5
vincia, T. Otacilio classis eadem, quam adversus Carthaginienses
15 priore anno habuisset.

Prodigia eo anno multa nuntiata sunt, quae quo magis credebant 6
simplices ac religiosi homines, eo plura nuntiabantur: Lanuvi in aede
intus Sospitae Iunonis corvos nidum fecisse; in Apulia palmam viri- 7
dem arsisse; Mantuae stagnum effusum Mincio amni cruentum vi-
20 sum; et Calibus creta et Romae in foro bovario sanguine pluvisse;
et in vico Insteio fontem sub terra tanta vi aqua⟨ru⟩m fluxisse, ut se- 8
rias doliaque, quae in eo loco erant, provoluta velut impetu[s] torren-
tis tulerit; ⟨t⟩acta de caelo atrium publicum in Capitolio, aedem in 9
campo Vulcani, arcem in Sabinis publicamque viam, murum ac por-
25 tam Gabiis. iam alia vulgata miracula erant: hastam Martis Praeneste 10
sua sponte promotam; bovem in Sicilia locutum; infantem ⟨in⟩ utero
matris in Marrucinis 'io triumphe' clamasse; ex muliere Spoleti virum
factum; Hadriae aram in caelo speciesque hominum circum eam cum
candida veste visas esse. quin Romae quoque in ipsa urbe secundum 11
30 apum examen in foro visum, [quod mirabile est, quia rarum,] adfir-
mantes quidam legiones se armatas in Ianiculo videre concitaverunt
civitatem ad arma, cum, qui in Ianiculo essent, negarent quemquam 12
ibi praeter adsuetos collis eius cultores adparuisse. haec prodigia hostiis 13

1 eum *rec.*: tum **P** || 2 ea re *Duker*: ex re **P**: ex ⟨ea⟩ re *Duker*, *M. Mü.* || **5–6** comparарentve *ed. vet.*: -entquae **P** || 8 iussique **M²**: iussisque **P** || 10 praetores *Gron.*: praetorum *Drak.*: pr̄. **P** || 10. 11 pro praetoribus *Forchhammer*: pro pr̄. **P**: pro praetore *rec.* || 12 motus **CMˣ**: mutus **P** || 21 terra **y**: terram **P** | aquarum **Aᵛ** || 22 impetu *Gron.* || 23 tacta **C²** | aedem **Aᵖ**: eadem **P** || 24 arcem *Facius et Panhormita*: vocem **P**: Vacunae *Hertz* || 26 ⟨in⟩ *ed. vet.* || 27 Spoleti **Aᵖ**: expoleati **P** || 30 quod . . . rarum *del. Lip.* || 32 cum qui *Alsch.*: qui cum **P** | essent] erant *M. Mü.*

maioribus procurata sunt ex haruspicum responso, et supplicatio omnibus deis, quorum pulvinaria Romae essent, indicta est.

1 XI. Perpetratis quae ad pacem deum pertinebant, de re publica belloque gerendo et quantum copiarum et ubi quaeque essent, consules 2 ad senatum rettulerunt. duodeviginti legionibus bellum geri placuit: 5 binas consules sibi sumere, binis Galliam Siciliamque ac Sardiniam ob- 3 tineri; dua⟨bu⟩s Q. Fabium praetorem Apuliae, duabus volonum Ti. Gracchum circa Luceriam praeesse; singulas C. Terentio proconsuli ad Picenum et M. Valerio ad classem circa Brundisium relinqui; duas 4 urbi praesidio esse. hic ut numerus legionum expleretur, sex novae le- 10 5 giones erant scribendae. eas primo quoque tempore consules scribere iussi et classem parare, ut cum eis navibus, quae pro Calabriae litoribus in statione essent, centum quinquaginta longarum classis navium 6 eo anno expleretur. dilectu habito et centum navibus novis deductis Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit; creati M. Atilius Regu- 15 lus et P. Furius Philus.

7 Cum increbresceret rumor bellum in Sicilia esse, T. Otacilius eo cum classe proficisci iussus est. cum deessent nautae, consules ex senatus consulto ⟨e⟩dixerunt, ut, qui L. Aemilio C. Flaminio censoribus milibus aeris quinquaginta ipse aut pater eius census fuisset usque ad 20 centum milia, aut cui postea tanta ⟨res⟩ esset facta, nautam unum cum 8 sex mensum stipendio daret; qui supra centum milia usque ad trecenta milia, tris nautas cum stipendio annuo; qui supra trecenta milia usque ad deciens aeris, quinque nautas; qui supra deciens, sep- 9 tem; senatores octo nautas cum annuo stipendio darent. ex hoc edicto 25 dati nautae armati instructique ab dominis cum triginta [milia] dierum coctis cibariis naves conscenderunt. tum primum est factum, ut classis Romana sociis navalibus privata inpensa paratis conpleretur.

1 XII. Hic maior solito adparatus praecipue conterruit Campanos, ne 30 2 ab obsidione Capuae bellum eius anni Romani inciperent. itaque legatos ad Hannibalem oratum miserunt, ut Capuam exercitum admoveret: ad eam oppugnandam novos exercitus scribi Romae, nec ullius 3 urbis defectioni magis infensos eorum animos esse. id quia tam trepide nuntiabant, maturandum Hannibal ratus, ne praevenirent Ro- 35

2 essent *Gron.*: exsint **P**: sint $\mathbf{A^p}$ | indicta $\mathbf{M^x}$: invicta **P** || **7** duabus $\mathbf{A^p}$: duas **P** || **10** numerus $\mathbf{C^4M^x}$: numerum **P** || **14** dilectu $\mathbf{C^xM^x}$: -tum **P** || **16** Furius *ed. vet.*: turius **P** || **19** edixerunt *ed. vet.* || **21** tanta ⟨res⟩ *Wei.*: ⟨res⟩ tanta *ed. vet.* || **22—23** (*et* **23—24**) trecenta milia ($\overline{ccc}$) **P**: trecenta *M. Mü.* || **26** dominis **R**: dominus **P** | triginta [milia] **D** || **34** urbis defectioni $\mathbf{A^p}$: urbi defectionis **P**: urbis defectionis $\mathbf{P^2}$ | trepide $\mathbf{P^x}$: trepidem **P**: trepidi $\mathbf{A^p}$

mani, profectus Arpis ad Tifata in veteribus castris super Capuam
consedit. inde Numidis Hispanisque ad praesidium simul castrorum 4
simul Capuae relictis cum cetero exercitu ad lacum Averni per speciem
sacrificandi, re ipsa, ut temptaret Puteolos quodque ibi praesidii erat,
5 descendit. Maximus, postquam Hannibalem Arpis profectum et regre- 5
di in Campaniam adlatum est, nec die nec nocte intermisso itinere ad
exercitum redit et Ti. Gracchum ab Luceria Beneventum copias ad- 6
movere, Q. Fabium praetorem — is filius consulis erat — ⟨ad⟩ Luce-
riam Graccho succedere iubet. in Siciliam eodem tempore duo prae- 7
10 tores profecti, P. Cornelius ad exercitum, T. Otacilius, qui maritimae
orae reique navali praeesset. et ceteri in suas quisque provincias pro- 8
fecti; et quibus prorogatum imperium erat, easdem quas priori anno,
regiones obtinuerunt

XIII. Ad Hannibalem, cum ad lacum Averni esset, quinque nobiles 1
15 iuvenes ab Tarento venerunt, partim ad Trasumennum lacum partim
ad Cannas capti dimissique domos cum eadem comitate, qua usus
adversus omnes Romanorum socios Poenus fuerat. ei memores bene- 2
ficiorum eius perpulisse magnam partem se iuventutis Tarentinae
referunt, ut Hannibalis amicitiam ac societatem quam populi Romani
20 mallent, legatosque ab suis missos rogare Hannibalem, ut exercitum
propius Tarentum admoveat. si signa eius, si castra conspecta a Ta- 3
rento sint, haud ullam intercessuram moram, quin urbs ⟨in potesta-
tem eius tradatur:⟩ in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem
Tarentinam esse. Hannibal conlaudatos eos oneratosque ingentibus 4
25 promissis domum ad coepta maturanda redire iubet: se in tempore
adfuturum esse. hac cum spe dimissi Tarentini. ipsum ingens cupido 5
incesserat Tarenti potiundi. urbem esse videbat cum opulentam no-
bilemque tum maritimam et in Macedoniam opportune versam, re-
gemque Philippum hunc portum, si, ⟨cum⟩ transiret in Italiam, Brun-
30 disium Romani haberent, petiturum. sacro inde perpetrato, ad quod 6
venerat, et, dum ibi moratur, pervastato agro Cumano usque ad Mi-
seni promunturium, Puteolos repente agmen convertit ad opprimen-
dum praesidium Romanum. sex milia hominum erant, et locus muni- 7
mento quoque, non natura modo tutus. triduum ibi moratus Poenus
35 ab omni parte temptato praesidio, deinde, ut nihil procedebat, ad
populandum agrum Neapolitanum magis ira quam potiundae urbis

5 Maximus **A**^{p}: maximas **P** || **8** ⟨ad⟩ *J. H. Voß* || **10** P. **A**^{p}: publilius **P** || **18** perpulisse **y**: perculisse **P** || **22—23** urbs ⟨in potestatem eius tradatur⟩ *Wei.*: ⟨in deditionem veniat⟩ urbs *Con.*: urbs ⟨dedatur⟩ **A**^{p}: urbs ⟨ei tradatur⟩ *Ma.* || **29** si ⟨cum⟩ *H. J. Mü.* | ⟨cum⟩ Brundisium **A**^{p}: ⟨quoniam⟩ Brundisium *Ma. Con.*: Brundisium ⟨cum⟩ **C**^{4} *Wa.*

8 spe processit. adventu eius in propincum agrum mota Nolana est
plebs, iam diu aversa ab Romanis et infesta senatui suo. itaque legati
ad arcessendum Hannibalem cum haud dubio promisso tradendae ur-
9 bis venerunt. praevenit inceptum eorum Marcellus consul a primori-
bus accitus. die uno Suessulam a Calibus, cum Vulturnus amnis tra- 5
10 icientem moratus esset, contenderat; inde proxima nocte sex milia
peditum, equites ⟨quingentos, qui⟩ praesidio senatui essent, Nolam
11 intromisit. et uti a consule omnia inpigre facta sunt ad praeoccu-
pandam Nolam, ita Hannibal tempus terebat, bis iam ante nequiquam
tempta⟨ta⟩ re segnior ad credendum Nolanis factus. 10

1 XIV. Isdem diebus et Q. Fabius consul ad Casilinum temptandum,
quod praesidio Punico tenebatur, venit, et ad Beneventum velut ex
composito parte altera Hanno ex Bruttiis cum magna peditum equi-
2 tumque manu, altera Ti. Gracchus ab Luceria accessit. qui primo oppi-
dum intravit, deinde, ut Hannonem tria milia ferme ab urbe ad Ca- 15
lorem fluvium castra posuisse et inde agrum populari audivit, et ipse
egressus moenibus mille ferme passus ab hoste castra locat. ibi con-
3 tionem militum habuit. legiones magna ex parte volonum habebat,
qui iam alterum annum libertatem tacite mereri quam postulare pa-
lam maluerant. senserat tamen hibernis egrediens murmur in agmine 20
4 esse quaerentium, en umquam liberi militaturi essent, scripseratque
senatui non tam quid desiderarent, quam quid meruissent: bona for-
tique opera eorum se ad eam diem usum, neque ad exemplum iusti
5 militis quicquam eis praeter libertatem deesse. de eo permissum ipsi
erat, faceret, quod e re publica duceret esse. itaque priusquam cum ho- 25
ste manum consereret, pronuntiat tempus venisse eis libertatis, quam
6 diu sperassent, potiundae. postero die signis conlatis dimicaturum
puro ac patenti campo, ubi sine ullo insidiarum metu vera virtute geri
7 res posset. qui caput hostis rettulisset, eum se extemplo liberum iussu-
rum esse; qui loco cessisset, in eum servili supplicio animadversurum; 30
8 suam cuique fortunam in manu esse. libertatis auctorem eis non se
fore solum, sed consulem M. Marcellum, sed universos patres, quos con-
9 sultos ab se de libertate eorum sibi permisisse. litteras inde consulis ac
senatus consultum recitavit. ad quae clamor cum ingenti adsensu est
sublatus. pugnam poscebant, signumque ut daret, extemplo ferociter 35

12 c. 14 Zon. IX 4 p. 1424 B || 25–31 Front. Strat. IV 7, 24

7 ⟨quingentos⟩ *Wei.*: ⟨trecentos⟩ **A^{p}** | ⟨qui⟩ **$C^{4}A^{p}$** *Wei.* || 8 uti **A^{p}**: ubi **P** ||
10 temptata **y** || 20 maluerant **A^{p}**: meruerant **P**

instabant. Gracchus proelio in posterum diem pronuntiato contionem 10
dimisit. milites laeti, praecipue quibus merces navatae in unum diem
operae libertas futura erat, armis expediendis diei relicum consumunt.

XV. Postero die ubi signa coeperunt canere, primi omnium parati 1
5 instructique ad praetorium conveniunt. sole orto Gracchus in aciem
copias educit; nec hostes moram dimicandi fecerunt. decem septem mi- 2
lia peditum erant, maxima ex parte Bruttii ac Lucani, equites mille
ducenti, inter quos pauci admodum Italici, ceteri Numidae fere omnes
Maurique. pugnatum est et acriter et diu; quattuor horis neutro incli- 3
10 nata est pugna. nec alia magis Romanum impediebat res quam capita
hostium pretia libertati⟨s⟩ facta; nam ut quisque hostem inpigre occi- 4
derat, primum capite aegre inter turbam tumultumque abscidendo
terebat tempus; deinde occupata dextra tenendo caput fortissimus
quisque pugnator esse desierat, segnibus ac timidis tradita pugna erat.
15 quod ubi tribuni militum Graccho nuntiaverunt, neminem stantem 5
iam vulnerari hostem, carnificari iacentes, et in dextris militum pro
gladiis humana capita esse, signum dari propere iussit, proicerent ca-
pita invaderentque hostem: claram satis et insignem virtutem esse 6
nec dubiam libertatem futuram strenuis viris. tum redintegrata pugna
20 est, et eques etiam in hostes emissus. quibus cum inpigre Numidae 7
occurrissent, nec segnior equitum quam peditum pugna esset, iterum
in dubium adducta res. cum utrimque duces, Romanus Bruttium
Lucanumque totiens a maioribus suis victos subactosque, Poenus
mancipia Romana et ex ergastulo militem verbis obtereret, postremo 8
25 pronuntiat Gracchus esse nihil, quod de libertate sperarent, nisi eo die
fusi fugatique hostes essent.

XVI. Ea demum vox ita animos accendit, ut renovato clamore, ve- 1
lut alii repente facti, tanta vi se in hostem intulerint, ut sustineri ultra
non possent. primo antesignani Poenorum, dein signa perturbata, 2
30 postremo tota inpulsa acies; inde haud dubie terga data, ruuntque
fugientes in castra adeo pavidi trepidique, ut ne in portis quidem aut
vallo quisquam restiterit; ac prope continenti agmine Romani insecuti
novum de integro proelium inclusi hostium vallo ediderunt. ibi sicut 3
pugna inpeditior in angust⟨i⟩is, ita caedes atrocior fuit. et adiuvere
35 captivi, qui rapto inter tumultum ferro conglobati et ab tergo cecide-

4 c. 15 – 16 Zon. IX 4 p. 1424 B

3 diei *rec.*: que **P** | consumunt *Gron.*: communi **P** || 11 libertatis **C**^{4} || 20 Numidae **CM**^{1}: numida **P** || 21 occurrissent *ed. vet.*: concurrissent **P** || 28 intulerint *Sig.*: -runt **P** || 33 ediderint *ed. vet.* || 34 inpeditior *ed. vet.*: inexpeditior **P** | in angustiis **C**^{4}**M**^{2}: angustiis *Wei.*

4 runt Poenos et fugam impedierunt. itaque minus duo milia hominum
ex tanto exercitu, et ea maior pars equitum, cum ipso duce effugerunt;
5 alii omnes caesi aut capti; capta et signa duodequadraginta. ex victo-
ribus duo milia ferme cecidere. praeda omnis praeterquam hominum
captorum militi concessa est; et pecus exceptum est, quod intra dies 5
triginta domini cognovissent.

6 Cum praeda onusti in castra redissent, quattuor milia ferme volo-
num militum, quae pugnaverant segnius nec in castra inruperant si-
7 mul, metu poenae collem haud procul castris ceperunt. postero die per
tribunos militum inde deducti contione militum advocata a Graccho 10
8 superveniunt. ubi cum proconsul veteres milites primum, prout cu-
iusque virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis do-
9 nasset, tunc, quod ad volones attineret, omnes ait malle laudatos a se
dignos indignosque, quam quemquam eo die castigatum esse. quod
bonum faustum felixque rei publicae ipsisque esset, omnes eo⟨s⟩ li- 15
10 beros esse iubere. ad quam vocem cum clamor ingenti alacritate subla-
tus esset, ac nunc complexi inter se gratulantesque, nunc manus ad
caelum tollentes bona omnia populo Romano Gracchoque ipsi pre-
11 carentur, tum Gracchus 'Priusquam omnes iure libertatis aequassem,'
12 inquit, 'neminem nota strenui aut ignavi militis notasse volui; nunc 20
exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne virtutis ignaviaeque
pereat, nomina eorum, qui detractatae pugnae memores secessionem
paulo ante fecerunt, referri ad me iubebo citatosque singulos iure
13 iurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter quam stan-
tes cibum potionemque, quoad stipendia facient, capturos esse. hanc 25
multam ita aequo animo feretis, si reputabitis nulla ignaviae nota
14 leviore vos designari potuisse.' signum deinde colligendi vasa dedit;
militesque praedam portantes agentesque per lasciviam ac iocum ita
15 ludibundi Beneventum rediere, ut ab epulis ⟨per⟩ celebrem festumque
16 diem actis, non ex acie reverti viderentur. Beneventani omnes turba 30
effusa cum obviam ad portas exissent, complecti milites, gratulari,
17 vocare in hospitium. adparata convivia omnibus in propatulo aedium
fuerant; ad ea invitabant Gracchumque orabant, ut epulari permitte-
ret militibus. et Gracchus ita permisit, ⟨si⟩ in publico epularentur om-
18 nes ante suas quisque fores. prolata omnia. pilleati aut lana alba ve- 35

7–16 Front. Strat. IV 7, 24

11 prout *ed. vet.*: ut pro **P** || 15 eos C^4 || 19 aequassem *ed. vet.*: aequasset **P** || 22 qui detractatae C^1: quidem tractatae **P** || 24 quibus C^2M^3: que **P**: cui *Wei.*: quis A^P || 29 ⟨per⟩ *ed. vet.* || 34 ⟨si⟩ *Sig.*

latis capitibus volones epulati sunt, alii accubantes, alii stantes, qui simul ministrabant vescebanturque. 19 digna res visa, ut simulacrum celebrati eius diei Gracchus, postquam Romam redi⟨i⟩t, pingi iuberet in aede Libertatis, quam pater eius in Aventino ex multaticia pecunia 5 faciendam curavit dedicavitque.

XVII. 1 Dum haec ad Beneventum geruntur, Hannibal depopulatus agrum Neapolitanum ad Nolam castra movet. 2 quem ubi adventare consul sensit, Pomponio propraetore cum eo exercitu, qui super Suessulam in castris erat, accito ire obviam hosti parat nec moram dimi- 10 candi facere. 3 C. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per aversam maxime ab hoste portam emittit circumvectumque occulte subsequi sensim agmen hostium iubet et, cum coortum proelium videret, ab tergo se obicere. 4 id errore viarum an exiguitate temporis Nero exsequi non potuerit, incertum est. 5 absente eo cum proe- 15 lium commissum esset, superior quidem haud dubie Romanus erat; sed quia equites non adfuere in tempore, ratio compositae rei turbata est. non ausus insequi cedentes Marcellus vincentibus suis signum receptui dedit. 6 plus tamen duo milia hostium eo die caesa traduntur, Romani[s] minus quadringenti. 7 solis fere occasu Nero diem noctem- 20 que nequiquam fatigatis equis hominibusque ne viso quidem hoste rediens adeo graviter est ab consule increpitus, ut per eum stetisse diceretur, quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. 8 postero die Romanus in aciem descendit, Poenus, tacita etiam confessione victus, castris se tenuit. tertio die silentio noctis omissa spe No- 25 lae potiundae, rei numquam prospere temptatae, Tarentum ad certiorem spem proditionis proficiscitur.

XVIII. 1 Nec minore animo res Romana domi quam militiae gerebatur. 2 censores vacui ab operum locandorum cura propter inopiam aerarii ad mores hominum regendos animum adverterunt castigandaque 30 vitia, quae, velut diutinis morbis aegra corpora ex sese gignunt, eo enata bello erant. 3 primum eos citaverunt, qui post Cannensem * * * dicebantur. princeps eorum M. Caecilius Metellus quaestor tum forte erat. 4 iusso deinde eo[s] ceterisque eiusdem noxae reis causam dicere,

28 – p. 64, 7 Val. Max. II 9, 8

3 rediit *ed. vet.* ‖ **6** dum *ed. vet.*: cum **P** ‖ **12** et] ut *ed. vet.* ‖ **13** obicere *ed. vet.*: obiceret **P** ‖ **19** Romani *ed. vet.*: ⟨a⟩ Romanis *Fabri* ‖ **22** diceret *ed. vet.* ‖ **30. 31** eo enata *Wa.*: aea nata **P**: eo nata **C**[2]: sic eo nata *Fabri*: enata *Duker* ‖ **31** *lacunam supplent* pugnam rem publicam deseruisse Italiaque excessisse velle **A**[p]: cladem agitasse de Italia deserenda *rec.*: cladem deserendae Italiae consilia agitasse *H. J. Mü.*: *alii alia* ‖ **33** eo **M**[1]

cum purgari nequissent, pronuntiarunt verba orationemque eos adversus rem publicam habuisse, quo coniuratio deserendae Italiae causa
5 fieret. secundum eos citati nimis callidi exsolvendi iuris iurandi interpretes, qui captivorum ex itinere regressi clam in castra Hannibalis
6 solutum, quod iuraverunt redituros, rebantur. his superioribusque (5) illis equi ⟨a⟩dempti, qui publicum equom habebant, tribuque moti
7 aerarii omnes facti. neque senatu modo aut equestri ordine regendo cura se censorum tenuit; nomina omnium ex iuniorum tabulis exce⟨r⟩pserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vacatio iusta
8 militiae neque morbus causa fuisset. et ea supra duo milia nominum (10)
9 in aerarios relata tribuque omnes moti; additumque tam truci censoriae notae triste senatus consultum, ut ei omnes, quos censores notassent, pedibus mererent mitterenturque in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias, cui militum generi non prius, quam pulsus Italia hostis
10 esset, finitum stipendiorum tempus erat. cum censores ob inopiam (15) aerarii se iam locationibus abstinerent aedium sacrarum tuendarum
11 curuliumque equorum praebendorum ac similium his rerum, convenere ad eos frequentes, qui hastae huius generis adsueverant, hortatique censores ⟨sunt⟩, ut omnia perinde agerent locarent, ac si pecunia in aerario esset: neminem nisi bello confecto pecuniam ab aerario (20)
12 petiturum esse. convenere deinde domini eorum, quos Ti. Sempronius ad Beneventum manu emiserat, arcessitosque se ab triumviris mensariis esse dixerunt, ut pretia servorum acciperent; ceterum non ante
13 quam bello confecto accepturos esse. cum haec inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam aerarii fieret, pecuniae quoque pupilla- (25)
14 res primo, deinde viduarum coeptae conferri, nusquam eas tutius sanctiusque deponere credentibus qui deferebant quam in publica fide. inde si quid emptum paratumque pupillis ac viduis foret, a quaestore
15 perscribebatur. manavit ea privatorum benignitas ex urbe etiam in castra, ut non eques, non centurio stipendium acciperet, mercenna- (30) riumque increpantes vocarent qui accepisset.

1 XIX. Q. Fabius consul ad Casilinum castra habebat, quod duum milium Campanorum et septingentorum militum Hannibalis tene-
2 batur praesidio. praeerat Statius Mettius missus ab Cn. Magio Atel-

15–31 Val. Max. V 6, 8

1 purgari **CM**^{x}: pugnari **P** || **5** redituros **A**^{p}: perdituros **P** || **6** adempti *ed. vet.* || **8** excerpserunt **C** || **11** tam truci *J. Gron.*: tamerici **P**: tam atroci *Rub.*: tam acri *Boe.*: tam acerbae *Gron.* || **18** hortatique *ed. vet.*: hortarique **P** || **19** ⟨sunt⟩ *Ma.*

lano, qui eo anno medix tuticus erat, servitiaque et plebem pro-
miscue arm⟨ar⟩at, ut castra Romana invaderet intento consule ad
Casilinum oppugnandum. nihil eorum Fabium fefellit. itaque Nolam 3
ad collegam mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus
5 esse, qui Campanis opponatur; vel ipse relicto Nolae praesidio modico 4
veniret, vel, si eum Nola teneret [et] necdum securae res ab Hannibale
essent, se Ti. Gracchum proconsulem a Benevento acciturum. hoc 5
nuntio Marcellus duobus militum milibus Nolae in praesidio relictis
cum cetero exercitu Casilinum venit, adventuque eius Campani iam
10 moventes sese quieverunt. ita ab duobus consulibus Casilinum oppu- 6
gnari coepit. ubi cum multa succedentes temere moenibus Romani
milites acciperent vulnera neque satis inceptu⟨m⟩ succederet, Fabius
omittendam rem parvam ac iuxta magnis difficilem abscedendumque
inde censebat, cum res maiores instarent; Marcellus multa magnis 7
15 ducibus sicut non adgredienda, ita semel adgressis non dimittenda esse
dicendo, quia magna famae momenta in utramque partem fierent,
tenuit, ne inrito incepto abiretur. vineae inde omniaque alia operum 8
machinationumque genera cum admoverentur Campanique Fabium
orarent, ut abire Capuam tuto liceret, paucis egressis Marcellus por- 9
20 tam, qua egrediebantur, occupavit, caedesque promiscue omnium
circa portam primo, deinde inruptione facta etiam in urbe fieri coepta
est. quinquaginta fere primo egressi Campanorum, cum ad Fabium 10
confugissent, praesidio eius Capuam pervenerunt. Casilinum inter
conloquia cunctationemque petentium fidem per occasionem captum
25 est, captivique Campanorum qui⟨q⟩ue Hannibalis militum erant Ro- 11
mam missi atque ibi in carcere inclusi sunt; oppidanorum turba per
finitimos populos in custodiam divisa.

XX. Quibus diebus a Casilino re bene gesta recessum est, eis Grac- 1
chus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conscriptas cum prae-
30 fecto socium in agro⟨s⟩ hostium praedatum misit. eos effuse palatos 2
Hanno adortus haud multo minorem, quam ad Beneventum accepe-
rat, reddidit hosti cladem atque in Bruttios raptim, ne Gracchus ad-
sequeretur, concessit. consules Marcellus retro, unde venerat, Nolam 3
red⟨i⟩it; Fabius in Samnites ad populandos agros recipiendasque ar-
35 mis quae defecerant urbes processit. Caudinus Samnis gravius devasta- 4
tus: perusti late agri, praedae pecudum hominumque actae; oppida 5
vi capta Conpulteria, Telesia, Compsa inde, Fugifulae et Orbitanium

2 armarat *rec.*: armabat *ed. vet.* || 6 [et] *J. H. Voß* || 12 inceptum *rec.*: incepto *Luchs* || 17 inrito *rec.*: inmerito **P** || 25 quique *ed. vet.*: quive **P** || 30 agros **A**^{p} || 34 rediit *rec.* || 37 Fagifulae *Mommsen CIL IX p. 237*

6 ex Lucanis; Blanda et Apulorum Aecae oppugnatae. milia hostium in his urbibus viginti quinque capta aut occisa, et recepti perfugae trecenti septuaginta; quos cum Romam misisset consul, virgis in comitio
7 caesi omnes ac de saxo deiecti. haec a Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerundis rebus valetudo adversa Nolae tenuit. 5
8 et a praetore Q. Fabio, cui circa Luceriam provincia erat, Acuca oppidum per eos dies vi captum stativaque ad Ardaneas communita.
9 Dum haec in aliis locis ab Romanis geruntur, iam Tarentum per-
10 venerat Hannibal cum maxima omnium, quacumque ierat, clade; in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen coepit. nihil ibi violatum neque usquam via excessum est; apparebatque non id modestia militum aut ducis, sed ad conciliandos animos Tarentinorum fieri. 10
11 ceterum cum prope moenibus successisset, nullo ad conspectum primum agminis, ut rebatur, motu facto castra ab urbe ferme passus
12 mille locat. Tarenti triduo ante, quam Hannibal ad moenia accederet, a M. Valerio propraetore, qui classi ad Brundisium praeerat, 15
13 missus ⟨M. L⟩ivius inpigre conscripta iuventute dispositisque ad omnes portas circaque muros, qua res postulabat, stationibus die ac nocte iuxta intentus neque hostibus neque dubiis sociis loci quicquam
14 praebuit ad temptandum. qu⟨ar⟩e diebus aliquot frustra ibi absumptis Hannibal, cum eorum nemo, qui ad lacum Averni se adissent, aut ipsi venirent aut nuntium litterasve mitterent, vana promissa se te- 20
15 mere secutum cernens castra inde movit, tum quoque intacto agro Tarentino, quamquam simulata lenitas nihildum profuerat, tamen spe labefactandae fidei haud absistens. Salapiam ut venit, frumentum ex agris Metapontino atque Heracl⟨e⟩ensi – iam enim aestas exacta 25
16 erat et hibernis placebat locus – conportat. praedatum inde Numidae Maurique per Sallentinum agrum proximosque Apuliae saltus dimissi[s], unde ceterae praedae haud multum, equorum greges maxime abacti, e quibus ad quattuor milia domanda equitibus divisa. 30
1 XXI. Romani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oreretur morsque tyranni duces magis inpigros dedisset Syracusanis

7 Ardaneas *Wei.*: dardaneas **P**: ardoneas $\mathbf{P}^{x}$ || 8 in aliis *Ma.*: maliis **P**: aliis $\mathbf{P}^{1}$: aliis ⟨atque aliis⟩ *J. Gron.*: ⟨alia⟩ aliis *Jenicke*: ⟨alia⟩ in aliis *Wei.* || 11 usquam via $\mathbf{A}^{p}$: usque iam vim **P** || 12 sed *rec.*: usi **P**: nisi **y**: iussu (*sc.* sed ducis iussu) *Wö.* || 13 moenibus *rec.*: modo quis **P** | successisset *Gron.*: accessisset **P** || 17 M. Livius *Sab.*: ibis **P** | impigre *Wei.*: in priore **P** || 18 stationibus $\mathbf{A}^{p}$: stationes **P** || 19 iuxta *Crev.*: fuvia **P** | hostibus **B D**: hospitibus **P** || 20 quare *Gron.*: que **P**: *del.* $\mathbf{P}^{1}$: itaque *rec.* || 21 Averni se *Ma.*: avernae **P**: averni $\mathbf{M}^{2}$ || 25 venit $\mathbf{C}^{1}\mathbf{M}^{1}$: venti **P** || 26 Heracleensi *Gron.* || 29 dimissi $\mathbf{C}^{x}\mathbf{M}^{1}$: dimissi sunt *Alsch.* || 31 nequaquam *ed. vet.*: nequicquam **P**

quam causam aut animos mutasset, M. Marcello alteri consulum eam
provinciam decernunt. secundum Hieronymi caedem primo tu- 2
multuatum in Leontinis apud milites fuerat vociferatumque ferociter
parentandum regi sanguine coniuratorum esse. deinde libertatis resti- 3
5 tutae dulce auditu[m] nomen crebro usurpatum, spes facta ex pecu-
nia regia largitionis militiaeque fungendae potioribus ducibus et relata
tyranni foeda scelera foedioresque libidines adeo mutavere animos, ut
insepultum iacere corpus paulo ante desiderati regis paterentur. cum 4
ceteri ex coniuratis ad exercitum obtinendum remansissent, Theodo-
10 tus et Sosis regiis equis quanto maximo cursu poterant, ut ignaros
omnium regios opprimerent, Syracusas contendunt. ceterum prae- 5
venerat non fama solum, qua nihil in talibus rebus est celerius, sed nun-
tius etiam ex regiis servis. itaque Adranodorus et Insulam et arcem 6
et alia, quae poterat quaeque opportuna erant, praesidiis firmarat.
15 Hexapylo Theodotus ac Sosis post solis occasum iam obscura luce 7
invecti cum cruentam regiam vestem atque insigne capitis ostentarent,
travecti per Tycham, simul ad libertatem simul ad arma vocantes in
Achradinam convenire iubent. multitudo pars procurrit in vias, pars 8
in vestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque prospectant et, quid rei
20 sit, rogitant. omnia luminibus conlucent strepituque vario conplen- 9
tur. armati locis patentibus congregantur; inermes ex Olympii Iovis
templo spolia Gallorum Illyriorumque, dono data Hieroni a populo
Romano fixaque ab eo, detrahunt precantes Iovem, ut volens propi- 10
tius praebeat sacra arma pro patria, pro deum delubris, pro libertate
25 sese armantibus. haec quoque multitudo stationibus per principes 11
regionum urbis dispositis adiungitur. in Insula inter cetera Adrano-
dorus praesidiis firm⟨ar⟩at horrea publica; locus saxo quadrato saep- 12
tus atque arcis in modum emunitus capitur ab iuventute, quae praesi-
dio eius loci adtributa erat, mittuntque nuntios in Achradinam horrea
30 frumentumque in senatus potestate esse.

XXII. Luce prima populus omnis, armatus inermisque, in Achra- 1
dinam ad curiam convenit. ibi pro Concordiae ara, quae in eo sita loco
erat, ⟨ex⟩ principibus unus nomine Polyaenus contionem et liberam
et moderatam habuit. servitu⟨tis turpitu⟩dines indignitatesque ho- 2
35 mines expertos adversus notum malum inritatos esse; discordia civi-
lis quas inportet clades, audisse magis a patribus Syracusanos quam

5 auditu *Gron.* | spe *Con.*: ⟨et⟩ spes *vel* spes⟨que⟩ *Ma.* || 6 militiaeque *Gron.*: militiatque **P** || 9 ceteri **C**^{1}**M**^{x}: ceperit **P** || 22 dono **M**^{3}: dona **P** || 32 firmarat *Crev.* || 33 ⟨ex⟩ **C**^{4} | Polyaenus *Gron.*: polynaeus **P** || 34 servitu⟨tis turpitu⟩-dines (*vel* formi⟩dines) *Wei.*: servitii onus *Wa.*

3 ipsos vidisse. arma quod inpigre ceperint, laudare, magis laudaturum,
4 si non utantur nisi ultima necessitate coacti. in praesentia legatos ad
Adranodorum mitti placere, qui denuntient, ut in potestate senatus
5 ac populi si⟨t⟩, portas Insulae ape⟨ri⟩at, reddat praesidium. si tute-
lam alieni regni suum regnum velit facere, eundem se censere multo 5
6 acrius ab Adranodoro quam ab Hieronymo repeti libertatem. ab hac
contione legati missi sunt. senatus inde haberi coeptus est, quod sicut
regnante Hierone manserat publicum consilium, ita post mortem eius
7 ante eam diem nulla de re neque convocati neque consulti fuerant. ut
ventum ad Adranodorum est, ipsum quidem movebat et civium con- 10
sensus et cum aliae occupatae urbis partes, tum pars Insulae vel[ut]
8 munitissima prodita atque alienata. sed evocatum eum ab legatis
Damarata uxor, filia Hieronis, inflata adhuc regiis animis ac muliebri
9 spiritu, admonet saepe usurpatae Dionysi tyranni vocis, qua pedibus
tractum, non insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere. 15
facile esse momento, quo quis velit, cedere possessione magnae for-
10 tunae, facere et parare eam difficile atque arduum esse. spatium su-
meret ad consultandum ab legatis; eo uteretur ad arcessendos ex Leon-
tinis milites, quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in
11 potestate eius futura. haec muliebria consilia Adranodorus neque tota 20
aspernatus est neque extemplo accepit, tutiorem ad opes adfectandas
12 ratus esse viam, si in praesentia tempori cessisset. itaque legatos re-
nuntiare iussit futurum se in senatus ac populi potestate. postero die
13 luce prima patefactis Insulae portis in forum Achradinae venit. ibi in
aram Concordiae, ex qua pridie Polyaenus contionatus erat, escendit 25
orationemque eam orsus est, qua primum cunctationis suae veniam
14 petivit: se enim clausas habuisse portas non separantem suas res a
publicis, sed strictis semel gladiis timentem, qui finis caedibus esset
futurus, utrum, quod satis libertati[s] foret, contenti nece tyranni
essent, an, quicumque aut propinquitate aut adfinitate aut aliquis 30
15 ministeriis regiam contigissent, alienae culpae rei trucidarentur. post-
quam animadvert⟨er⟩it eos, qui liberassent patriam, servare etiam
liberatam velle atque undique consuli in medium, non dubitasse, quin
et corpus suum et cetera omnia, quae suae fidei tutelaeque essent,
quoniam eum, qui mandasset, suus furor absumpsisset, patriae resti- 35
16 tueret. conversus deinde ad interfectores tyranni ac nomine appellans

4 sit **A**^{p} | aperiat *Gron.*: apeat **P** | reddat] tradat *Ma.* || 11 vel *Gron.*: velut **P** || 17 esse. spatium *J. Gron.*: esses pavum **P** || 28 semel *ed. vet.*: simul **P** || 29 libertati *Sig.* || 30 an — 31 contigissent *iterat* **P**: *corr.* **C**^{2} || 32 animadverterit *Gron.* || 33 medium **D**: mediis **P**

Theodotum ac Sosin 'Facinus' inquit 'memorabile fecistis; sed, mihi 17
credite, incohata vestra gloria, nondum perfecta est, periculumque
ingens manet, nisi paci et concordiae consulitis, ne libera efferatur
res ⟨publica⟩.'

5 XXIII. Post hanc orationem claves portarum pecuniaeque regiae 1
ante pedes eorum posuit. atque illo quidem die dimissi ex contione
laeti circa fana omnia deum supplicaverunt cum coniugibus ac liberis,
postero die comitia praetoribus creandis habita. creatus in primis 2
Adranodorus, ceteri magna ex parte interfectores tyranni; duos etiam
10 absentes, Sopatrum ac Dinomenen, fecerunt. qui auditis iis, quae Sy- 3
racusis acta erant, pecuniam regiam, quae in Leontinis erat, Syracu-
sas devectam quaestoribus ad ⟨id⟩ ipsum creatis tradiderunt. et ea, 4
quae ⟨in⟩ Insula erat, Achradinam tralata est; murique ea pars, quae
ab cetera urbe nimis firmo munimento intersaepiebat Insulam, con-
15 sensu omnium deiecta est. secutae et ceterae res hanc inclinationem
animorum ad libertatem[que].

Hippocrates atque Epicydes audita morte tyranni, quam Hippo- 5
crates etiam nuntio interfecto celare voluerat, deserti a militibus, quia
id tutissimum ex praesentibus videbatur, Syracusas rediere. ubi ne 6
20 suspecti obversarentur tamquam novandi res aliquam occasionem
quaerentes, praetores primum, dein per eos senatum adeunt; ab 7
Hannibale se missos praedicant ad Hieronymum tamquam amicum
ac socium, paruisse imperio eius, cuius imperator suus voluerit. velle 8
ad Hannibalem redire; ceterum, cum iter tutum non sit vagantibus
25 passim per totam Siciliam Romanis, petere, ut praesidii dent aliquid,
quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parva opera
apud Hannibalem inituros. facile res impetrata; abire enim duces re- 9
gios cum peritos militiae tum egentes eosdem atque audaces cupiebant.
sed quod volebant, non, quam maturato opus erat, naviter expedie-
30 bant. interim iuvenes militares et adsueti militibus, nunc apud eos 10
ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex navalibus sociis
Romanorum erat, nunc etiam apud infimae plebis homines crimina
serebant in senatum optimatesque: id moliri clam eos atque struere, 11
ut Syracusae per speciem reconciliatae societatis in dicione Romano-
35 rum sint, dein factio ac pauci auctores foederis renovati dominentur.

3 paci et **M**^{x}: faciet **P** | efferetur *Doer.*: evertatur *Gron.* || 4 ⟨publica⟩ *Sig.* || 8 praetoribus **M**^{2}: praetorum **P** || 10 auditis iis **P**^{2}: auditiis **P**: auditis *Gron.* || 11 Syracusas **A**^{p}: syracusis **P** || 12 ⟨id⟩ **B D y** || 13 ⟨in⟩ **C**^{4}**M**^{2} | tralata *Wes.*: tradita **P**: translata *rec.*: traducta *rec.* || 15 deiecta *ed. vet.*: deplecta **P** || 16 libertatem **B D y**: libertatem ⟨pacem⟩que *Hertz*: libertatem ⟨concordiam⟩que *Wei.* || 24 cum **C**^{x}: eum **P** || 29 ⟨tam⟩ naviter *Wes.* || 33 id *Gron.*: ut **P**: illud *Luchs*: *del.* **M**^{1}

1 XXIV. His audiendis credendisque opportuna multitudo maior in
dies Syracusas confluebat, nec Epicydi solum spem novandarum re-
2 rum, sed Adranodoro etiam praebebat. qui fessus tandem uxoris voci-
bus monentis nunc illud esse tempus occupandi res, dum turbata om-
nia nova atque incondita libertate essent, dum regiis stipendiis pastus 5
obversaretur miles, dum ab Hannibale missi duces adsueti militibus
iuvare possent incepta, cum Themisto, cui Gelonis filia nupta erat,
rem consociatam paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui
3 et alia arcana committere adsuerat, incaute aperit. huic et genus et
fortuna honesta erant, nec ars, quia nihil tale apud Graecos pudori est, 10
ea deformabat. itaque fidem potiorem[que] ratus, quam patriae debe-
4 bat, indicium ad praetores defert. qui ubi rem haud vanam esse cer-
tis indiciis conpererunt, consultis senioribus et auctoritate eorum prae-
sidio ad fores posito ingressos curiam Themistum atque Adranodorum
5 interfecerunt. et cum tumultus ab re in speciem atrocior⟨e⟩ causam 15
aliis ignorantibus ortus esset, silentio tandem facto indicem in curiam
6 introduxerunt. qui cum ordine omnia edocuisset: [et] principium
coniurationis factum ab Harmoniae Gelonis filiae nuptiis, quibus The-
7 misto iuncta esset; Afrorum Hispanorumque auxiliares instructos
ad caedem praetorum principumque aliorum, bonaque eorum praedae 20
8 futura interfectoribus pronuntiatum; iam mercennariorum manum
adsuetam imperiis Adranodori paratam fuisse ad Insulam rursus occu-
pandam; singula deinde, quae per quosque agerentur, totamque viris
armisque instructam coniurationem ante oculos posuit. et senatui
9 quidem tam iure caesi quam Hieronymus videbantur; ante curiam 25
variae atque incertae rerum multitudinis clamor erat. quam security
minitantem in vestibulo curiae corpora coniuratorum eo metu com-
presserunt, ut silentes integram plebem in contionem sequ⟨er⟩entur.
10 Sopatro mandatum ab senatu et a collegis, ut verba faceret.

1 XXV. Is, tamquam reos age⟨ret, a⟩b ante acta vita orsus, quae- 30
cumque post Hieronis mortem sceleste atque impie facta essent, Adra-
2 nodorum ac Themistum arguit fecisse. quid enim sua sponte fecisse
Hieronymum, ⟨quid⟩ puerum ac vixdum pubescentem facere potuisse?
tutores ac magistr[at]os eius sub aliena invidia regnasse; itaque aut
3 ante Hieronymum aut certe cum Hieronymo perire eos debuisse. at 35

5 pastus **A**^{p}: passus **P** || 9 alia *ed. vet.*: alta **P** || 11 potiorem **M**^{1}**BDy**: ⟨priorem⟩ potioremque *Alsch.* || 13 et **P**: ex *Luchs*: et ⟨ex⟩ *Wa.* || 15 atrociore *rec.*: atroci *Wei.* || 17 [et] *Doer.* || 23 agerentur **CRM**: adgererentur **P** || 27 ⟨visa⟩ corpora *Gron.*: ⟨conspecta⟩ corpora *Boet.* || 28 sequerentur **CR**^{1}**M** || 30 ageret, ab *rec.*, *Gron.*: ageb **P**: agebat **P**^{1}: agebat ab *ed. vet.* || 32 [fecisse^{2}] *Gron.* || 33 ⟨quid⟩ *Sartorius* || 34 magistros **A**^{p} || 35 at *ed. vet.*: aut **P**

illos debitos iam morti destinatosque alia nova scelera post mortem
tyranni molitos, palam primo, cum clausis Adranodorus Insulae por-
tis hereditatem regni creverit et, quae procurator tenuerat, pro domi-
no possederit; proditus deinde ab eis, qui in Insula erant, circumsessus 4
5 ab universa civitate, quae Achradinam tenuerit, nequiquam palam
atque aperte petitum regnum clam et dolo adfectare conatus sit et 5
⟨ne⟩ beneficio quidem atque honore potuerit vinci, cum inter libera-
tores patriae insidiator ipse libertatis creatus esset praetor. sed animos 6
eis regios regias coniuges fecisse, alteri Hieronis alteri Gelonis filias
10 nuptas. sub hanc vocem ex omnibus partibus contionis clamor oritur 7
nullam earum vivere debere nec quemquam superesse tyrannorum
stirpis. ⟨e⟩a natura multitudinis est: aut servit humiliter aut superbe 8
dominatur; libertatem, quae media est, nec suscipere modice nec ha-
bere sciunt. et non ferme desunt irarum indulgentes ministri, qui avi- 9
15 dos atque intemperantes suppliciorum animos ad sanguinem et caedes
inritent; sicut tum extemplo praetores rogationem promulgarunt, 10
acceptaque paene prius quam promulgata est, ut omnes regiae stirpis
interficerentur. missique a praetoribus Damaratam Hieronis et Har- 11
moniam Gelonis filiam, coniuges Adranodori et Themisti, interfece-
20 runt.

XXVI. Heraclia erat filia Hieronis, uxor Zoippi, qui legatus ab Hie- 1
ronymo ad regem Ptolomaeum missus voluntarium consciverat exi-
lium. ea cum ad se quoque veniri praescisset, in sacrarium ad penates 2
confugit cum duabus filiabus virginibus resolutis crinibus miserabilique
25 alio habitu et ad ea addidit preces, nunc per ⟨deos, nunc per⟩ memo- 3
riam Hieronis patris Gelonisque fratris, ne se innoxiam invidia Hiero-
nymi conflagrare sinerent: nihil se ex regno illius praeter exilium viri 4
habere; neque fortunam suam eandem vivo Hieronymo fuisse quam
sororis, neque interfecto eo causam eandem esse. quid quod, si Adra- 5
30 nodoro consilia processissent, illa cum viro fuerit regnatura, sibi cum
ceteris serviendum. si quis Zoippo nuntiet interfectum Hieronymum 6
ac liberatas Syracusas, cui dubium esse, quin extemplo conscensurus
sit navem atque in patriam rediturus? quantum spes hominum falli[t]! 7
in liberata patria coniugem eius ac liberos de vita dimicare — quid
35 obstantes libertati aut legibus? quod ab se cuiquam periculum, a sola 8

7 ⟨ne⟩ *ed. vet.* || 9 Gelonis **C**^{4}**M**^{7}: geronis **P** || 12 ea *Fabri*: **a P**: ac **P**^{2}: haec **M**^{2} || 13 suscipere *rec.*: stupere **P**: struere *Con.*: sumere *Kießling*: exuere *vel* respuere *Ma.*: sibi parare *M. Mü.* || 15 suppliciorum **A**^{V}: publiciorum **P** || 23 veniri *ed. vet.*: venire **P** || 24 [filiabus] *Wei.* || 25 ⟨deos, nunc per⟩ *Rup.*: ⟨deos immortales, nunc per⟩ *Luchs* || 32 cui **C**^{X}: qui **P** | conscensurus **C**^{4}**M**^{3}: concessurus **P** || 33 falli *Gron.*

ac prope vidua et puellis in orbitate degentibus esse? at enim periculi
9 quidem nihil ab se timeri, invisam tamen stirpem regiam esse. ablegarent ergo procul ab Syracusis Siciliaque et asportari Alexandriam
10 iuberent ad virum uxorem, ad patrem filias. aversis auribus animisque †cassae, ne tempus terrerentur†, ferrum quosdam expedientes cerne- 5
11 bat; tum omissis pro se precibus, puellis ut saltem parcerent orare instituit, a qua aetate etiam hostes iratos abstinere; ne tyrannos ulcis-
12 cendo quae odissent scelera ipsi imitarentur. inter haec abstractam a penetralibus iugulant; in virgines deinde respersas matris cruore impetum faciunt. quae alienata mente simul luctu metuque velut captae 10
furore eo cursu se ex sacrario proripuerunt, ut, si effugium patuisset in
13 publicum, impleturae urbem tumultu fuerint. tum quoque haud magno aedium spatio inter medios tot armatos aliquotiens integro corpore evaserunt tenentibusque, cum tot ac tam validae eluctandae ma-
14 nus essent, sese eripuerunt. tandem vulneribus confectae, cum omnia 15
replessent sanguine, exanimes corruerunt. caedemque ⟨per⟩ se miserabilem miserabiliorem casus fecit, quod paulo post nuntius venit, mu-
15 tatis repente ad misericordiam animis, ne interficerentur. ira deinde ex misericordia orta, quod adeo festinatum ad supplicium neque locus
16 paenitendi aut regressus ab ira relictus esset. itaque fremere multi- 20
tudo et in locum Adranodori ac Themisti — nam ambo praetores fuerant — comitia poscere, quae nequaquam ex sententia praetorum futura essent.

1 XXVII. Statutus est comitiis dies; quo necopinantibus omnibus unus ex ultima turba Epicyden nominavit, tum inde alius Hippocra- 25
tem; crebriores deinde hae voces et cum haud dubio adsensu multitu-
2 dinis esse. et erat confusa contio non populari modo sed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia novare cupiebant,
3 permixtis. praetores dissimulare primo et trahenda⟨e⟩ re⟨i⟩ esse; post-

1 orbitate degentibus *ed. vet.*: orbitatem decedentibus **P** || 2 timeri **M**[1]: timere **P** | tamen] tantum *ed. vet.* || 5 cassae, ne tempus tereretur **A**[p]: adstare, ne tempus tererent *Ma.*, *optime*: ⟨ubi se frustra suppli⟩casse et, ne tempus tererent *Wa.*: cum se ⟨monerent illi⟩, ne tempus tererent, ut *H. J. Mü.*: *alii alia, saepe paraphrasim magis quam emendationem praebentes* || 6 precibus, puellis **B D**: precipue velis **P** || 11 eo cursu *Florebellus*: occursu **P** || 13 spatio **B D**: stipatio **P** || 16 caedemque per se *ed. vet.*: caedem quide se **P**: caedem per se *Luchs*: caedem quidem per se *Wei.* || 19 [ad] *Luchs*: id *Ma.* || 24 est **B D**: essent **P** || 29 et trahendae rei esse *Rup.*: et trahenda re esse **P**: et ⟨intenti⟩ trahendae rei esse *H. J. Mü.*: et trahenda re ⟨morae⟩ esse *M. Mü.*: et trahenda re ⟨in mora⟩ esse *Wei.*: extrahendam ⟨rati⟩ rem esse *Zingerle*: extrahenda re; sed *Ma.*

remo victi consensu et seditionem metuentes pronuntiant eos prae-
tores. nec illi primo statim creati nudare, quid vellent, quamquam ae- 4
gre ferebant et de indutiis dierum decem legatos isse ad Appium Clau-
dium et inpetratis eis alios, qui de foedere antiquo renovando agerent,
5 missos. ad Murgantiam tum classem navium centum Romanus habe- 5
bat, quonam evaderent motus ex caedibus tyrannorum orti Syracu-
sis, quove eos ageret nova atque insolita libertas, opperiens.

Per eosdem dies cum ad Marcellum venientem in Siciliam legati 6
Syracusani missi ab Appio essent, auditis condicionibus pacis Marcel-
10 lus, posse rem convenire ratus, et ipse legatos Syracusas, qui coram cum
praetoribus de renovando foedere agerent, misit. et iam ibi nequaquam 7
eadem quies ac tranquillitas erat. postquam Punicam classem acces-
sisse Pachynum adlatum est, dempto timore Hippocrates et Epicydes
nunc apud mercennarios milites, nunc apud transfugas prodi Romano
15 Syracusas criminabantur. ut vero Appius naves ad ostium portus, 8
quo suae partis hominibus animus accederet, in statione habere coepit,
ingens in speciem criminibus vanis accesserat fides; ac primo etiam 9
tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egre-
derentur.

20 XXVIII. In hac turbatione rerum in contionem vocari placuit. ubi 1
cum alii alio ten⟨d⟩erent nec procul seditione res esset, Apollonides
principum unus orationem salutarem ut in tali tempore habuit: nec 2
spem salutis nec perniciem propiorem umquam civitati ulli fuisse. si 3
enim uno animo omnes vel ad Romanos vel ad Carthaginienses incli-
25 nent, nullius civitatis statum fortunatiorem ⟨a⟩c beatiorem fore; si 4
ali⟨i⟩ alio trahant res, non inter Poenos Romanosque bellum atrocius
fore quam inter ipsos Syracusanos, cum intra eosdem muros pars utra-
que suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces. itaque, ut idem 5
omnes sentiant, summa vi agendum esse. utra societas sit utilior, eam
30 longe minorem ac levioris momenti consultationem esse; sed tamen 6
Hieronis potius quam Hieronymi auctoritatem sequendam in sociis
legendis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam nunc
incognitae, quondam infideli praeferendam. esse etiam momenti ali- 7
quid ad consilium, quod Carthaginiensibus ita pax negari possit, ut
35 non utique in praesentia bellum cum eis geratur: cum Romanis ex-

4 eis alios **A^p**: enilios **P** ‖ 6 quonam **M^1**: quoniam **P** ‖ 15 ut *Gron.*: at **P** ‖ 16 quo suae *Bauer*: quid (?) aliae **P**: quo aliae *Gron.*: quo Romanae *Wei.*: quo amicae *Ma.*: *lacunam indicat Con.* ‖ 21 tenderent **A^p** ‖ 25 ac beatiorem *Salm.*: creatiorem **P** ‖ 26 alii *Gron.*: ali **P** ‖ 27 utraque *Gron.*: utiaque **P** ‖ 30 levioris momenti **M^1**: leores monenti **P** ‖ 34 possit *ed. vet.*: posset **P**

8 templo aut pacem aut bellum habendum. quo minus cupiditatis ac
studii visa est oratio habere, eo plus auctoritatis habuit. adiectum est
praetoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi et
9 duces ordinum praefectique auxiliorum simul consulere. cum saepe
acta res esset magnis certaminibus, postremo, quia belli cum Romanis 5
gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit cum eis mittique
legatos ad rem confirmandam.

1 XXIX. Dies haud ita multi intercesserunt, cum ex Leontinis legati
praesidium finibus suis orantes venerunt [l]; quae legatio peroppor-
tuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exonerandam 10
2 ducesque eius ablegandos. Hippocrates praetor ducere eo transfugas
iussus; secuti multi ex mercennariis auxiliis quattuor milia armatorum
3 effecerunt. et mittentibus et missis ea laeta expeditio fuit; nam et illis,
quod iam diu cupiebant, novandi res occasio data est, et hi sentinam
quandam urbis rati exhaustam laetabantur. ceterum levaverunt modo 15
in praesentia velut corpus aegrum, quo mox in graviorem morbum
4 recideret. Hippocrates enim finitima provinciae Romanae primo fur-
tivis excursionibus vastare coepit; deinde, cum ad tuendos sociorum
agros missum ab Appio praesidium esset, omnibus copiis impetum in
5 oppositam stationem cum caede multorum fecit. quae cum essent 20
nuntiata Marcello, legatos extemplo Syracusas misit, qui pacis fidem
ruptam esse dicerent nec belli defuturam umquam causam, nisi Hip-
pocrates atque Epicydes non ab Syracusis modo, sed tota procul Si-
6 cilia ablegarentur. Epicydes, ne aut re⟨u⟩s criminis absentis fratris
praesens esset aut deesset pro parte sua concitando bello, profectus 25
et ipse in Leontinos, quia satis eos adversus populum Romanum con-
7 citatos cernebat, ⟨a⟩vertere etiam ab Syracusa⟨ni⟩s coepit: nam ita
eos pacem pepigisse cum Romanis, ut, quicumque populi sub regibus
fuissent, et suae dicionis essent, nec iam liber⟨t⟩at⟨e e⟩os contentos
8 esse, nisi etiam regnent ac dominentur. renuntiandum igitur eis esse 30
Leontinos quoque aequom censere liberos esse, vel quod in solo urbis
suae tyrannus ceciderit, vel quod ibi primum conclamatum ad liber-

8 c. 29 Appian. Sic. 3

5 magnis *Gron.*: maenis **P** || 6 cum eis mittique *Roellius*: mittique cum eis **P**: cum eis *ante* fieri *Luchs*, *post* ad rem *Gron.* || 8 intercesserant *ed. vet.* || 9 venerunt *Gron.*: venerunt l **P** || 11 ducere C^4M^1: dicere **P** || 24 reus M^3: res **P** || 27 avertere A^p | Syracusanis *Crev.* || 29 et] ei *Rie.*: *del. H. J. Mü.* | libertate eos *Koch*: liberatos **P**: libertate A^p || 31 ⟨se⟩ liberos *H. J. Mü.*: liberos ⟨se⟩ *Ma.*

tatem relictisque regiis ducibus Syracusas concursum ⟨sit⟩. itaque aut 9
eximendum id de foedere esse, aut legem eam foederis non accipiendam.
facile multitudini persuasum; legatisque Syracusanorum et de caede 10
stationis Romanae querentibus et Hippocratem atque Epicyden abire
5 seu Locros seu quo alio mallent, dummodo Sicilia cederent, iubentibus
ferociter responsum est neque mandasse sese Syracusanis, ut pacem 11
pro se cum Romanis facerent, neque teneri alienis foederibus. haec ad 12
Romanos Syracusani detulerunt abnuentes Leontinos in sua potestate
esse; itaque integro secum foedere bellum Romanos cum iis gesturos,
10 neque sese defuturos ei bello ita, ut in potestatem redacti suae rursus
dicionis esse⟨n⟩t, sicut pax convenisset.

XXX. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio 1
quoque accito, ut altera parte adgrederetur, tanto ardore militum est
usus ab ira inter condiciones pacis interfectae stationis, ut primo im-
15 petu urbem expugnarent. Hippocrates atque Epicydes, postquam capi 2
muros refringique portas videre, in arcem sese cum paucis recepere;
inde clam nocte Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo milium ar- 3
matorum agmine profectis domo ad Mylan flumen nuntius occurrit
captam urbem esse, cetera falsa mixta veris ferens: caedem promis- 4
20 cuam militum atque oppidanorum factam, nec quicquam puberum
arbitrari superesse; direptam urbem, bona locupletium donata. ad 5
nuntium tam atrocem constitit agmen, concitatisque omnibus duces —
erant autem Sosis ac Dinomenes —, quid agerent, consultabant.
⟨t⟩errori⟨s⟩ speciem haud vanam mendacio praebuerant verberati ac 6
25 securi percussi transfugae ad duo milia hominum; ceterum Leontino- 7
rum militumque aliorum nemo post captam urbem violatus fuerat,
suaque omnia eis, nisi quae primus tumultus captae urbis absumpse-
rat, restituebantur. nec ut Leontinos irent, proditos ad caedem com- 8
militones querentes, perpelli potuere, nec ut eodem loco certiorem
30 nuntium expectarent. cum ad defectionem inclinatos animos cerne- 9
rent praetores, sed eum motum haud diuturnum fore, si duces amen-
tiae sublati essent, exercitum ducunt Megara, ipsi cum paucis equiti- 10
bus Herbesum proficiscuntur spe territis omnibus per proditionem ur-
bis potiundae. quod ubi frustra eis fuit inceptum, vi agendum rati 11
35 postero die Megaris castra movent, ut Herbesum omnibus copiis

12—28 Plutarch. Marcell. 14, 1—3

1 ducibus Syracusas A^{x}: ducit ab syracusas **P**: ducibus ad Syracusanos *Ma.* | ⟨sit⟩ *Wei.* ‖ 5 iubentibus A^{p}: luventibus **P** ‖ 11 essent M^{1} ‖ 20 puberum *Gron.*: puberem **P** ‖ 24 terroris *Gron.*: errori **P**: veri *Koch* ‖ 32 Megara **y**: mecaram **P**

12 oppugnarent. Hippocrates et Epicydes, non tam tutum prima specie
quam unum spe undique abscisa consilium esse rati, ut se militibus
permitterent et adsuetis magna ex parte sibi et [tu]tum fama caedis
13 commilitonum accensis, obviam agmini procedunt. prima forte signa
sescentorum Cretensium erant, qui apud Hieronymum meruerant sub 5
eis et Hannibalis beneficium habebant, capti ad Trasumennum inter
14 Romana auxilia dimissique. quos ubi ex signis armorumque habitu
cognovere, Hippocrates atque Epicydes ramos oleae ac velamenta
alia supplicum porrigentes orare, ut reciperent sese, receptos tutaren-
tur neu proderent Syracusanis, a quibus ipsi mox trucidandi populo 10
Romano dederentur.

1 XXXI. Enimvero conclamant, bonum ut animum haberent: omnem
2 se cum illis fortunam subituros. inter hoc conloquium signa constite-
rant tenebaturque agmen; necdum, quae morae causa foret, pervene-
rat ad duces. postquam Hippocraten atque Epicyden ⟨adesse ordines⟩ 15
pervasit rumor fremitusque toto agmine erat haud dubie adproban-
tium adventum eorum, extemplo praetores citatis equis ad prima
3 signa perrexerunt. qui mos ille, quae licentia Cretensium esset, rogi-
tantes conloquia serendi cum hoste iniussuque praetorum miscendi
4 eos agmini suo, conprehendi inicique catenas iusserunt Hippocrati. ad 20
quam vocem tantus extemplo primum a Cretensibus clamor est ortus,
deinde exceptus ab aliis, ut facile, si ultra tenderent, appareret eis
5 timendum esse. solliciti incertique rerum suarum Megara, unde pro-
fecti erant, referri signa iubent nuntiosque de statu praesenti Syra-
6 cusas mittunt. fraudem quoque Hippocrates addit inclinatis ad omnem 25
suspicionem animis et Cretensium quibusdam ad itinera insidenda
missis velut interceptas litteras, quas ipse composuerat, recitat: 'prae-
7 tores Syracusani consuli Marcello.' secundum salutem, ut adsolet,
scriptum erat recte eum atque ordine fecisse, quod in Leontinis nulli
8 pepercisset, sed omnium mercennariorum militum eandem esse cau- 30
sam, nec umquam Syracusas quieturas, donec quicquam externorum
9 auxiliorum aut in urbe aut in exercitu suo esset. itaque daret operam,
ut eos, qui cum suis praetoribus castra ad Megara haberent, in suam
potestatem redigeret ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas.
10 haec cum recitata essent, cum tanto clamore ad arma discursum est, 35

3 tum **C**^{x}**B D**: tutum **P** || 6 capti **M**^{1}**B**: capta **P** || 7 armorumque habitu *ed. vet.*: armatorum habituque **P**: habituque armorum *Alsch.* || 10 ipsi **C**^{2}**M**^{1}: ipso **P** || 15 ⟨adesse ordines⟩ *Wei.*: ⟨adesse⟩ *ed. vet.*: ⟨adesse omnes⟩ *M. Mü.*: ⟨advenire⟩ **A**^{p}: ⟨advenisse exercitum⟩ *Con.* || 17 citatis *ed. vet.*: civitatis **P** || 18 ille **A**^{x}: illo se **P** || 19 serendi **A**^{p}: -do **P** || 28 Syracusani consuli *Gron.*: syracusanos **P**

ut praetores inter tumultum pavidi abequitaverint Syracusas. et ne 11
fuga quidem eorum seditio conpressa est, impetusque in Syracusanos
milites fiebant; nec ab ullo temperatum foret, ni Epicydes atque Hip-
pocrates irae multitudinis obviam issent, non a misericordia aut hu- 12
5 mano consilio, sed ne spem reditus praeciderent sibi et, cum ipsos
simul milites fidos haberent simul obsides, tum cognatos quoque eo- 13
rum atque amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent.
expertique, quam v⟨a⟩na aut levi aura mobile volgus esset, militem 14
nancti ex eo numero, qui in Leontinis circumsessi erant, subornant, ut
10 Syracusas perferret nuntium convenientem eis, quae ad Mylan falso
nuntiata erant, auctoremque se exhibendo ac velut visa, quae dubia 15
erant, narrando concitaret iras hominum.

XXXII. Huic non apud volgum modo fides fuit, sed senatum quo- 1
que in curiam introductus movit. haud vani quidam homines palam
15 ferre perbene detectam in Leontinis esse avaritiam et crudelitatem
Romanorum. eadem, si intrassent Syracusas, aut foediora etiam, quo
maius ibi avaritiae praemium esset, facturos fuisse. itaque claudendas 2
cuncti portas et custodiendam urbem censere. sed non ab iisdem omnis
timere nec eosdem odisse; ad militare genus omne partemque magnam
20 plebis invisum esse nomen Romanum; praetores optimatiumque pau- 3
ci, quamquam inflati vano nuntio erant, tamen ad propius praesen-
tiusque malum cautiores esse. et iam ad Hexapylum erant Hippocra- 4
tes atque Epicydes, serebantque conloquia per propinquos popula-
rium, qui in exercitu erant, ut portas aperirent sinerentque commu-
25 nem patriam defendi ab impetu Romanorum. iam unis foribus Hexa- 5
pyli apertis coepti erant recipi, cum praetores intervenerunt. et primo
imperio minisque, deinde auctoritate deterrendo, postremo, ut omnia
vana erant, obliti maiestatis precibus agebant, ne proderent patriam
tyranni ante satellitibus et tum corruptoribus exercitus. sed surdae 6
30 ad haec omnia aures concitatae multitudinis erant, nec minore intus
vi quam foris portae effringebantur, effractisque omnibus toto Hexa-
pylo agmen receptum est. praetores in Achradinam cum iuventute 7
popularium confugiunt. mercennarii milites perfugaeque et quidquid
regiorum militum Syracusis erat agmen hostium augent. ita Achra- 8
35 dina quoque primo impetu capitur, praetorumque nisi qui inter tu-

13 c. 32 Plutarch. Marcell. 14, 3

8 vana M^1: una **P** ‖ 10 Mylan *Wei.*: mylas **P** ‖ 14 movit A^P: monuit **P** ‖
16 eadem M^1: eandem **P** ‖ 19 timere *ed. vet.*: temere **P** ‖ 22 Hexapylum A^P:
hepapylum **P** ‖ 30 ad haec omnia *Gron.*: aditomnium **P**: ad omnia *Ma.*: ad ea
omnia *Boet.* ‖ 31 toto *Fabri*: tuto **P**: totum *Crev.*

multum effugerunt omnes interficiuntur. nox caedibus finem fecit.
9 postero die servi ad pilleum vocati et carcere vincti emissi, confusaque
haec omnis multitudo Hippocraten atque Epicyden creant praetores;
Syracusaeque, cum breve tempus libertas adfulsisset, in antiquam ser-
vitutem reciderant. 5

1 XXXIII. Haec nuntiata cum essent Romanis, ex Leontinis mota
2 sunt extemplo castra ad Syracusas. et ab Appio legati per portum missi
forte in quinqueremi erant. praemissa quadriremis cum intrasset
3 fauces portus, capitur; legati aegre effugerunt. et iam non modo pacis
sed ne belli quidem iura relicta erant, cum Romanus exercitus ad 10
Olympium – Iovis id templum est – mille et quingentos passus ab
4 urbe castra posuit. inde quoque legatos praemitti placuit; quibus, ne
intrarent urbem, extra portam Hippocrates atque Epicydes obviam
5 cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis sed
opem auxiliumque adferre ait, et eis, qui ex media caede elapsi per- 15
fugerint ad se, et eis, qui metu oppressi foediorem non exilio solum sed
6 etiam morte servitutem patiantur. nec caedem nefandam sociorum
inultam Romanos passuros: itaque, si eis, qui ad se perfugerint, tutus
in patriam reditus pateat, caedis auctores dedantur et libertas leges-
que Syracusanis restituantur, nihil armis opus esse; si ea non fiant, 20
7 quicumque in mora sit, bello persecuturos. ad ea Epicydes, si qua ad
se mandata haberent, responsum eis ait se daturos fuisse; cum in
eorum, ad quos venerint, manu res Syracusana esset, tum reverteren-
8 tur. si bello lacesse⟨re⟩nt, ipsa re intellecturos nequaquam idem esse
Syracusas ac Leontinos oppugnare. ita legatis relictis portas clausit. 25
9 Inde terra marique simul coeptae oppugnari Syracusae, terra ab
Hexapylo, mari ab Achradina, cuius murus fluctu adluitur. et quia,
sicut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant
vastam disiectamque spatio urbem parte aliqua se invasuros, omnem
apparatum oppugnandarum urbium muris admoverunt. 30

1 XXXIV. Et habuisset tanto impetu coepta res fortunam, nisi unus
2 homo Syracusis ea tempestate fuisset. Archimedes is erat, unicus spec-
tator caeli siderumque, mirabilior tamen inventor ac machinator belli-
corum tormentorum operumque, quibus ⟨quicquid⟩ hostes ingenti

14–25 Plutarch. Marcell. 14, 4–5 || 26–30 Pol. VIII 6, 1. Plutarch. Marcell. 14, 5. Zon. IX 4 p. 1424C || 31 c. 34 Pol. VIII 6–8. Tzetz. Chil. 2. Zon. IX 4 p. 1424C–D

18 perfugerint *Bauer*: -runt **P** || 19 pateat *Crev.*: pateret **P**: pateat et *Wa.* || 19–20 legesque ⟨suae⟩ *Luchs* || 24 lacesserent *rec.*: lacessent **P**: lacessissent **A**^{p} || 34 ⟨quicquid⟩ *Ma.*: ⟨si quid⟩ *Wei.* | hostes ⟨si⟩ *Wa.*

mole agerent, ipse perlevi momento ludificaretur. murum per inaequa- 3
lis ductum colles, pleraque alta et difficilia aditu, submissa quaedam
et quae planis vallibus adiri possent, ⟨ut⟩ cuique aptum visum est loco,
ita genere omni tormentorum instruxit. Achradinae murum, qui, ut 4
5 ante dictum est, mari a⟨d⟩luitur, sexaginta quinqueremibus Marcellus
oppugnabat. ex ceteris navibus sagittarii funditoresque et velites 5
etiam, quorum telum ad remittendum inhabile imperitis est, vix
quemquam sine vulnere consistere in muro patiebantur. hi, quia spa- 6
tio missilibus opus est, procul muro tenebant naves. iunctae aliae
10 binae quinqueremes demptis interioribus remis, ut latus lateri adpli-
caretur, cum exteriore ordine remorum velut u⟨na⟩ navis agerentur, 7
turres contabulatas machinamentaque alia quatiendis muris porta-
bant. adversus hunc navalem apparatum Archimedes variae magni- 8
tudinis tormenta in muris disposuit. in eas, quae procul erant, navis
15 saxa ingenti pondere emittebat, propiores levioribus eoque magis
crebris petebat telis; postremo, ut sui volnere intacti tela in hostem 9
ingererent, murum ab imo ad summum crebris cubitalibus fere cavis
aperuit, per quae cava pars sagittis pars scorpionibus modicis ex occul-
to petebant hostem. quae propius quaedam subibant naves, quo 10
20 interiores ictibus tormentorum essent, in eas tollenone super murum
eminente ferrea manus, firmae catenae inligata, cum iniecta prorae
esset gravique libramento plumbi recelleret ad solum, suspensa prora
navem in puppim statuebat; dein remissa subito velut ex muro caden- 11
tem navem cum ingenti trepidatione nautarum ita undae adfligebat,
25 ut, etiamsi recta reciderat, aliquantum aquae acciperet. ita maritima 12
oppugnatio est elusa omnisque spes eo versa, ut totis viribus terra
adgrederentur. sed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum 13
instructa erat Hieronis inpensis curaque per multos annos, Archi-
medis unica arte. natura enim adiuvabat loci, quod saxum, cui in- 14
30 posita muri fundamenta sunt, magna parte ita proclive est, ut non

1—2 murum . . . ductum *ed. vet.*: murus . . . ductus **P**: muros . . . ductos *Wei.* || 2 alta $\mathbf{A}^p$: alia **P** | difficilia aditu $\mathbf{C}^x$: difficilia aditus **P**: difficilis aditus *Gron.*: difficili aditu *H. J. Mü.* || 3 adiri **D**: adire **P** | ⟨ut⟩ *ed. vet.* || 5 adluitur $\mathbf{CM}^2$ | sexaginta *Boet.*: ex **P**: ex LX *Matthiae* || 8 spatio *ed. vet.*: statio **P** || 10 binae **C**: binaea **P** || 11 una navis *Crev.*: unaves **P**: unae naves *Har.* || 12 contabulatas $\mathbf{A}^p$: -tae **P** || 16 sui $\mathbf{M}^x$**BD**: suum **P** || 19 [quae] *Wa.*: quia *Ma.* | [quaedam] *Crev.*: etiam *Wei.* || 22 plumbum *Heller* || 24 adfligebat *Sig.*: -bant **P** || 25 recta *Gron.*: recepta **P** | reciderat *Gron.*: recciderant **P**: recideret $\mathbf{A}^p$ || 26 spes eo versa *Boet.*: ipsese adversa **P**: spes est versa **C** || 30 magna ⟨ex⟩ parte **y**: magnam partem *Wei.*

solum missa tormento, sed etiam quae pondere suo provoluta essent,
15 graviter in hostem inciderent. eadem causa ad subeundum arduum
16 aditum instabilemque ingressum praebebat. ita consilio habito, quo⟨niam⟩ omnis conatus ludibrio esset, absistere oppugnatione atque obsidendo tantum arcere terra marique commeatibus hostem placuit. 5

1 XXXV. Interim Marcellus cum tertia fere parte exercitus ad recipiendas urbes profectus, quae in motu rerum ad Carthaginienses de-
2 fecerant, Helorum atque Herbesum dedentibus ipsis recipit, Megara vi capta diruit ac diripuit ad reliquorum ac maxime Syracusanorum
3 terrorem. per idem fere tempus et Himilco, qui ad Pachyni promun- 10 turium classem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque et viginti milia peditum, tria equitum, duodecim elephantos exposuit, nequaquam cum quantis copiis ante tenuerat ad Pachynum
4 classem. sed postquam ab Hippocrate occupatae Syracusae erant, profectus Carthaginem adiutusque ibi et ab legatis Hippocratis et 15 litteris Hannibalis, qui venisse tempus aiebat Siciliae per summum
5 decus repetendae, et ipse haud vanus praesens monitor facile perpulerat, ut quantae maxime possent peditum equitumque copiae in Sici-
6 liam traicerentur. adveniens Heracleam, intra paucos inde dies Agrigentum recepit; aliarumque civitatium, quae partis Carthaginiensium 20 erant, adeo accensae sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos, ut post-
7 remo etiam qui obsidebantur Syracusis animos sustulerint. et parte copiarum satis defendi urbem posse rati ita inter se munera belli partiti sunt, ut Epicydes praeesset custodiae urbis, Hippocrates Himilco-
8 ni coniunctus bellum adversus consulem Romanum gereret. cum de- 25 cem milibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custo-
9 diis loca profectus castra circa Acrillas urbem ponebat. munientibus supervenit Marcellus ab Agrigento iam occupato, cum frustra eo praevenire hostem festinans tetendisset, rediens, nihil minus ratus quam illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obvium fore; 30
10 sed tamen metu Himilconis Poenorumque, ut quibus nequaquam eis copiis, quas habebat, par esset, quam poterat maxime intentus atque agmine ad omnes casus composito ibat.

1 XXXVI. Forte ⟨e⟩a cura, quae adversus Poenos praeparata ⟨erat⟩, adversus Siculos usui fuit. castris ponendis incompositos ac dispersos 35

6–20 Plutarch. Marcell. 18, 1. Zon. IX 4 p. 1425 A

3 quoniam *Alsch.*: quo **P**: quando *Luchs*: quod **A^p** || 14 sed **A^p**: et **P** || 18 maximae **CRM** || 19 intra **A^p**: inter **P** || 24 sint *ed. vet.* || 29 tetendisset **M^x**: tenendisset **P** || 34 ea *ed. vet.*: a **P** | quae **CM^3**: q. **P**: *del. Wa.*: quae erat *rec.* | ⟨erat⟩ *rec.*

nanctus eos et plerosque inermes, quod peditum fuit, circumvenit;
eques levi certamine inito cum Hippocrate Acras perfugit.

Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos, Mar- 2
cellus Syracusas redit; et post paucos dies Himilco adiuncto Hippo-
5 crate ad flumen Anapum, octo ferme inde milia, castra posuit. sub 3
idem forte tempus et naves longae quinque et quinquaginta Cartha-
giniensium cum Bomilcare ⟨praefecto⟩ classis in magnum portum
Syracusas ex alto decurrere, et Romana item classis, triginta quinque- 4
remes, legionem primam Panormi exposuere; versumque ab Italia
10 bellum — adeo uterque populus in Siciliam intentus — fuisse videri
poterat. legionem Romanam, quae exposita Panormi erat, veniente⟨m⟩ 5
Syracusas praedae haud dubie sibi futuram Himilco ratus via deci-
pitur; mediterraneo namque Poenus itinere duxit, legio maritimis 6
locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynum cum parte
15 copiarum obviam progressum pervenit. nec diutius Poeni ad Syra- 7
cusas morati sunt; et Bomilcar simul parum fidens navibus suis du-
plici facile numero classem habentibus Romanis, simul inutili mora
cernens nihil aliud ab suis quam inopia⟨m⟩ adgravari sociorum, velis
in altum datis in Africam transmisit, et Himilco secutus nequiquam 8
20 Marcellum Syracusas, si qua, priusquam maioribus copiis iungeretur,
occasio pugnandi esset, postquam ea nulla contigerat tutumque ad
Syracusas et munimento et viribus hostem cernebat, ⟨ne⟩ frustra 9
adsidendo spectandoque obsidionem sociorum tempus tereret, castra
inde movit, ut, quocumque vocasset defectionis ab Romano spes,
25 admoveret exercitum ac praesens suas res foventibus adderet animos.
Murgantiam primum prodito ab ipsis praesidio Romano recipit, ubi 10
frumenti magna vis commeatusque omnis generis convecti erant Ro-
manis.

XXXVII. Ad hanc defectionem erecti sunt et aliarum civitatium 1
30 animi, praesidiaque Romana aut pellebantur arcibus aut prodita per
fraudem opprimebantur. Henna, excelso loco ac praerupto undique 2
sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum praesidium in arce validum

31 – p. 82, 24 Front. Strat. IV 7, 22

3 deficientes M^5: defugientes P || 5 Anapum *Cluv.*: anatim P || 6 forte P^1: for P: fere y | quinque C^4M^3: quinti P || 7 ⟨praefecto⟩ *M. Mü.* | [classis] *Kaestner*: classis ⟨praefecto⟩ A^p || 9 aversumque *Luchs* || 10 fuit *Bekker* (*cum* intentus *coniungens*) || 11 venientem C^2M^1 || 15 progressum C^2: -us P || 15 – 16 ad Syracusas *Gron.*: ad syracusis P: Syracusis C^4M^5 || 17 inutili *ed. vet.*: utili in P || 18 inopiam *Gron.* || 22 cernebat ne A^p: cernebant P || 26 Murgantiam A^p: mulgantiam P

praefectumque praesidii haud sane opportunum insidiantibus habebat.
3 L. Pinarius erat, vir acer et qui plus in eo, ne posset decipi, quam in
fide Siculorum reponeret. et tum intenderant eum ad cavendi omnia
curam tot auditae proditiones defectionesque urbium et clades prae-
4 sidiorum. itaque ⟨die ac⟩ nocte iuxta parata instructaque omnia custo- 5
5 diis ac vigiliis erant, nec ab armis aut loco suo miles abscedebat. quod
ubi Hennensium principes iam pacti cum Himilcone de proditione
praesidii animadverterunt nulli occasioni fraudis Romanum patere,
6 palam rati agendum urbem arcemque suae potestatis aiunt debere
esse, si liberi in societatem, non servi in custodiam traditi essent Ro- 10
7 manis. itaque claves portarum reddi sibi aequom censent: bonis so-
ciis fidem suam maximum vinculum esse, et ita sibi populum Roma-
num senatumque gratias habiturum, si volentes ac non coacti man-
8 sissent in amicitia. ad ea Romanus se in praesidio impositum esse di-
cere ab imperatore suo clavesque portarum et custodiam arcis ab eo 15
accepisse, quae nec suo nec Hennensium arbitrio haberet, sed eius,
9 qui commisisset. praesidio decedere apud Romanos capital esse, et
nec⟨e⟩ liberorum etiam suorum eam ⟨rem⟩ parentes sanxisse. consu-
lem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, cuius iuris
10 atque arbitrii esset. se vero negare illi missuros testarique, si verbis 20
11 nihil agerent, vindictam aliquam libertatis suae quaesituros. tum Pi-
narius: at illi, si ad consulem gravarentur mittere, sibi saltem darent
populi concilium, ut sciretur, utrum paucorum ea denuntia⟨tio⟩ an
universae civitatis esset. consensa in posterum diem contio.

1 XXXVIII. Postquam ab eo conloquio in arcem sese recepit, convo- 25
catis militibus 'Credo ego vos audisse, milites,' inquit, 'quem ad mo-
dum praesidia Romana ab Siculis circumventa et oppressa sint per
2 hos dies. eam vos fraudem deum primo benignitate, de⟨in⟩ vestra ipsi
virtute dies noctesque perstando ac pervigilando in armis vitastis. uti-
nam relicum tempus nec patiendo infanda nec faciendo traduci pos- 30

25 c. 38 Front. Strat. IV 7, 22

5 ⟨die ac⟩ nocte *Hertz*: nocte ⟨ac die⟩ *Wei.*: nocte ⟨dieque⟩ *rec.* || **9** palam rati **A**^{v}: patuerat **P**: vi rati *Alsch.*: vi erat *Wei.*: per vim erat *Salm.*: palam ac vi rati *M. Mü.*: palam erat *Lip.* (*post* agendum *interp.*) || **16** quae **A**^{p}: quē **P** || **18** nece *ed. vet.* | ⟨rem⟩ *Klockius*: ⟨legem⟩ *ed. vet.*: ⟨noxiam⟩ *Wei.* | parentes sanxisse **A**^{v}: patentes sanxisset **P** || **20** ⟨res⟩ esset *Fabri*: ⟨id⟩ esset *H. J. Mü.* || **22** at *Gron.*: ad **P**: *del. Wei.* || **23** denuntiatio **C**^{4} || **24** consensa *Gron.*: consensum **P** || **25–26** convocatis militibus **A**^{p}: convocatio quibus **P**: convocatis suis *Gron.*: convocat⟨a militum cont⟩io quibus *Alsch.* || **28** dein **C**^{4}**M**^{7}: de **P**: deinde *Rie.* || **30** nec^{2} **A**^{v}: in **P** | posset **A**^{p}: potest **P**: possit **A**^{v}

set! haec occulta in fraude cautio est, qua usi adhuc sumus; cui quon- 3
iam parum succedit, aperte ac propalam claves portarum reposcunt;
quas simul tradiderimus, Carthaginiensium extemplo Henna erit,
foediusque hic trucidabimur, quam Murgantiae praesidium inter-
5 fectum est. noctem unam aegre ad consultandum sumpsi, qua vos 4
certiores periculi instantis facerem. orta luce contionem habituri sunt
ad criminandum me concitandumque in vos populum. itaque crastino 5
die aut vestro aut Hennensium sanguine Henna inundabitur. nec prae-
occupati spem ullam nec occupantes periculi quicquam habebitis. qui
10 prior strinxerit ferrum, eius victoria erit. intenti ergo omnes armati- 6
que signum expectabitis. ego in contione ero et tempus, quoad omnia
instructa sint, loquendo altercandoque traham. cum toga signum de- 7
dero, tum mihi undique clamore sublato turbam invadite ac sternite
omnia ferro et cavete quicquam supersit, cuius aut vis aut fraus ti-
15 meri possit. vos, Ceres mater ac Proserpina, precor, ceteri superi in- 8
fernique di, qui hanc urbem, hos sacratos lacus lucosque colitis, ut
ita nobis volentes propitii adsitis, si vitandae, non ⟨in⟩ferendae frau-
dis causa hoc consilii capimus. pluribus vos, milites, hortarer, si cum 9
armatis dimicatio futura esset; inermes, incautos ad satietatem tru-
20 cidabitis; et consulis castra in propinquo sunt, ne quid ab Himilcone
et Carthaginiensibus timeri possit.'

XXXIX. Ab hac adhortatione dimissi corpora curant. postero die 1
alii aliis locis ad obsidenda itine⟨ra⟩ claudendosque oppositi exitus;
pars maxima super theatrum circaque, adsueti et ante spectaculo
25 contionum, consistunt. productus ad populum a magistratibus prae- 2
fectus Romanus cum consulis de ea re ius ac potestatem esse, non
sua⟨m⟩, et pleraque eadem, quae pridie, dixisse⟨t⟩, et primo sensim 3
ac pars reddere claves, dein iam una voce id omnes iuberent cunctan-
tique et differenti ferociter minitarentur nec viderentur ultra vim
30 ultimam dilaturi, tum praefectus toga signum, ut convenerat, dedit,
militesque intenti dudum ac parati alii superne ⟨in⟩ aversam con- 4
tionem clamore sublato decurrunt, alii ad exitus theatri conferti ob-

22 – p. 84, 3 Front. Strat. IV 7, 22

1 occulta in *Gron.*: occultam **P**: occulta **P**^{1} | qua usi **A**^{v}: quam si **P** || 9 spem ullam **A**^{v}: speculium **P** || 11 ego **M**^{1}: ergo **P** || 14 quisquam **C**^{3} | cuius *Alsch.*: quiusa **P** || 17 inferendae *Sig.* || 23 alii **A**^{x}: alia **P** | obsidenda itinera **M**^{3}: opsidendis itine **P** | oppositi **A**^{p}: opponitis **P**: opponuntur *Wei.* || 24 spectaculo *Alsch.*: -lum **P**: -lis *rec.* || 27 suam **C**^{4}**M**^{x} | dixisset *Duker* || 28 ac pars *M. Mü.*: ac plus **P**: ac plures **A**^{p}: pauci *Wei.*: pauci, postea plures *H. J. Mü.*: pauci, mox plures *Rie.* | dein **P**^{1}: den **P**: denique *H. J. Mü.* | id **CM**: it **P**: *del. Crev.* || 31 ⟨in⟩ **A**^{p} | aversam **C**: adversam **P**

5 sistunt. caeduntur Hennenses cavea inclusi coacervanturque non caede
solum sed etiam fuga, cum ⟨alii⟩ super aliorum capita ruerent, integri
6 sauciis, vivi mortuis incidentes cumularentur. inde passim discurritur
et urbis captae modo fugaque et caedes omnia tenet nihilo remissiore
militum ira, quod turbam inermem caedebant, quam si periculum par 5
7 et ardor certaminis eos inritaret. ita Henna aut malo aut necessario
facinore retenta.

Marcellus nec factum inprobavit et praedam Hennensium militibus
concessit ratus timore ⟨fore⟩ deterritos ⟨a⟩ proditionibus praesidio-
8 rum Siculos. atque ea clades, ut urbis in media Sicilia sitae claraeque 10
vel ob insignem munimento naturali locum vel ob sacrata omnia
vestigiis raptae quondam Proserpinae, prope uno die omnem Siciliam
9 pervasit. et quia caede infanda rebantur non hominum tantum sed
etiam deorum sedem violatam esse, tum vero qui etiam ante dubii
10 fuerant defecere ad Poenos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco 15
Agrigentum sese recepit, cum acciti a proditoribus nequiquam ad
11 Hennam exercitum admovissent. Marcellus retro in Leontinos redit
frumentoque et commeatibus aliis in castra convectis, praesidio mo-
12 dico ibi relicto ad Syracusas obsidendas venit. inde Appio Claudio
Romam ad consulatum petendum misso T. Quinctium Crispinum in 20
13 eius locum classi castrisque praeficit veteribus; ipse hibernacula quin-
que milia passuum ⟨ab⟩ Hexapylo – Leonta vocant locum – com-
munit aedificavitque. haec in Sicilia usque ad principium hiemis
gesta.

1 XL. Eadem aestate et cum Philippo rege, quod iam ante suspectum 25
2 fuerat, motum bellum est. legati ab Orico ad M. Valerium praetorem
venerunt, praesidentem classi Brundisio Calabriaeque circa litoribus,
nuntiantes Philippum primum Apolloniam temptasse lembis biremi-
3 bus centum viginti flumine adverso subvectum; deinde, ut ea res
tardior spe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum admovisse; eamque 30
urbem, sitam in plano neque moenibus neque viris atque armis vali-
4 dam, primo impetu oppressam esse. haec nuntiantes orabant, ut opem
ferret hostemque haud dubium Romanis mari ac terra a maritimis

2 ⟨alii⟩ *ed. vet.* | aliorum ⟨alii⟩ *Rie.* | ⟨et⟩ integri *Ma.*: ⟨atque⟩ integri *ed. vet.* || 2. 3 integri sauciis **B D**: integri sauci **P**: integri saucii **P**^{2}: integris saucii *Con.* || 5 turbam *Facius*: iuream **P** | caedebant **y**: credebant **P** || 9 ⟨fore⟩ *Alsch.* | deterritos ⟨a⟩ *rec.*: deterritos ⟨temperaturos⟩ *ed. vet.*: deterritos ⟨fore a⟩ *H. J. Mü.* || 14 qui etiam] etiam qui *Ma.* || 22 ⟨ab⟩ *ed. vet.* || 25 suspectum **A**^{v}: susceptum **P** || 29 flumine ⟨Aoo⟩ *Heus.* || 31 moenibus **A**^{p}: moeniis **P** || 33 mari ac terra a *Rub.*: mari ac terra *Gron.*: mae ac terra ac terra ac **P**

urbibus arceret, quae ob nullam aliam causam, nisi quod imminerent Italiae, peterentur. M. Valerius duorum milium praesidio ⟨relicto praeposito⟩que eis P. Valerio legato cum classe instructa parataque et, quod longae naves militum capere non poterant, in onerarias impositis altero die Oricum pervenit urbemque eam levi tenente praesidio, quod ⟨rex⟩ recedens inde reliquerat, haud magno certamine recepit. legati eo ab Apollonia venerunt nuntiantes in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent, esse neque sustinere ultra vim Macedonum posse, nisi praesidium mittatur Romanum. facturum se, quae vellent, pollicitus duo milia delectorum militum navibus longis mittit ad ostium fluminis cum praefecto socium Q. Naevio Crista, viro inpigro et perito militiae. is expositis in terram militibus navibusque Oricum retro, unde venerat, ad ceteram classem remissis milites procul a flumine per viam minime ab regiis obsessam duxit et nocte, ita ut nemo hostium sentiret, urbem est ingressus. diem insequentem quievere, dum praefectus iuventutem Apolloniatium armaque et urbis vires inspiceret. ubi ea visa inspectaque satis animorum fecere, simulque ab exploratoribus conperit, quanta socordia ac neglegentia apud hostes esset, silentio noctis ab urbe sine ullo tumultu egressus castra hostium adeo neglecta atque aperta intravit, ut satis constaret prius mille hominum vallum intrasse, quam quisquam sentiret, ac, si caede abstinuissent, pervenire ad tabernaculum regium potuisse. caedes proximorum portae excitavit hostes; inde tantus terror pavorque omnis occupavit, ut non modo alius quisquam arma caperet aut castris pellere hostem conaretur, sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus fugiens militi quoque, nedum regi, vix decoro habitu, ad flumen navisque perfugerit. eodem et alia turba effusa est. paulo minus tria milia militum in castris aut capta aut occisa; plus tamen hominum aliquanto captum quam caesum est. castris direptis Apolloniatae catapultas, ballistas tormentaque alia, quae oppugnandae urbi conparata erant, ad tuenda moenia, si quando similis fortuna venisset, Apolloniam devexere; cetera omnis praeda castrorum Romanis concessa est. haec cum Oricum essent nuntiata, M. Valerius classem extemplo ad ostium fluminis duxit, ne navibus capessere fugam rex posset. itaque Philippus, neque terrestri neque navali certamini satis fore parem se fidens, subductis navibus atque

2 ⟨relicto⟩ *rec.* ‖ 3 ⟨praeposito⟩que *Crev. Alsch.* | P. *Glar.*: T. **P** ‖ 6 ⟨rex⟩ *Fabri* | ⟨rex⟩ reliquerat *Gron.* ‖ 13 ceteram **M**[2]: crateram **P** ‖ 25 sed **A**[p]: et **P**: *del.* **P**[2] ‖ 32 evenisset *H. J. Mü.* ‖ 36 atque *Duker*: aut **P**

incensis terra Macedoniam petit magna ex parte inermi exercitu spoliatoque. Romana classis cum M. Valerio Orici hibernavit.

1 XLI. Eodem anno in Hispania varie res gestae. nam priusquam Romani amnem Hiberum transirent, ingentes copias Hispanorum Ma- 2 go et Hasdrubal fuderunt. defecissetque ab Romanis ulterior Hispa- 5 nia, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Hiberum dubiis socio- 3 rum animis in tempore advenisset. primo ad Castrum Album – locus 4 est insignis caede magni Hamilcaris – castra Romani habuere. arx erat munita et convexerant ante frumentum; tamen, quia omnia circa hostium plena erant agmenque Romanum inpune incursatum ab 10 equitibus hostium fuerat et ad duo milia aut moratorum aut palantium per agros interfecta, cessere inde Romani propius pacata loca et 5 ad montem Victoriae castra communivere. eo Cn. Scipio cum omnibus copiis et Hasdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginiensium dux, cum exercitu iusto advenit, contraque castra Romana trans fluvium 15 6 omnes consedere. P. Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa visenda haud fefellit hostes, oppressissentque eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoque circumsessus 7 adventu fratris obsidione eximitur. Castulo, urbs Hispaniae valida ac nobilis et adeo coniuncta societate Poenis, ut uxor inde Hannibali 20 8 esset, ad Romanos defecit. Carthaginienses Iliturgim oppugnare adorti, quia praesidium ibi Romanum erat, videbanturque inopia maxime 9 eum locum expugnaturi. Cn. Scipio, ut sociis praesidioque ferret opem, cum legione expedita profectus inter bina castra cum magna caede hostium urbem est ingressus et postero die eruptione aeque felici 25 10 pugnavit. supra duodecim milia hominum caesa duobus proeliis, plus 11 mille hominum captum cum sex et triginta militaribus signis. ita ab Iliturgi recessum est. Bigerra inde urbs – socii et hi Romanorum erant – a Carthaginiensibus oppugnari coepta est. eam obsidionem sine certamine adveniens Cn. Scipio solvit. 30

1 XLII. Ad Mundam exinde castra Punica mota, et Romani eo con- 2 festim secuti sunt. ibi signis conlatis pugnatum per quattuor ferme horas; egregieque vincentibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat pavorque circa eum 3 ceperat milites, ne mortiferum esset vulnus. ceterum haud dubium 35 fuit, quin, nisi ea mora intervenisset, castra eo die Punica capi po-

1 petiit *ed. vet.*: repetit *Luchs* || 7 Album *Drak.*: altum **P** || 10 incursatum **A**^{P}: inversatum **P** || 13 eo] eodem (*vel* eo et *vel* eodem et) *Luchs* || 28 socii et hi *Hertz*: socie et hi **P**: socia et haec **P**^{1} | erat **RC**^{2} || 34 Scipioni *Luchs* || 35 dubium **y**: dubia **P**: dubia ⟨res⟩ *Luchs*

tuerint. iam non milites solum sed elephanti etiam usque ad vallum acti erant, insuperque novem et triginta elephanti pilis confixi. hoc 4 quoque proelio ad duodecim milia hominum dicuntur caesa, prope tria capta cum signis militaribus septem et quinquaginta. ad Auringem 5
5 inde urbem Poeni recessere, et, ut territis instaret, secutus Romanus. ibi iterum Scipio lecticula in aciem inlatus conflixit, nec dubia victoria fuit; minus tamen dimidio hostium quam antea, qu⟨i⟩a pauciores superfuerant, qui pugnarent, occisum. sed gens nata instaurandis 6 reparandisque bellis, Magone ad conquisitionem militum ⟨a⟩ fratre
10 misso, brevi replevit exercitum animosque ad temptandum de integro certamen fecit; alii plerique milites, quippe pro parte totiens intra 7 paucos dies victa, iisdem animis, quibus priores, eodemque eventu pugnavere: plus octo milia hominum caesa, et haud multo minus quam 8 mille captum et signa militaria quinquaginta octo; et spolia plurima
15 Gallica fuere, aurei torques armillaeque, magnus numerus. duo etiam insignes reguli Gallorum — Moeniacoepto et Vismaro nomina erant — eo proelio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi.

Cum tam pro⟨s⟩perae ⟨res⟩ in Hispania essent, verecundia Roma- 9 nos tandem cepit Saguntum oppidum, quae causa belli esset, octavum
20 iam annum sub hostium potestate esse. itaque id oppidum vi pulso 10 praesidio Punico receperunt cultoribusque antiquis, quos ex iis vis reliquerat belli, restituerunt; et Turdetanos, qui contraxerant eis cum 11 Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt urbemque eorum delerunt.

25 XLIII. Hae⟨c⟩ in Hispania Q. Fabio M. Claudio consulibus gesta. 1 Romae cum tribuni plebis novi magistratum inissent, extemplo cen- 2 soribus P. Furio et M. Atilio a ⟨M.⟩ Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. quaestorem eum proximo anno adempto equo tribu 3 moverant atque aerarium fecerant propter coniurationem deserendae
30 Italiae ad Cannas factam. sed novem tribunorum auxilio vetiti causam in magistratu dicere dimissique fuerant. ne[que] lustrum perfice- 4 rent, mors prohibuit P. Furi. M. Atilius magistratu se abdicavit.

18–24 Zon. IX 3 p. 1423C

1 iam] nam *Ma.* || 2 insuperque *tentavi*: superq ipsas **P**: superque ipsum *rec.*: superque fossas *Ma.*: superque ipsas ⟨fossas⟩ *Rie.* || 7 quia **MBD**: qua **P** || 9 ⟨a⟩ **C**[4] || 11 alii] Galli **A**[v] | quippe *Ma.*: sique **P**: iique **A**[v]: *del. Wei.* || 12 priores *Valla*: pr. orta **P**: prior * *Con.* || 13 [et] *ed. vet.* || 14 [et[2]] *Ma.* || 18 tam *Per.*: iam **P** | prosperae **C**: propere **P** | ⟨res⟩ **BDy** || 21 ex iis vis *Gron.*: et suis **P** || 24 deleverunt **P**[2] || 25 haec **C**[4]**M**[1] || 27 ⟨M.⟩ *ed. vet.*: ⟨M. Caecilio⟩ *Luchs* || 29 deserendae **C**[4]: desereddactus **P** || 31 [fuerant] *Ussing*: fuerunt *Crev.*: sunt *Walch* | ne *ed. vet.*: neque **P**

5 Comitia consularia habita ab Q. Fabio Maximo consule. creati con-
sules ambo absentes Q. Fabius Maximus, consulis filius, et Ti. Sempro-
6 nius Gracchus iterum. praetores fiunt duo, qui tum aediles curules
erant, P. Sempronius Tuditanus et Cn. Fulvius Centimalus, et ⟨M. Ati-
7 lius et⟩ M. Aemilius Lepidus. ludos scenicos per quadriduum eo anno 5
8 primum factos ab curulibus aedilibus memoriae proditur. aedilis
Tuditanus hic erat, qui ad Cannas pavore aliis in tanta clade torpen-
tibus per medios hostes duxit.

9 Iis comitiis perfectis auctore Q. Fabio consule designati consules
Romam accersiti magistratum inierunt senatumque de bello ac pro- 10
vinciis suis praetorumque et de exercitibus, quibus quique praeessent,
consuluerunt.

1 XLIV. Itaque provincia⟨e⟩ atque exercitus divisi: bellum cum
Hannibale consulibus mandatum et exercitu⟨u⟩m unus, quem ipse
Sempronius habuerat, alter, quem Fabius consul. eae binae erant le- 15
2 giones. M. Aemilius praetor, cuius peregrina sors erat, iuris dictione
M. Atilio collegae, praetori urbano, mandata, Luceriam provinciam
haberet legionesque duas, quibus Q. Fabius, qui tum consul erat,
3 praetor praefuerat. P. Sempronio provincia Ariminum, Cn. Fulvio
Suessula cum binis item legionibus evenerunt, ut Fulvius urbanas le- 20
4 giones duceret, Tuditanus a M. Pomponio acciperet. prorogata impe-
ria provinciaeque, M. Claudio Sicilia[e] finibus eis, quibus regnum
Hieronis fuisset, ⟨P.⟩ Lentulo propraetori provincia vetus, T. Otaci-
5 lio classis – exercitus nulli additi novi –, M. Valerio Graecia Mace-
doniaque cum legione et classe, quam haberet; Q. Mucio cum vetere 25
exercitu – duae autem legiones erant – Sardinia; C. Terentio ⟨cum⟩
6 legio⟨ne⟩ una, cui iam praeerat, Picenum. scribi praeterea duae ur-
banae legiones iussae et viginti milia sociorum. his ducibus, his co-
piis adversus multa simul aut mota aut suspecta bella muniverunt
Romanum imperium. 30

7 Consules duabus urbanis legionibus scriptis supplementoque in alias
lecto, priusquam ab urbe moverent, prodigia procurarunt, quae nun-
8 tiata erant. murus ac porta Caietae et Ariciae etiam Iovis aedis de

2 Ti. *ed. vet.*: t. **P** || 3 duo *Ma.*: cito **P** || 4 et ⟨ex privatis⟩ *H. J. Mü.*: et ⟨cum eis⟩ *M. Mü.*: et ⟨cum illis⟩ *Wa.* || 4.5 ⟨M. Atilius et⟩ *Ma.* || 7 erat **C**^{3}**M**^{x}: erit **P** || 8.9 duxit. iis *Wei.*: auxiliis **P**: duxit. his *Ma.*: duxit *M. Mü.* || 11 quique **A**: cuique **P** || 13 provinciae **y** || 14 exercituum *Gron.* | quem **C**^{4}: cumque **P** || 20 item *ed. vet.*: isdem **P** || 22 Sicilia *ed. vet.* || 23 ⟨P.⟩ *Luchs* || 26-27 cum legione *ed. vet.* || 27 cui **M**^{7}: qui **P** || 33 porta Caietae *Lut.*: portae tactae **P** | Ariciae, ⟨et Ariciae⟩ *H. J. Mü.*: Ariciae, ⟨Ariciae⟩ *Con.* | aedis *Alsch.*: dies **P**: aedes **C**^{2}**M**^{5}

caelo tacta fuerat. et alia ludibria oculorum auriumque credita pro
veris; navium longarum species in flumine Tarracinae, quae nulla⟨e⟩
era⟨n⟩t, visae; et in Iovis Vicilini templo, quod in Compsano agro est,
arma concrepuisse, et flumen Amiterni cruentum fluxisse. his procu- 9
5 ratis ex decreto pontificum profecti consules, Sempronius in Lucanos,
in Apuliam Fabius. pater filio legatus ad Suessulam in castra venit.
cum obviam filius progrederetur lictoresque verecundia maiestatis 10
eius taciti anteirent, praeter undecim fasces equo praevectus senex,
ut consul animadvertere proximum lictorem iussit et is, ut descen-
10 deret ex equo, inclamavit, tum demum desiliens 'Experiri' inquit 'vo-
lui, fili[o], satin' scires consulem te esse.'

XLV. In ea castra Dasius Altinius Arpinus clam nocte cum tribus 1
servis venit promittens, si sibi praemio foret, se Arpos proditurum
esse. eam rem ad consilium ⟨cum⟩ rettulisset Fabius, aliis pro trans- 2
15 fuga verberandus necandusque videri ancipitis animi communis hostis,
qui post Cannensem cladem, tamquam cum fortuna fidem stare opor-
teret, ad Hannibalem descisset traxissetque ad defectionem Arpos;
tum, quoniam res Romana contra spem votaque eius velut resurgere 3
ab stirpibus videatur, novam referre proditionem proditis polliceatur,
20 aliunde ipse stet semper, aliunde sentiat, infidus socius, vanus hostis;
⟨id⟩ ad Faleriorum Pyrrhique proditorem tertium transfugis docu-
mentum esse⟨t⟩; contra ea consulis pater Fabius temporum oblitos 4
homines in medio ardore belli, tamquam in pace, lib⟨e⟩ra de quoque
arbitria agere aiebat, ut, cum illud potius agendum atque cogitandum 5
25 sit, si quo modo fieri possit, ne qui socii a populo Romano desciscant,
id non cogitent, documentum autem dicant statui oportere, si quis
resipiscat et antiquam societatem respiciat. quod si abire ab Romanis 6

6–11 Val. Max. II 2, 4. Plutarch. Fab. 24. Gell. II 2, 13 ‖ **12** c. 45 Appian. **Hann. 31**

1 fuerat **M**[5]: fuerant **P** ‖ **2–3** nullae erant **C**[2]: nulla erat **P** ‖ **3** visas *Wes.* ‖ **7** ⟨cui⟩ cum *Wes.* ‖ **9** is, ut *ed. vet.*: ut is **P** ‖ **11** fili **CM**[7] ‖ **14** ⟨cum⟩ eam *rec.*: cum *Gron.* | ⟨cum⟩ rettulisset **C**[3] *Per.* ‖ **17** descisset *rec.*: discessit **P** ‖ **18** quoniam **C**[4]: quam **P**: quia **M**[3] ‖ **18–19** resurgere ab stirpibus *Valla*: resurgerent turpibus **P** ‖ **19** polliceatur *Ma.*: polliuii vir **P**: velit, qui *Rie.* ‖ **20** aliunde ipse stet *Con.*: aliiudicio e stet **P**: aliunde stet *Gron.*: alio iudicio stet ⟨semper⟩ *Rie.* ‖ **20–21** hostis; ⟨id⟩ *Ma.*: hostiis **P**: hostis **P**[1]: hostis; ⟨is⟩ *Har.* ‖ **21** proditores *Duker* ‖ **22** esset *ed. vet.* ‖ **23** libera **y**: libra **P**: libero *Ma.* ‖ **24** arbitria **A**[p]: arbitereri **P**: arbitrio *rec. Ma.* | ut *Wei.*: et **P**: qui *Gron.* | cogitandum *Gron.*: eos agitandum **P**: eis cogitandum *Valla* ‖ **26** id *Gron.*: et **P** | non cogitent *Gron.*: non vocitent **P**: novi concilientur *Ma.* | autem] etiam *Ma.*: tamen *M. Mü.*: *del. Wes.* | dicant *Valla*: dicatur **P**

liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin brevi deserta
ab sociis Romana re[s] foederibus Punicis omnia in Italia iuncta vi-
7 suri si⟨n⟩t? se tamen non eum esse, qui Altinio fidei [ne] quicquam
8 censeat habendum, sed mediam [con]secuturum consilii viam. neque
enim pro hoste neque pro socio in praesentia habitum libera custodia 5
haud procul a castris placere in aliqua fida civitate eum servari per
belli tempus: perpetrato bello tum consultandum, utrum prior de-
9 fectio plus merita sit poenae an hic reditus veniae. Fabio adsensum
est, Calenisque legatis traditus et ipse et comites; et auri satis magnum
10 pondus, quod secu⟨m⟩ tum attulerat, ei servari iussum. Calibus eum 10
interdiu solutum custodes sequebantur, nocte clausum adservabant.
11 Arpis domi primum desiderari quaerique est coeptus; dein fama per
totam urbem volgata tumultum ut principe amisso fecit, metuque re-
12 rum novarum extemplo nuntii missi. quibus nequaquam offensus Poe-
nus, quia et ips⟨e e⟩um ut ambiguae fidei virum suspectum iam pridem 15
habebat et causam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi
13 vendendique; ceterum, ut irae magis quam avaritiae datum crederent
14 homines, crudelitatem quoque ad aviditatem addidit, coniugemque
eius ac liberos in castra accitos, quaestione prius habita primum de
fuga Altini, dein, quantum auri argentique domi relictum esset, satis 20
cognitis omnibus vivos combussit.

1 XLVI. Fabius ab Suessula profectus Arpos primum institit oppu-
gnare. ubi cum a quingentis fere passibus castra posuisset, contem-
platus ex propinquo situm urbis moeniaque, quae pars tutissima
moenibus erat, quia maxime neglectam custodia vidit, ea potissimum 25
2 adgredi statuit. comparatis omnibus, quae ad urbes oppugnandas
usui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit tribunosque
viros fortes eis praefecit et milites sescentos, quantum satis visum est,
attribuit eosque, ubi quartae vigiliae signum cecinisset, ad eum locum
3 scalas iussit ferre. porta ibi humilis et angusta erat infrequenti via 30
per desertam partem urbis. eam portam scalis prius transgressos mu-

22 c. 46 Front. Strat. III 9, 2

1 cui *ed. vet.*: qui **P** | esse quin **M**^{x}: esset qui **P** | deserta *ed. vet.*: desiderata **P**: desperata *Ma.* || 2 re *Ma.* || 2–3 visuri sint *Ma.*: visura sit **P** || 3 quicquam **C**^{2}: nequisquam **P** || 4 secuturum *Wei.* || 5 enim *Wei.*: eum **P**: *del. Luchs* || 6 [eum] *ed. vet.* | servari **CM**^{7}: servare **P** || 9 Calenisque *Wei.*: catenisque **P** || 10 secum tum **P**^{x}: secutum **P**: secum *Wei.* || 15 et **BD**: ut **P** | ipse eum *Rie.*: || 18 ad aviditatem *Har.*: gravitatem **P**: aviditati *Stroth*: rapacitati *Gron.* || 20 Altini, dein *Gron.*: aliindein **P** || 23 a *Gron.*: ad **P** || 31–p. 91, 1 murum aperire *Crev.*: a murum perire **P**: aperire *Ma.*

rum aperire ex interiore parte aut claustra refringere iubet et tenentes
partem urbis cornu signum dare, ut ceterae copiae admoverentur:
parata omnia atque instructa sese habiturum. ea inpigre facta, et 4
quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallen-
5 dum adiuvit. imber ab nocte media coortus custodes vigilesque di-
lapsos e stationibus subfugere in tecta coegit, sonituque primo lar- 5
gioris procellae strepitum molientium portam exaudiri prohibuit,
lentior deinde aequaliorque accidens auribus magnam partem homi-
num sopivit. postquam portam tenebant, cornicines in via paribus 6
10 intervallis dispositos canere iubent, ut consulem excirent. id ubi fac- 7
tum ex composito est, signa efferri consul iubet ac paulo ante lucem
per effractam portam urbem ingreditur.

XLVII. Tum demum hostes excitati sunt iam et imbre conquiescen- 1
te et propinqua luce. praesidium in urbe erat Hannibalis, quinque mi- 2
15 lia ferme armatorum, et ipsi Arpini tria milia hominum armarant. eos
primos Poeni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerunt. pugna- 3
tum primo in tenebris angustisque viis est. cum Romani non vias
tantum sed tecta etiam proxima porta⟨e⟩ occupassent, ne peti super-
ne ac volnerari possent, cogniti inter ⟨se⟩ quidam Arpinique et Ro- 4
20 mani atque inde conloquia coepta fieri percunctantibus Romanis,
quid sibi vellent Arpini, quam ob noxam Romanorum aut quod me- 5
ritum Poenorum pro alienigenis ac barbaris Italici adversus veteres
socios Romanos bellum gererent et vectigalem ac stipendiariam Ita-
liam Africae facerent, Arpinis purgantibus ignaros omnium se venum 6
25 a principibus datos Poeno, captos oppressosque a paucis esse. initio 7
orto plures cum pluribus conloqui; postremo praetor Arpinus ab suis
ad consulem deductus, fideque data inter signa aciesque Arpini re-
pente pro Romanis adversus Carthaginiensem arma [se] verterunt.
Hispani quoque, paulo minus mille homines, nihil praeterea cum con- 8
30 sule pacti, quam ut sine fraude Punicum emitteretur praesidium, ad
consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portae patefactae 9
emissique cum fide incolumes ad Hannibalem Salapiam venerunt.
Arpi sine clade ullius praeterquam unius veteris proditoris, novi per- 10
fugae, restituti ad Romanos. Hispanis duplici⟨a⟩ cibaria dari iussa; 11
35 operaque eorum forti ac fideli persaepe res publica usa est.

2 ceterae **M**^{3}: gerere **P** || 3 sese **A**^{p}: esse **P** || 5 dilapsos *ed. vet.*: delapsos **P** || 6 sonitusque **A**^{p} || 8 accidens *ed. vet.*: accedens **P** || 10 id *ed. vet.*: et **P** || 15 armarant *Duker*: armabant **P** || 18 tecta **C**^{4}**M**^{3}: secta **P** | portae **C**^{3}**M**^{3}: portam *Drak.* || 19 ⟨se⟩ **A**^{p} || 21 aut quod *Duker*: quod aut **P** || 23 stipendiariam **M**^{3}: stipendiamilitariam **P** || 28 Carthaginienses *rec.* | [se] **M**^{3} || 34 duplicia **C**^{4}

12 Cum consul alter in Apulia, alter in Lucanis esset, equites centum duodecim nobiles Campani per speciem praedandi ex hostium agro permissu magistratuum ab Capua profecti ad castra Romana, quae super Suessulam erant, venerunt, stationi militum, qui essent, dixe-
13 runt: conloqui sese cum praetore velle. Cn. Fulvius castris praeerat; 5
cui ubi nuntiatum est, decem ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, ubi, quae postularent, audivit — nihil autem aliud petebant, quam ut Capua recepta bona sibi restituerentur —, in fidem omnes accepti.
14 et ab altero praetore Sempronio Tuditano oppidum Atrinum expugnatum. amplius septem milia hominum capta et aeris argentique signati 10
aliquantum.

15 Romae foedum incendium per duas noctes ac diem unum tenuit; solo aequata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem cum Aequi-
16 maelio Iugarioque vico et templis Fortunae ac matris Matutae. et extra portam late vagatus ignis sacra profanaque multa absumpsit. 15

1 XLVIII. Eodem anno P. et Cn. Cornelii, cum in Hispania res prosperae essent multosque et veteres reciperent socios et novos ad-
2 icerent, in Africam quoque spem extenderunt. Syphax erat rex Numi-
3 darum, subito Carthaginiensibus hostis factus: ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatemque facerent 20
et pollicerentur, si perseveraret urguere bello Carthaginienses, gratam eam rem fore senatui populoque Romano et adnisuros, ut in tempore
4 et bene cumulatam gratiam referant. grata ea legatio barbaro fuit; conlocutusque cum legatis de ratione belli gerundi, ut veterum militum verba audivit, quam multarum rerum ipse ignarus esset, ex con- 25
5 paratione tam ordinatae disciplinae animum advertit. tum primum, ut pro bonis ac fidelibus sociis facerent, oravit, ut duo legationem referrent ad imperatores suos, unus apud sese magister rei militaris resisteret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis
6 tantum habilem; ita iam inde a principiis gentis maiores suos bella 30
gessisse, ita se a pueris insuetos. sed habere hostem pedestri fidentem Marte, cui si aequari robore virium velit, et sibi pedites comparandos
7 esse. et ad id multitudine hominum regnum abundare, sed armandi ornandique et instruendi eos artem ignorare. omnia, velut forte con-
8 gregata turba, vasta ac temeraria esse. facturos se in praesentia, 35

8 accepit *Rie.* || 14 Iugarioque *Sab.*: iugularioque **P** | et^1 *Ma.*: in **P**: inde *Wei.*: inde et *M. Mü.*: cum *H. J. Mü.* || 15 vagatus $\mathbf{C}^2\mathbf{M}^x$: vaganus **P** || 18 extenderunt $\mathbf{A}^p$: ostenderunt **P** || 23 et] ei *rec.* || 26 tum ⟨id⟩ *Crev.*: tum ⟨unam rem⟩ *Con.* || 29 resisteret *Wei.*: retieret **P**: rediraet $\mathbf{P}^2$: restaret *Wa.* || 31 hostem $\mathbf{C}^4$: hostes **P** || 35 vasta *Rub.*: suasca **P**: sua, vasta *Duker*: soluta *M. Mü.* | se $\mathbf{A}^p$: et **P**

quo⟨d⟩ vellet, legati respondent fide accepta, ut remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. St⟨at⟩orio nomen fuit, qui ad regem remansit. cum duobus Romanis rex delectos e Numidis legatos in Hispaniam misit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis. isdem mandavit, ut protinus Numidas, qui intra praesidia Carthaginiensium auxiliares ⟨essent⟩, ad transitionem perlicerent. et Statorius ex multa iuventute regi pedites conscripsit ordinatosque proxime morem Romanum instruendo et decurrendo signa sequi et servare ordines docuit et operi aliisque iustis militaribus ita adsuefecit, ut brevi rex non equiti magis fideret quam pediti conlatisque aequo campo signis iusto proelio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoque in Hispania legatorum regis adventus magno emolumento fuit; namque ad famam eorum transitiones crebrae ab Numidis coeptae fieri. ita cum Syphace Romanis coepta amicitia est. Quod ubi Carthaginienses ⟨ac⟩ceperunt, extemplo ad Galam in parte altera Numidiae – Maesuli ea gens vocatur – regnantem legatos mittunt.

XLIX. Filium Gala Masinissam habebat septem decem annos natum, ceterum iuvenem ea indole, ut iam tum appareret maius regnum opulentiusque, quam quod accepisset, facturum. legati, quoniam Syphax se Romanis iunxisset, ut potentior societate eorum adversus reges populosque Africae esset, docent melius fore Galae quoque Carthaginiensibus iungi quam primum, antequam Syphax in Hispaniam aut Romani in Africam transeant: opprimi Syphacem nihildum praeter nomen ex foedere Romano habentem posse. facile persuasum Galae, filio deposcente id bellum, ut mitteret exercitum; qui Carthaginiensibus legionibus coniunctus magno proelio Syphacem devicit. triginta milia eo proelio hominum caesa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas – extremi prope Oceanum adversus Gadis colunt – refugit adfluentibusque ad famam eius undique barbaris ingentis brevi copias armavit, cum quibus in Hispaniam angusto diremptam freto traiceret. ⟨et⟩ Masinissa cum victore

1 quod **MBD**: quo **P** | vellet **C**[4]**M**[1]: vellent **P** || 2 Q. Statorio **A**[p]: questorio **P** || 3 ad **C**[4]: id **P** || 3.4 rex delectos e Numidis *Ma.*: relata numidis **P**: rex tres Numidas *Alsch.*: rex tres a Numidis *Con.*: rex Numidas *Wei.*: rex laetus Numidicos *Fischer* || 6 ⟨essent⟩ *ed. vet.*: ⟨erant⟩ **A**[p] || 7 regis **M**: regni *Luchs* || 14 [coeptae] *Gron.* | coepta] iuncta y *Con.* || 15 acceperunt **C**[2] || 16 Maesulii *H. J. Mü.* || 18 XXVII *Wesseling* || 19 maius *Gron.*: iaius **P** || 22 docent **A**[v]: donec **P** || 27 coniunctis **CRM** || 30 incolunt *H. J. Mü.* || 31 cum *rec.*: rum **P** || 32 ⟨et⟩ *Ma.* (*vel* eo): ⟨sed⟩ *H. J. Mü.*: ⟨interea⟩ *M. Mü.*: ⟨interim⟩ *Wei.*: ⟨ceterum⟩ *Luchs*

exercitu advenit; isque ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine ullis Carthaginiensium opibus gessit bellum.

7 In Hispania nihil memorabile gestum praeterquam quod Celtiberum iuventutem eadem mercede, qua pacta cum Carthaginiensibus 8 erat, imperatores Romani ad se perduxerunt, et nobilissimos Hispanos 5 supra trecentos in Italiam ad[it] sollicitandos populares, ⟨qui⟩ inter auxilia Hannibalis erant, miserunt. id modo eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quod mercennarium militem in castris neminem ante quam tum Celtiberos Romani habuerunt.

3 quod Celtiberum **C**[2]: celtiberum quod **P** || 4 pacta **A**[v]: facta **P** || 6 ad **C**[x]**B D**: adit **P** | ⟨qui⟩ **C**[4]**M**[7] || 7–9 [id . . . habuerunt] *Geyer*

LIBER XXV

I. Dum haec in Africa atque in Hispania geruntur, Hannibal in agro Sallentino aestatem consumpsit spe per proditionem urbis Tarentinorum potiundae. ipsorum interim Sallentinorum ignobiles urbes ad eum defecerunt. eodem tempore in Bruttiis ex duodecim populis, qui 5 anno priore ad Poenos desciverant, Consentini et Tauriani in fidem populi Romani redierunt; et plures redissent, ni T. Pomponius Veientanus, praefectus socium, prosperis aliquot populationibus [et] in agro Bruttio iusti ducis speciem nactus tumultuario exercitu [acto] coacto cum Hannone conflixisset. magna ibi vis hominum, sed inconditae 10 turbae agrestium servorumque, caesa aut capta est. minimum iacturae fuit, quod praefectus inter ceteros est captus, et tum temerariae pugnae auctor et ante publicanus omnibus malis artibus et rei publicae et societatibus infidus damnosusque. Sempronius consul in Lucanis multa proelia parva, haud ullum dignum memoratu fecit et igno- 15 bilia oppida Lucanorum aliquot expugnavit.

Quo diutius trahebatur bellum et variabant secundae adversaeque res non fortunam magis quam animos hominum, tanta religio et ea magna ex parte externa civitatem incessit, ut aut homines aut dei repente alii viderentur facti. nec iam in secreto modo atque intra pa- 20 rietes abolebantur Romani ritus, sed in publico etiam ac foro Capitolioque mulierum turba erat nec sacrificantium nec precantium deos patrio more. sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes; quorum numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisque agris egestate et metu in urbem conpulsa, et quaestus ex alieno errore faci- 25 lis, quem velut [ex] concessae artis usu[s] exercebant. primo secretae bonorum indignationes exaudiebantur; deinde ad patres etiam ac publicam querimoniam excessit res. incusati graviter ab senatu aediles triumvirique capitales, quod non prohiberent, cum emovere eam multitudinem e foro ac disicere adparatus sacrorum conati essent,

2 Sallentino *Ma.*: talentino **P**: tarentino **P**[2] || 7 [et] *ed. vet.* || 8 [acto] **C** || 20 abolebantur *Gron.*: abotebantur **P** || 25 [ex] *Wei.* | usu **CM**[1] || 26 etiam ac *Wei.*: etiam ad **P**: etiam et ad *rec.*: et iam ad *Alsch.* || 28 emovere **C**: -ri **P** || 29 disicere **M**[x]: disdicere **P**

11 haud procul afuit, quin violarentur. ubi potentius iam esse id malum
apparuit, quam ut minores per magistratus sedaretur, M. Aemilio
praetori urbano negotium ab senatu datum est, ut eis religionibus po-
12 pulum liberaret. is et in contione senatus consultum recitavit et edixit,
ut, quicumque libros vaticinios precationesve aut artem sacrificandi 5
conscriptam haberet, eos libros omnis litterasque ad se ante kal. Apri-
les deferret, neu quis in publico sacrove loco novo aut externo ritu sac-
rificaret.

1 II. Aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt, L. Cornelius
Lentulus pontufex maximus et C. Papirius C. f. Masso pontifex et 10
P. Furius Philus augur et C. Papirius L. f. Masso decemvir sacrorum.
2 in Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in Papiri Cn. Servilius Caepio
pontifices suffecti sunt, augur creatus L. Quintius Flamini⟨n⟩us, de-
cemvir sacrorum L. Cornelius Lentulus.

3 Comitiorum consularium iam adpetebat tempus, sed quia consules a 15
bello intentos avocare non placebat, Ti. Sempronius consul comitiorum
causa dictatorem dixit C. Claudium Centonem. ab eo magister equi-
4 tum est dictus Q. Fulvius Flaccus. dictator primo comitiali die creavit
consules Q. Fulvium Flaccum, magistrum equitum, et Ap. Claudium
5 Pulchrum, cui Sicilia provincia in praetura fuerat. tum praetores 20
creati Cn. Fulvius Flaccus, ⟨C.⟩ Claudius Nero, M. Iunius Silanus,
6 P. Cornelius Sulla. comitiis perfectis dictator magistratu abiit. aedilis
curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui
post Africano[s] fuit cognomen. huic petenti aedilitatem cum obsiste-
rent tribuni plebis negantes rationem eius habendam esse, quod non- 25
7 dum ad petendum legitima aetas esset, 'Si me' inquit 'omnes Quirites
aedilem facere volunt, satis annorum habeo.' tanto inde favore ad
suffragium ferendum in tribus discursum est, ut tribuni repente in-
8 cepto destiterint. aedilicia largitio haec fuit: ludi Romani pro temporis
illius copiis magnifice facti et diem unum instaurati, et congii olei 30
9 in vicos singulos dati. L. Villius Tappulus et M. Fundanius Fundulus
aediles plebei aliquot matronas apud populum probri accusarunt,
10 quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. ludi plebei per biduum
instaurati et Iovis epulum fuit ludorum causa.

1 III. Q. Fulvius Flaccus tertium Appius Claudius consulatum ineunt. 35
2 et praetores provincias sortiti sunt P. Cornelius Sulla urbanam et

3 [urbano] *Wa.* | eis *Wei.*: et is **P**: his *ed. vet.* || **10** *et* **11** Maso *Sig.* || **11** L. f. *ed. vet.*: le **P** || **13** Flaminінus *Sig.*: flaminius **P** || **15** [a] **P**[x] || **19** consules *ed. vet.*: -em **P** || **21** ⟨C.⟩ *Sig.* || **24** Africano **C**: Africanus **M**[1]**B D** || **30** ⟨centeni⟩ congii *Hertz* || **31** dati ⟨quinquageni⟩ *Engelmann*

peregrinam, quae duorum ante sors fuerat, Cn. Fulvius Flaccus Apu-
liam, C. Claudius Nero Suessulam, M. Iunius Silanus Tuscos. consuli- 3
bus bellum cum Hannibale et binae legiones decretae: alter a Q. Fabio
superioris anni consule, alter a Fulvio Centumalo acciperet; praetorum 4
5 Fulvi Flacci, quae Luceriae sub Aemilio praetore, Neronis Claudi, quae
in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent. supplementum in
eas ipsi scriberent sibi. M. Iunio in Tuscos legiones urbanae prioris
anni datae. Ti. Sempronio Graccho et P. Sempronio Tuditano impe- 5
rium provinciaeque Lucani et Gallia[e] cum suis exercitibus proroga-
10 tae, item P. Lentulo qua vetus provincia in Sicilia esset, M. Marcello 6
Syracusae et qua Hieronis regnum fuisset; T. Otacilio classis, Graecia
M. Valerio, Sardinia Q. Mucio Scaevolae, Hispaniae P. et Cn. Corne-
liis. ad veteres exercitus duae urbanae legiones a consulibus scriptae, 7
summaque trium et viginti legionum eo anno effecta est.

15 Dilectum consulum M. Postumi Pyrgensis cum magno prope motu 8
rerum factum impedi⟨i⟩t. publicanus erat Postumius, qui multis annis 9
parem fraude avaritiaque neminem in civitate habuerat praeter T.
Pomponium Veientanum, quem populantem temere agros in Lucanis
ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginienses. hi, quia publi- 10
20 cum periculum erat a vi tempestatis in iis, quae portarentur ad exer-
citus, et ementiti erant falsa naufragia et ea ipsa, quae vera renun-
tiaverant, fraude ipsorum facta erant, non casu. in veteres quassasque 11
naves paucis et parvi pretii rebus impositis, cum mersissent eas in
alto exceptis in praeparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces
25 ementiebantur. ea fraus indicata M. Aemilio praetori priore anno 12
fuerat ac per eum ad senatum delata nec tamen ullo senatus consulto
notata, quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum
nolebant. populus severior vindex fraudis erat, excitatique tandem duo 13
tribuni plebis Spurius et L. Carvilii cum rem invisam infamemque cer-
30 nerent, ducentum milium aeris multam M. Postumio dixerunt. cui 14
certandae cum dies advenisset conciliumque tam frequens plebis
adesset, ut multitudinem area Capitolii vix caperet, perorata causa 15
una spes videbatur esse, si C. Servilius Casca tribunus plebis, qui pro-
pinquus cognatusque Postumio erat, priusquam ad suffragium tribus
35 vocarentur, intercessisset. testibus datis tribuni populum summove- 16
runt, sitellaque lata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferrent.
interim publicani Cascae instare, ut concilio diem eximeret; populus 17

7 ipsi scriberent *rec.*: ipse scriberet **P** || 9 Gallia *ed. vet.*: galliae **P** || 16 impediit *ed. vet.*: impedit **P** || 17 T. *Drak.*: l. **P** || 22 quassatasque *H. J. Mü.* || 32 area $\mathbf{M}^1$**D**: arca **P** || 33 Casca **BD**: castra **P** || 36 sitellaque *Valla*: site illaque **P**

reclamare; et forte in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus
18 pudorque animum versabat. cum in eo parum praesidii esset, turbandae rei causa publicani per vacuum summoto locum cuneo inruperunt
19 iurgantes simul cum populo tribunisque. nec procul dimicatione res erat, cum Fulvius consul tribunis 'Nonne videtis' inquit 'vos in or- 5
dinem coactos esse et rem ad seditionem spectare, ni propere dimittitis plebis concilium?'

1 IV. Plebe dimissa senatus vocatur et consules referunt de concilio
2 plebis turbato vi atque audacia publicanorum: M. Furium Camillum, cuius exilium ruina urbis sec⟨ut⟩ura fuerit, damnari se ab ingratis ci- 10
3 vibus passum esse; decemviros ante eum, quorum legibus ad eam diem viverent, multos postea principes civitatis iudicium de se populi pas-
4 sos: Postumium Pyrgensem suffragium populo Romano extorsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse, contra populum Romanum aciem instruxisse, locum occupasse, ut tribunos a plebe 15
5 intercluderet, tribus in suffragium vocari prohiberet. nihil aliud a caede ac dimicatione continuisse homines nisi patientiam magistratuum, quod cesserint in praesentia furori atque audaciae paucorum
6 vincique se ac populum Romanum passi sint et comitia, quae reus vi atque armis prohibiturus erat, ne causa quaerentibus dimicationem 20
7 daretur, voluntate ipsi sua sustulerint. haec cum ab optimo quoque pro atrocitate rei ac⟨cep⟩ta essent, vimque eam contra rem publicam et
8 pernicioso exemplo factam senatus decresset, confestim Carvilii tribuni plebis omissa multae certatione rei capitalis diem Postumio dixerunt ac, ni vades daret, prendi a viatore atque in carcerem duci iusse- 25
9 runt. Postumius vadibus datis non adfuit. tribuni plebem rogaverunt plebesque ita scivit, si M. Postumius ante kal. Maias non prodisset citatusque eo die non respondisset neque excusatus esset, videri eum in exilio esse bonaque eius venire, ipsi aqua et igni placere interdici.
10 singulis deinde eorum, qui turbae ac tumultus concitatores fuerant, 30
11 rei capitalis diem dicere ac vades poscere coeperunt. primo non dantis, deinde etiam eos, qui dare possent, in carcerem coiciebant; cuius rei periculum vitantes plerique in exilium abierunt.

1 V. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens
2 exitum habuit. comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. ea 35
3 comitia novus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. ⟨t⟩res ingenti

3 summoto locum cuneo *Rub.*: in summoto locuneo **P** || 10 secutura *Alsch.* | ab ingratis **A**^{p}: arbitratis **P**: ab iratis **A**^{v} || 18 quod] qui *Gron.* || 21 ipsi sua *Duker*: ipsius **P** || 22 accepta *Ma.*: acta **P**: iacta *Ursinus* || 26 rogaverunt **A**^{p}: locaverunt **P**: rogarunt *Sig.* || 30 singulis *ed. vet.*: -los **P** || 36 tres **A**^{v}

certamine petierunt, Q. Fulvius Flaccus consul, qui et ante bis consul
et censor fuerat, et T. Manlius Torquatus, et ipse duobus consulatibus
et censura insignis, et ⟨P.⟩ Licinius Crassus, qui aedilitatem curulem
petiturus erat. hic senes honoratosque iuvenis in eo certamine vicit. 4
5 ante hunc intra centum annos et viginti nemo praeter P. Cornelium
Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedis-
set.

Consules dilectum cum aegre conficerent, quod inopia iuniorum non 5
facile in utrumque, ⟨ut⟩ et novae urbanae legiones et supplementum
10 veteribus scriberetur, sufficiebat, senatus absistere eos incepto vetuit 6
et triumviros binos creari iussit, alteros qui citra, alteros qui ultra
quinquagensimum lapidem in pagis forisque et conciliabulis omnem
copiam ingenuorum inspicerent et, si qui roboris satis ad ferenda arma 7
habere viderentur, etiamsi nondum militari aetate essent, milites face-
15 rent. tribuni plebis, si iis videretur, ad populum ferrent, ut, qui minor- 8
es septem decem annis sacramento dixissent, iis perinde stipendia
procederent, ac si septem decem annorum aut maiores milites facti
essent. ex hoc se⟨natus consulto⟩ creati triumviri bini conquisitionem 9
ingenuorum per agros habuerunt.

20 Eodem tempore ex Sicilia litterae Marci Marcelli de postulatis mi- 10
litum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatae sunt. Can-
nensis reliquiae cladis hic exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut
ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportarentur.

VI. Hi permissu Lentuli primores equitum centurionumque et ro- 1
25 bora ex legionibus peditum legatos in hiberna ad M. Marcellum mise-
runt, e quibus unus potestate dicendi facta: 'Consulem te, M. Marcelle, 2
in Italia adissemus, cum primum de nobis etsi non iniquum, certe triste
se⟨natus consultum⟩ factum est, nisi hoc sperassemus, in provinciam
nos morte regum turbatam ad grave bellum adversus Siculos simul
30 Poenosque mitti et sanguine nostro vulneribusque nostr⟨is sen⟩atui 3
satisfacturos esse, sicut patrum memoria, qui capti ⟨a⟩ Pyrrho ad
Heracleam erant, adversus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt.
quamquam quod ob meritum nostrum suscensuistis, patres conscripti, 4
nobis, aut suscensetis? ambo mihi consules et universum senatum 5

20 – p. 101, 27 Front. Strat. IV 1, 44. Val. Max. II 7, 15

1 qui [et] *Ma.* || 3 ⟨P.⟩ *Sig.* || 5 intra] inter *Siesbye* || 9 ⟨ut⟩ **C**^{4}**A**^{p} ||
18 senatus consulto **A**^{p}: se **P** || 26 e quibus **C**^{x}**B D**: equitibus **P** || 28 senatus
consultum **C**^{4}**A**^{p}: se **P**: sc **P**^{x} || 30 nostris senatui *Crev.*: nostratui **P**: nos senatui
Bentley: senatui *Wei.* || 31 ⟨a⟩ **C**^{4}**A**^{p}

intueri videor, cum te, ⟨M.⟩ Marcelle, intueor, quem si ad Cannas con-
6 sulem habuissemus, melior et rei publicae et nostra fortuna esset. sine,
quaeso, priusquam de condicione nostra queror, noxam, cuius argui-
mur, nos purgare. si non deum ira nec fato, cuius lege immobilis rerum
humanarum ordo seritur, sed culpa periimus ad Cannas, cuius tandem 5
7 ea culpa fuit? militum an imperatorum? equidem miles nihil umquam
dicam de imperatore meo, cui praesertim gratias sciam ab senatu ac-
tas, quod non desperaverit de re publica, cui post fugam a Cannis per
8 omnes annos prorogatum imperium. ceteros item ex reliquiis cladis
eius, quos tribunos militum habuimus, honores petere et gerere et 10
9 provincias obtinere audivimus. an vobis vestrisque liberis ignoscitis
facile, patres conscripti, in haec vilia capita saevitis? et consuli pri-
moribusque aliis civitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe
10 non fuit, milites utique morituros in aciem misistis? ad Alliam prope
omnis exercitus fugit; ad Furculas Caudinas ne expertus quidem cer- 15
tamen arma tradidit hosti, ut alias pudendas clades exercituum ta-
11 ceam: tamen tantum afuit ab eo, ut ulla ignominia iis exercitibus quae-
reretur, ut et urbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Veios trans-
12 fugerat, reciperaretur, et Caudinae legiones, quae sine armis redierant
Romam, armatae remissae in Samnium eundem illum hostem sub 20
13 iugum miserint, qui hac sua ignominia laetatus fuerat. Cannensem
vero quisquam exercitum fugae aut pavoris insimulare potest, ubi
plus quinquaginta milia hominum ceciderunt, unde consul cum equi-
tibus septuaginta fugit, unde nemo superest, nisi quem hostis caeden-
14 do fessus reliquit? cum captivis redemptio negabatur, nos vulgo homi- 25
nes laudabant, quod rei publicae nos reservassemus, quod ad consu-
15 lem Venusiam redissemus et speciem iusti exercitus fecissemus; nunc
deteriore condicione sumus, quam apud patres nostros fuerant captivi.
quippe illis arma tantum atque ordo militandi locusque, in quo ten-
derent in castris, est mutatus, quae tamen semel navata rei publicae 30
16 opera et uno felici proelio recuperarunt: nemo eorum relegatus in exi-
lium est, nemini spes emerendi stipendia adempta, hostis denique est
datus, cum quo dimicantes aut vitam semel aut ignominiam finirent;
17 nos, quibus, nisi quod commisimus, ut quisquam ex Cannensi acie mi-
les Romanus superesset, nihil obici potest, non solum a patria procul 35
18 Italiaque sed ab hoste etiam relegati sumus, ubi senescamus in exilio,

1 ⟨M.⟩ *ed. vet.* || 8 cui **C**^{x}: qui **P** | a (ab *Gron.*) Cannis *Alsch.*: actam nis **P**: Cannensem **A**^{v} || 12 saevitis **A**^{p}: saeviret **P**: saevire **P**^{x}: saevire libet *Hertz* || 15 Caudinas ne **A**^{p}: caudinosque **P** || 17 ulla **A**^{v}: illa **P** || 18 et *ed. vet.*: eat **P**: etiam **A**^{v} || 19 sine **C**^{4}**M**^{1}**B**: sint **P** || 28 fuerunt *J. H. Voß* || 36 ubi] uti *H. J. Mü.*

ne qua spes, ne qua occasio abolendae ignominiae, ne qua placandae
civium irae, ne qua denique bene moriendi sit. neque ignominiae finem 19
nec virtutis praemium petimus; modo experiri animum et virtutem
exercere liceat. laborem et periculum petimus, ut virorum, ut militum
5 officio fungamur. bellum in Sicilia iam alterum annum ingenti dimi- 20
catione geritur; urbes alias Poenus, alias Romanus expugnat; peditum
equitum acies concurrunt; ad Syracusas terra marique geritur res;
clamorem pugnantium crepitumque armorum exaudimus resides ipsi 21
et segnes, tamquam nec manus nec arma habeamus. servorum le-
10 gionibus Ti. Sempronius consul totiens iam cum hoste signis conlatis
pugnavit; operae pretium habent libertatem civitatemque: pro servis 22
saltem ad hoc bellum emptis vobis simus, congredi cum hoste liceat et
pugnando quaerere libertatem. vis tu mari, vis terra, vis acie, vis ur-
bibus oppugnandis experiri virtutem? asperrima quaeque ad laborem 23
15 periculumque deposcimus, ut, quod ad Cannas faciundum fuit, quam
primum fiat, quoniam, quidquid postea viximus, id omne destinatum
ignominiae est.'

VII. Sub haec dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id 1
nec iuris ⟨nec⟩ potestatis suae esse dixit: senatui scripturum se om-
20 niaque de sententia patrum facturum esse. eae litterae ad novos con- 2
sules allatae ac per eos in senatu recitatae sunt, consultusque de iis
litteris ita decrevit senatus, militibus, qui ad Cannas commilitones suos 3
pugnantis deseruissent, senatum nihil videre cur res publica commit-
tenda esset. si M. Claudio proconsuli aliter videretur, faceret quod e re 4
25 publica fideque sua duceret, dum ne quis eorum munere vacaret neu
dono militari virtutis ergo donaretur neu in Italiam reportaretur, do-
nec hostis in terra Italia esset.

Comitia deinde a praetore urbano de senatus sententia plebique 5
scitu sunt habita, quibus creati sunt quinqueviri muris turribus refi-
30 ciendis et triumviri bini, uni sacris conquirendis donisque persignan-
dis, alteri reficiendis aedibus Fortunae et matris ⟨Matutae⟩ intra 6
portam Carmentalem [sed] et Spei extra portam, quae priore anno
incendio consumptae fuerant.

Tempestates foedae fuere; in Albano monte biduum continenter 7
35 lapidibus pluvit; tacta de caelo multa, duae in Capitolio aedes, vallum
in castris multis locis supra Suessulam, et duo vigiles exanimati; murus 8
turresque quaedam Cumis non ictae modo fulminibus sed etiam decus-

4 liceat] libeat *Luchs* || 15 fuit B^2 A^p: quit **P** || 16 vivimus *Luchs*: vixerimus *Har.* || 19 ⟨nec⟩ M^1 || 23 videre cur *Gron.*: videretur **P** || 29 turribusque A^v: ⟨et⟩ turribus *Wei.* || 31 ⟨Matutae⟩ *ed. vet.* || 32 [sed] *Wei.*: Fidei *Doer.*

sae. Reate saxum ingens visum volitare, sol rubere solito magis san-
9 guineoque similis. horum prodigiorum causa diem unum supplic⟨at⟩io
fuit; et per aliquot dies consules rebus divinis operam dederunt; et
per eosdem dies sacrum novemdiale fuit.
10 Cum Tarentinorum defectio iam diu et in spe Hannibali et in suspi- 5
cione Romanis esset, causa forte extrinsecus maturandae eius inter-
11 venit. Phileas Tarentinus diu iam per speciem legationis Romae cum
esset, vir inquieti animi et minime otium, quo tum diutino senescere
videbatur, patientis, aditum sibi ad obsides Tarentinos ⟨et⟩ Thurinos
12 invenit. custodiebantur in atrio Libertatis minore cura, quia nec ipsis 10
13 nec civitati⟨bus⟩ eorum fallere Romanos expediebat. hos crebris con-
loquiis sollicitatos corruptis aedituis custodibusque cum primis tene-
14 bris custodia eduxisset, ipse comes occulti itineris factus profugit. luce
prima volgata per urbem fuga est, missique qui sequerentur ab Tarra-
cina comprensos omnis retraxerunt. deducti in comitium virgisque 15
adprobante populo caesi de saxo deiciuntur.
1 VIII. Huius atrocitas poenae duarum nobilissimarum in Italia
2 Graecarum civitatium animos inritavit cum publice tum etiam singu-
los privatim, ut quisque tam foede interemptos aut propinquitate aut
3 amicitia conti⟨n⟩gebat. ex iis tredecim fere nobiles iuvenes Tarentini 20
4 coniuraverunt, quorum principes Nico et Philemenus erant. hi prius-
quam aliquid moverent, conloquendum cum Hannibale rati, nocte per
5 speciem venandi urbe egressi ad eum proficiscuntur. et cum haud pro-
cul castris abessent, ceteri silva prope viam sese occuluerunt, Nico et
Philemenus progressi ad stationes comprehensique, ultro id petentes, 25
6 ad Hannibalem deducti sunt. qui cum et causas consilii sui et, quid
pararent, exposuissent, conlaudati oneratique promissis iubentur, ut
fidem popularibus facerent praedandi causa se urbe egressos, pecora
7 Carthaginiensium, quae pastum propulsa essent, ad urbem agere: tuto
ac sine certamine id facturos promissum est. conspecta ea praeda iuve- 30
8 num est, minusque iterum ac saepius id eos audere miraculo fuit. con-
gressi cum Hannibale rursus fide sanxerunt liberos Tarentinos leges

17–19 Pol. VIII 26, 3 || **20 – p. 105, 7** Front. Strat. III 3, 6 || **20–31** Pol. VIII 26, 4–13. Appian. Hann. 32 || **31 – p. 103, 10** Pol. VIII 27, 1–10. Appian. Hann. 32

2 supplicatio **C**^{2}**M**^{2} || **9** Tarentinos ⟨et⟩ Thurinos *Heus.*: thurinos **P**: tarentinos **P**^{2}: Thurinos ⟨et⟩ Tarentinos *Wa.* || **11** civitatibus *Alsch.* || **12** custodibusque *Luchs*: duobus qui **P**: duobus *ed. vet.* || **15** comitium *Stroth*: comitio **P** || **20** contingebat **CM**^{x}: contigerat *Luchs* || **31** minusque **M**^{x}: minus qua **P** | audere **C**^{2}: audire **P**

⟨suas⟩ suaque omnia habituros neque ullum vectigal Poeno pensuros
praesidiumve invitos recepturos; prodita praesidia Carthaginiensium
fore. haec ubi convenerunt, tunc vero Philemenus consuetudinem nocte 9
egrediundi redeundique in urbem frequentiorem facere. et erat venan-
5 di studio insignis, canesque et alius apparatus sequebatur; captumque 10
ferme aliquid aut ab hoste ex praeparato adlatum reportans donabat
aut praefecto aut custodibus portarum. nocte maxime commeare prop-
ter metum hostium credebant. ubi iam eo consuetudinis adducta res 11
est, ut, quocumque noctis tempore sibilo[co] dedisset signum, porta
10 aperiretur, tempus agendae rei Hannibali visum est. tridui viam ab- 12
erat; ubi, quo minus mirum esset uno eodemque loco stativa eum tam
diu habere, aegrum simulabat. Romanis quoque, qui in praesidio 13
Tarenti erant, suspecta esse iam segnis mora eius desierat.

IX. Ceterum postquam Tarentum ire constituit, decem milibus pe- 1
15 ditum atque equitum, quos in ⟨ex⟩peditione⟨m⟩ velocitate corporum
ac levitate armorum aptissimos esse ratus est, electis quarta vigilia
noctis signa movit praemissisque octoginta fere Numidis equitibus 2
praecepit, ut discurrerent circa vias perlustrarentque omnia oculis, ne
quis agrestium procul spectator agminis falleret; praegressos retrahe- 3
20 rent, obvios occiderent, ut praedonum magis quam exercitus accolis
species esset. ipse raptim agmine acto quindecim ferme milium spatio
castra ab Tarento posuit, et ne ibi quidem nuntiato, quo pergerent, 4
tantum convocatos milites monuit, via omnes irent nec deverti quem-
quam aut excedere ordinem agminis paterentur et in primis intenti
25 ad imperia accipienda essent neu quid nisi ducum iussu facerent; se in
tempore editurum, quae vellet agi. eadem ferme hora Tarentum fama 5
praevenerat Numidas equites paucos populari agros terroremque late
agresti⟨bu⟩s iniecisse. ad quem nuntium nihil ultra motus praefectus 6
Romanus, quam ut partem equitum postero die luce prima iuberet
30 exire ad arcendum populationibus hostem; in cetera adeo nihil ab eo 7

14–26 Pol. VIII 28, 2–9 ‖ 26 – p. 104, 2 Pol. VIII 29, 1–2

1 ⟨suas⟩ *Wes.* ‖ 2 prodita praesidia **A**^{p}: prodita praesidio **P**: praedam praesidi Romani *H. J. Mü.*: prodito praesidio hospitia Romana praedam *M. Mü.*: res proditi praesidi *Pingel*: prodita hospitia Romanorum cum praesidio *Wei.*: *alii alia* ‖ 6 adlatum **B**: ablatum **P** | reportans **M**^{x}: reportandos **P**: -do **P**^{1} ‖ 9 sibilo **C**^{x}**M**^{x}: sibiloco **P** ‖ 13 iam] tam *Ma.* ‖ 15 in expeditionem *Crev.*: inpeditione **P**: in expeditione **P**^{1}: expeditioni *Lorenz* ‖ 18 praecepit **B**^{1}: praecipit **P** ‖ 21 acto *Sig.*: facto **P** ‖ 22 denuntiato *Ma.*: pronuntiato *Clericus*: enuntiato *Per.* ‖ 24 ordine *ed. vet.* ‖ 27 pervenerat *rec.* ‖ 28 agrestibus **C**^{1}**B**^{1}: agrestis **P** ‖ 30 – p. 104, 1 ab eo intenta *J. H. Voß*: ob id intenta *Lip.*: oboedienter **P**

intenta cura est, ut contra pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum Hannibalem exercitumque ⟨e⟩ castris non movisse.

8 Hannibal concubia nocte movit. dux Philemenus erat cum solito captae venationis onere; ceteri proditores ea, quae composita erant, 9 expectabant. convenerat autem, ut Philemenus portula adsueta venationem inferens armatos induceret, parte alia portam Temenitida 10 adiret Hannibal. ea mediterranea regio est orientem spectans, busta aliquantum intra moenia includunt. cum portae adpropinquaret, editus ex composito ignis ab Hannibale est refulsitque idem redditum ab 11 Nicone signum; extinctae deinde utrimque flammae sunt. Hannibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improviso adortus sopitos vigiles 12 in cubilibus suis obtruncat portamque aperit. Hannibal cum peditum agmine ingreditur, equites subsistere iubet, ut, quo res postulet, occur-13 rere libero campo possent. et Philemenus portulae parte alia, qua commeare adsuerat, adpropinquabat. nota vox eius et familiare iam signum cum excitasset vigilem, dicente vix sustineri grandis bestiae 14 onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iuvenes secutus ipse cum expedito venatore vigilem incautius miraculo magnitudinis in eos, qui 15 ferebant, versum venabulo traicit. ingressi deinde triginta fere armati ceteros vigiles obtruncant refringuntque portam proximam, et agmen sub signis confestim inrupit. inde cum silentio in forum ducti Hanni-16 bali sese coniunxerunt. tum duo milia Gallorum Poenus in tres divisa partis per urbem dimittit Tarentinos⟨que duces singulis partibus addit binos⟩. itinera quam maxume frequentia occupari iubet, tumultu 17 orto Romanos passim caedi, oppidanis parci. sed ut fieri id posset, praecipit iuvenibus Tarentinis, ut, ubi quem suorum procul vidissent, quiescere ac silere ac bono animo esse iuberent.

1 X. Iam tumultus erat clamorque, qualis esse in capta urbe solet; 2 sed, quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos; Romanis seditio aliqua cum frau-3 de videri ab oppidanis mota. praefectus primo excitatus tumultu in 4 portum effugit; inde acceptus scapha in arcem circumvehitur. errore⟨m⟩ et tuba audita ex theatro faciebat, nam et Romana erat, a pro-

3–27 Pol. VIII 30, 1–32, 4. Appian. Hann. 32 || **28** – p. 105, **19** Pol. VIII 32, 5–34, 1. Appian. Hann. 32

2 ⟨e⟩ *Ma.* || **7** spectans, busta *Ussing*: spectabest **P**: spectabast **P**[1]: specta⟨ns; ea parte antiqua⟩ busta *Con.* || **11** adortus *Gron.*: adportus **P**: ad portas **P**[2] || **14** possint *Duker* || **16** dicenti *rec.* || **23–24** *suppl. Hertz*: ⟨iis addit duces binos⟩ *Boet.* || **24** itinera *Wei.*: etinfra **P**: et itinera *Gron.* | occupari *Wes.*: -re **P** || **32–33** errorem **C**[x]

ditoribus ad hoc ipsum praeparata, et inscienter a Graeco inflata, quis aut quibus signum daret, incertum efficiebat. ubi inluxit, et Romanis Punica et Gallica arma cognita tum dubitationem exemerunt et Graeci Romanos passim caede stratos cernentes ab Hannibale captam urbem senserunt. postquam lux certior erat et Romani, qui caedibus superfuerant, in arcem confugerant conticiscebatque paulatim tumultus, tum Hannibal Tarentinos sine armis convocare iubet. convenere omnes, praeterquam qui cedentis in arcem Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. ibi Hannibal benigne adlocutus Tarentinos testatusque, quae praestitisset civibus eorum, quos ad Trasumennum aut ad Cannas cepisset, simul in dominationem superbam Romanorum invectus, recipere se in domos suas quemque iussit et foribus nomen suum inscribere: se domos eas, quae inscriptae non essent, signo extemplo dato diripi iussurum. si quis in hospitio civis Romani – vacuas autem teneba⟨n⟩t domos – nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. contione dimissa cum titulis notatae fores discrimen pacatae ab hostili domo fecissent, signo dato ad diripienda hospitia Romana passim discursum est. et fuit praedae aliquantum.

XI. Postero die ad oppugnandam arcem ducit; quam cum et ⟨a⟩ mari, quo in paeneinsulae modum pars maior circumluitur, praealtis rupibus et ab ipsa urbe muro et fossa ingenti saeptam videret eoque nec vi nec operibus expugnabilem esse, ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos a maioribus rebus moraretur aut in relictos sine valido praesidio Tarentinos impetum ex arce, cum vellent, Romani facerent, vallo urbem ab arce intersaepire statuit non sine illa etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse conseri et, si ferocius procucurrissent, magna caede ita attenuari praesidii vires, ut facile per se ipsi Tarentini urbem ab iis tueri possent. ubi coeptum opus est, patefacta repente porta impetum in munientis fecerunt Romani pellique se statio passa est, quae pro opere erat, ut successu cresceret audacia pluresque et longius pulsos persequerentur. tum signo dato coorti undique Poeni sunt, quos instructos ad hoc Hannibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani, sed ab effusa fuga loci angustiae eos impeditaque alia opere iam coepto, alia apparatu operis morabantur.

20 – p. 107, **5** Pol. VIII 34, 2–36, 13. Appian. Hann. 33–34

3 [tum] *Per.*: omnem *Duker*: eam *Rup.*: tandem *Ma.*: totam *M. Mü.*: *ante* et Romanis *transp. Walch* || **7** convocari **A**^{p} || **15** tenebant *Lip.*: -bat **P** || **20** ⟨a⟩ *Gron.* || **29** Tarentini **A**^{v}: tarent **P**: tarentum **P**^{2} || **32** persequerentur **M**^{1}: pro- **P** || **34** nec *ed. vet.*: eo **P**: non **M**^{x}

6 plurimi in fossam praecipitavere, occisique sunt plures in fuga quam
7 in pugna. inde et opus nullo prohibente fieri coeptum: fossa ingens
ducta, et vallum intra eam erigitur; modicoque post intervallo murum
etiam eadem regione addere parat, ut vel sine praesidio tueri se ad-
8 versus Romanos possent. reliquit tamen modicum praesidium, simul 5
⟨ut⟩ in perficiendo muro adiuvaret. ipse profectus cum ceteris copiis
ad Galaesum flumen — quinque milia ab urbe abest — posuit castra.
9 ex his stativis regressus ad inspiciendum, quod opus aliquantum opi-
nione eius celerius creverat, spem cepit etiam arcem expugnari posse.
et est non altitudine, ut cetera⟨e⟩, tuta, sed loco plano posita et ab 10
10 urbe muro tantum ac fossa divisa. cum iam machinationum omni ge-
nere et operibus oppugnaretur, missum a Metaponto praesidium Ro-
manis fecit animum, ut nocte ex inproviso opera hostium invaderent.
alia disiecerunt, alia igni corruperunt. isque finis Hannibali fuit ea
11 parte arcem oppugnandi. reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis 15
efficax, quia arcem tenentes, quae in paeneinsula posita imminet
faucibus portus, mare liberum habebant, urbs contra exclusa mariti-
mis commeatibus propiusque inopiam erant obsidentes quam obsessi.
12 Hannibal convocatis principibus Tarentinis omnes praesentis difficul-
tates exposuit: neque arcis tam munitae expugnandae cernere viam 20
neque in obsidione quicquam habere spei, donec mari hostes potian-
13 tur. quod si naves sint, quibus commeatus invehi prohibeat, extemplo
14 aut ar⟨ce⟩ cessuros aut dedituros se hostis. adsentiebantur Tarentini;
ceterum ei, qui consilium adferret, opem quoque in eam rem adferen-
15 dam censebant esse. Punicas enim naves ex Sicilia accitas id posse fa- 25
cere; suas, quae sinu exiguo intus inclusae essent, cum claustra portus
hostis haberet, [et] que⟨m⟩ ad modum inde in apertum mare evasu-
16 ras? 'Evadent' inquit Hannibal; 'multa, quae inpedita natura sunt,
consilio expediuntur. urbem in campo sitam habetis. planae et satis
17 latae viae patent in omnis partis. via, quae e portu per mediam urbem 30
ad mare transmissa est, plaustris transveham naves haud magna mole,
et mare nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur; et illinc mari, hinc
terra circumsedebimus arcem, immo brevi aut relictam ab hostibus
18 aut cum ipsis hostibus capiemus.' haec oratio non spem modo effectus
sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. contracta extemplo un- 35
dique plaustra iunctaque inter se, et machinae ad subducendas naves

2 [et] *Ma.* || 3 modicoque **A**^{v}: modique **P**: modicumque **P**^{2} || 6 ⟨ut⟩ *rec.* | in perficiendo *Per.*: interficiendo **P** || 8 ex **C**^{2}**B**: ea **P** || 10 ceterae *Crev.* || 15 oppugnandi **A**^{x}: oppugnare **P** || 17 exclusa ⟨a⟩ *H. J. Mü.* || 23 arce cessuros *Gron.*: abscessuros **A**^{p} || 27 [et] **y** | quem **y**: que **P** || 30 e *Sig.*: in **P**

admotae, munitumque iter, quo faciliora plaustra minorque moles in
transitu esset. iumenta inde et homines contracti, et opus inpigre 19
coeptum; paucosque post dies classis instructa ac parata circumvehi-
tur arcem et ante os ipsum portus ancoras iacit. hunc statum rerum 20
5 Hannibal Tarenti relinquit regressus ipse in hiberna. ceterum defectio
Tarentinorum utrum priore anno an hoc facta sit, in diversum aucto-
res trahunt. plures propioresque aetate memoriae rerum hoc anno fac-
tam tradunt.

XII. Roma⟨e⟩ consules praetoresque usque ⟨ad⟩ ante diem quin- 1
10 tum kal. Maias Latinae tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte 2
in suas quisque provincias proficiscuntur. religio deinde nova obiecta
est ex carminibus Marcianis. vates hic Marcius inlustris fuerat, et cum 3
conquisitio priore anno ex senatus consulto talium librorum fieret, in
M. Aemili praetoris urbani, qui eam rem agebat, manus venerant. is 4
15 protinus novo praetori Sullae tradiderat. ex huius Marcii duobus car-
minibus alterius post rem factam editi comperto auctoritas eventu
alteri quoque, cuius nondum tempus venerat, adferebat fidem. priore 5
carmine Cannensis praedicta clades in haec fere verba erat: 'Amnem,
Troiugena[m Romanae], fuge Cannam, ne te alienigenae cogant in
20 campo Diomedis conserere manus. sed neque credes tu mihi, donec 6
compleris sanguine campum, multaque milia occisa tua deferet amnis
in pontum magnum ex terra frugifera; piscibus atque avibus ferisque,
quae incolunt terras, is fuat esca caro tua. nam mihi ita Iuppiter fatus
est.' et Diomedis Argivi campos et Cannam flumen ii, qui militaverant 7
25 in iis locis, iuxta atque ipsam cladem agnoscebant. tum alterum car- 8
men recitatum, non eo tantum obscurius, quia incertiora futura prae-
teritis sunt, sed perplexius etiam scripturae genere. 'Hostis, Romani, 9
si expellere vultis, vomica quae gentium venit longe, Apollini voven-
dos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant, cum populus
30 dederit ex publico partem, privati[s] uti conferant pro se atque suis.
iis ludis faciendis praeerit praetor is, qui ius populo plebeique dabit 10
summum. decemviri Graeco ritu hostiis sacra faciant. hoc si recte fa-

7 propioresque **C**^{2}: proprioresiquae **P** || 7 – 8 factam *ed. vet.*: factum **P** || 9 Romae **C**^{2}**M**^{2} | ⟨ad⟩ *Wes.* || 11 religio **B**^{2}**D**: relicto **P** || 16 post rem actam (factam *Ma.*) editi **A**^{v}: postnaē meacta dediti **P** | comperto *Wa.*: cum rato **P**: comprobato *Ussing*: confirmata *Freund* || 19 Troiugena **A**^{p} | [Romanae] *G. Hermann*: Romane **A**^{p} *Con.* || 21 deferat *Con.* || 24 flumen ii **C**^{2}: flumini **P** || 27 hostem *Macrobius sat. 1, 17, 28* || 28 ex agro expellere *Macrobius*: ex agro pellere *H. J. Mü.* | vomicam *Macrobius*: vomicamque *ed. vet.* || 30 privati **C**^{x}: privatis **P**: ⟨partem⟩ privati *Mommsen*: ⟨stipem⟩ privati Luchs || 31 praeerit **CM**^{1}: praeterit **P**: praesit *Macrobius*

cietis, gaudebitis semper fietque res vestra melior; nam is deum extin-
11 guet perduellis vestros, qui vestros campos pascit placide.' ad id car-
men explanandum diem unum sumpserunt. postero die senatus con-
sultum factum est, ut decemviri de ludis Apollini reque divina facienda
12 inspicerent. ea cum inspecta relataque ad senatum esse⟨n⟩t, censue- 5
runt patres Apollini ludos vovendos faciendosque et, quando ludi facti
essent, duodecim milia aeris praetori ad rem divinam et duas hostias
13 maiores dandas. alterum senatus consultum factum est, ut decemviri
sacrum Graeco ritu facerent hisce hostiis, Apollini bove aurato et
14 capris duabus albis auratis, Latonae bove femina aurata. ludos prae- 10
tor in circo maximo cum facturus esset, edixit, ut populus per eos lu-
15 dos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. haec est ori-
go ludorum Apollinarium, victoriae, non valetudinis ergo, ut plerique
rentur, votorum factorumque. populus coronatus spectavit, matronae
supplicavere; vulgo apertis ianuis in propatulis epulati sunt celeber- 15
que dies omni caerimoniarum genere fuit.

1 XIII. Cum Hannibal circa Tarentum, consules ambo in Samnio es-
sent, sed circumsessuri Capuam viderentur, quod malum diuturnae
obsidionis esse solet, iam famem Campani sentiebant, quia sementem
2 facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaque legatos ad Hanni- 20
balem miserunt orantes, ut, priusquam consules in agros suos educe-
rent legiones viaeque omnes hostium praesidiis insiderentur, frumen-
3 tum ex propinquis locis convehi iuberet Capuam. Hannibal Hannonem
ex Bruttiis cum exercitu in Campaniam transire et dare operam, ut
4 frumenti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Bruttiis profectus 25
cum exercitu vitabundus castra hostium consulesque, qui in Samnio
erant, cum Benevento iam adpropinquaret, tria milia passuum ab ipsa
5 urbe loco edito castra posuit; inde ex sociis circa populis, quo aestate
comportatum erat, devehi frumentum in castra iussit praesidiis datis,
6 quae commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuntium misit, 30
qua die in castris ad accipiendum frumentum praesto essent omni un-
7 dique genere vehiculorum iumentorumque ex agris contracto. id pro
cetera socordia neglegentiaque a Campanis actum: paulo plus quadrin-
genta vehicula missa et pauca praeterea iumenta. ob id castigatis ab
Hannone, quod ne fames quidem, quae mutas accenderet bestias, cu- 35

1 gaudebitis **CRM**: gaudebit tiis **P** | deum *Rie.*: dium **P**: divus *Macrobius* ||
3 explanandum **P**^{2}: expiandum **P** (?) *Sig.* || 4 ⟨libros⟩ de ludis *ed. vet.* || 5 es-
sent **y**: esset **P** || 7 ad rem divinam et] et ad rem divinam *Rie.* || 9 hisce *Macro-
bius Sig.*: iisquae **P**: hisque *Gron.*: ⟨his dis⟩ hisque *Luchs* || 15 propatulo **y** ||
28 quo] quod *Ma.*

ram eorum stimulare posset, alia prodicta dies ad frumentum maiore
apparatu petendum. ea omnia, sicut acta erant, cum enuntiata Bene- 8
ventanis essent, legatos decem extemplo ad consules — circa Bovia-
num castra Romanorum erant — miserunt. qui cum auditis, quae ad 9
5 Capuam agerentur, inter se comparassent, ut alter in Campaniam
exercitum duceret, Fulvius, cui ea provincia obvenerat, profectus
nocte Beneventi moenia est ingressus. ex propinquo cognoscit Hanno- 10
nem cum exercitus parte profectum frumentatum; per quaestorem
Campanis datum frumentum; duo milia plaustrorum, inconditam iner-
10 memque aliam turbam advenisse; per tumultum ac trepidationem om-
nia agi, castrorumque formam et militarem ordinem inmixtis agresti-
bus [iis] et servis sublatum. his satis compertis consul militibus edicit, 11
signa tantum armaque in proximam noctem expedirent: castra Punica
oppugnanda esse. quarta vigilia profecti sarcinis omnibus impedimen- 12
15 tisque Beneventi relictis paulo ante lucem cum ad castra pervenissent,
tantum pavoris iniecerunt, ut, si in plano castra posita essent, haud du-
bie primo impetu capi potuerint. altitudo loci et munimenta defendere, 13
quae nulla ex parte adiri nisi arduo ac difficili ascensu poterant. luce 14
prima proelium ingens accensum est. nec vallum modo tutantur
20 Poeni, sed, ut quibus locus aequior esset, deturbant nitentis per ardua
hostes.

XIV. Vincit tamen omnia pertinax virtus, et aliquot simul partibus 1
ad vallum ac fossas perventum est, sed cum multis vulneribus ac mili-
tum pernicie. itaque convocatis ⟨legatis⟩ tribunisque militum consul 2
25 absistendum temerario incepto ait: tutius sibi videri reduci eo die
exercitum Beneventum, dein postero ⟨castra⟩ castris hostium iungi,
ne exire inde Campani neve Hanno regredi posset; id quo facilius ob- 3
tineatur, collegam quoque et exercitum eius se acciturum totumque
eo versuros bellum. haec consilia ducis, cum iam receptui caneret,
30 clamor militum aspernantium tam segne imperium disiecit. proxima 4
forte hostibus erat cohors Paeligna, cuius praefectus Vibius Accaus
arreptum vexillum trans vallum hostium traiecit. execratus inde 5
seque et cohortem, si eius vexilli hostes potiti essent, princeps ipse
per fossam vallumque in castra inrupit. iamque intra vallum Paeligni 6

30 – p. 110, 7 **Val. Max.** III 2, 20

3 ad consules — circa **M²**: circa ad consules **P** || 12 [iis] *Otto*: ⟨et⟩ iis *Ma.* | et servis *M. Mü.*: externis **P** *Ma.* || 17 defendere *Alsch.*: -rent **P**: -runt **D y** || 24 ⟨legatis⟩ *Alsch.* || 26 ⟨castra⟩ *Crev.* || 27 quo **Mˣ**: quod **P** || 30 proxima **Aᴾ**: -me **P** || 31 forte *Ma.*: portae **P** | hostibus *Wei.*: hostium **P**: *del. Ma., fort. recte*: hostium ⟨castris⟩ *Luchs* | Accaus *Huebner*: acaus **P** || 32 [hostium] *Luchs*

pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiae
legionis exprobrante Romanis ignaviam, qui sociis captorum ⟨castro-
7 rum⟩ concederent decus, T. Pedanius princeps primus centurio, cum
signifero signum ademisset, 'Iam hoc signum et hic centurio' inquit
'intra vallum hostium erit: sequantur qui capi signum ab hoste pro- 5
hibituri sunt.' manipulares sui primum transcendentem fossam, dein
8 legio tota secuta est. iam et consul, ad conspectum transgredientium
vallum mutato consilio, ab revocando ⟨reducendo⟩que ad incitandos
hortandosque versus milites, ostendere, in quanto discrimine ac peri-
9 culo fortissima cohors sociorum et civium legio esset. itaque pro se 10
quisque omnes per aequa atque iniqua loca, cum undique tela conice-
rentur, armaque et corpora hostes obicerent, pervadunt inrumpunt-
que. multi volnerati, etiam quos vires ⟨et⟩ sanguis desereret, ut intra
10 vallum hostium caderent, nitebantur. capta itaque momento temporis
velut in plano sita nec permunita castra. caedes inde, non iam pugna 15
11 erat omnibus intra vallum permixtis. supra ⟨s⟩ex milia hostium occisa,
supra septem milia capitum cum frumentatoribus Campanis omnique
plaustrorum et iumentorum apparatu capta; et alia ingens praeda fuit,
quam Hanno, populabundus passim cum isset, ex sociorum populi
12 Romani agris traxerat. inde deletis hostium castris Beneventum red- 20
itum, praedamque ibi ambo consules — nam et Ap. Claudius eo post
13 paucos dies venit — vendiderunt diviseruntque. et donati quorum
opera castra hostium capta erant, ante alios Accaus Paelignus ⟨et
14 T.⟩ Pedanius, princeps tertiae legionis. Hanno ab Cominio Ocrito,
quo nuntiata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus, quos 25
forte secum habuerat, fugae magis quam itineris modo in Bruttios
rediit.

1 XV. Et [legati] Campani audita sua pariter sociorumque clade lega-
tos ad Hannibalem miserunt, qui nuntiarent duos consules ad Bene-
ventum esse, diei iter a Capua, tantum non ad portas et muros bellum 30
esse; ni propere subveniat, celerius Capuam quam Arpos in potesta-
2 te⟨m⟩ hostium venturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti
debere esse, ut Capuam, quam Carthagini aequare sit solitus, deser-
3 tam indefensamque populo Romano tradat. Hannibal curae sibi fore
rem Campanam pollicitus in praesentia duo milia equitum cum legatis 35
mittit, quo praesidio agros populationibus possent prohibere.

2 ⟨castrorum⟩ **A**^{P} || 8 ab **D**: ad **P**: a **M**^{3} | ⟨reducendo⟩que *Luchs*, *Con.*: [que] *ed. vet.*: ⟨restando⟩que *vel* ⟨removendo⟩que *Wei.*: ⟨recipiendo⟩que *Luchs* || 13 ⟨et⟩ *rec.*: ⟨ac⟩ *rec.* || 16 sex **C R**^{3}**M**: ex **P**: decem **P**^{X} || 19 isset **A**^{P}: esset **P** || 20 deletis *Ma.*: deiectis **P**: direptis *Rup.* || 23—24 ⟨et T.⟩ **A**^{V} || 24 Cominio *ed. vet.*: comino **P** || 28 [legati] **A**^{P} || 31 potestatem *ed. vet.*

Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinae praesidiique, quod ibi obsideretur, cura est. C. Servilius legatus, ex auctoritate patrum a P. Cornelio praetore in Etruriam ad frumentum coemendum missus, cum aliquot navibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias pervenit. cuius adventu, qui ante in exigua spe vocati saepe ad transitionem ab hostibus per conloquia erant, ultro ad transeundum hostis vocabant sollicitabantque. et erat satis validum praesidium traductis ad arcem Tarenti tuendam ⟨qui Metaponti erant⟩ militibus. itaque Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati ad Hannibalem defecere.

Hoc idem eadem ora maris et Thurini fecerunt. movit eos non Tarentinorum magis defectio Metapontinorumque, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erant, quam ira in Romanos propter obsides nuper interfectos. eorum amici cognatique litteras ac nuntios ad Hannonem Magonemque, qui in propinquo in Bruttiis erant, miserunt, si exercitum ad moenia admovissent, se in potestatem eorum urbem tradituros esse. M. Atinius Thuriis cum modico praesidio praeerat, quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur posse non militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam iuventutis Thurinae; eam ex industria centuriaverat armaveratque ad talis casus. divisis copiis inter se duces Poeni cum agrum Thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit, Mago cum equitatu tectus collibus ap⟨te ad⟩ tegendas insidias oppositis subsistit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto in aciem copias educit et fraudis intestinae et hostium insidiarum ignarus. pedestre proelium fuit persegne paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis quam adiuvantibus eventum; et Carthaginiensium acies de industria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite suo insessi hostem incautum pertraheret. quo ubi est ventum, coorti cum clamore equites prope inconditam Thurinorum turbam nec satis fido animo, unde pugnabat, stantem extemplo in fugam averterunt. Romani, quamquam circumventos hinc pedes, hinc eques urgebat, tamen aliquamdiu pugnam traxere. postremo et ipsi terga vertunt atque ad urbem fugiunt. ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent, ubi Romanos fusos ad urbem ferri viderunt, conclamant instare Poenum, permix-

7–10 Appian. Hann. 35

8–9 *suppl. ed. vet.*: ⟨a Metaponto⟩ *Wei.* || 14 nuper y: super **P** || 19 non ⟨tam⟩ *ed. vet.* || 23 apte ad tegendas *Alsch.*: aptegendas **P** || 30 prope *Crev.*: propere **P**

16 tosque et hostis urbem invasuros, ni propere portas claudant. ita ex-
clusos Romanos praebuere hosti ad caedem, Atinius tamen cum pau-
cis receptus. seditio inde paulisper tenuit, cum ⟨alii manendum in f⟩ide,
17 alii cedendum fortunae et tradendam urbem victoribus censerent. ce-
terum, ut plerumque, fortuna et consilia mala vicerunt: Atinio cum 5
suis ad mare ac naves deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite
ac iustum consultum volebant quam respectu Romanorum, Cartha-
ginienses in urbem accipiunt.

18 Consules a Benevento in Campanum agrum legiones ducunt non
ad frumenta modo, quae iam in herbis erant, corrumpenda, sed ad Ca- 10
19 puam oppugnandam, nobilem se consulatum tam opulentae urbis ex-
cidio rati facturos, simul et ingens flagitium imperio dempturos, quod
20 urbi tam propinquae tertium annum inpunita defectio esset. ceterum
ne Beneventum sine praesidio esset, et ut ad subita belli, si Hannibal,
quod facturum haud dubitabant, ad opem ferendam sociis Capuam 15
venisset, equitis vim sustinere possent, Ti. Gracchum ex Lucanis cum
equitatu ac levi armatura Beneventum venire iubent: legionibus sta-
tivisque ad obtinendas res in Lucanis aliquem praeficeret.

1 XVI. Graccho, priusquam ex Lucanis moveret, sacrificanti triste
2 prodigium factum est: ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex 20
occulto adlapsi adedere iocur conspectique repente ex oculis abierunt.
3 ⟨ob⟩ id cum haruspicum monitu sacrificium instauraretur atque in-
tentius exta reservarentur, iterum ac tertium tradunt ⟨adlapsos⟩
4 libatoque iocinere intactos angues abisse. cum haruspices ad impera-
torem id pertinere prodigium praemonuissent et ab occultis caven- 25
dum hominibus consultisque, nulla tamen providentia fatum immi-
5 nens moveri potuit. Flavus Lucanus fuit caput partis eius Lucanorum
— cum pars ad Hannibalem defecisset —, quae cum Romanis stabat,
et iam ⟨altero⟩ anno in magistratu erat, ab iisdem illis creatus praetor.
6 is mutata repente voluntate locum gratiae apud Poenum quaerens 30
neque transire ipse neque trahere ad defectionem Lucanos satis ha-

19 c. 16 Ampelius 28, 4. Orosius IV 16. Val. Max. I 6, 8

1 urbem **C**^{2}**M**^{x}: urbis **P** || **3** ⟨alii manendum in f⟩ide *Vahlen*: inde **P**: ⟨alii in fide manendum⟩ *H. J. Mü.*: [inde] *Con.*: ⟨alii urbem tuendam⟩, inde *ed. vet.*: *alii alia* || **4** censerent **A**^{p}: recenserent **P** || **10** herbis *J. Gron.*: hibernis **P**: horreis *Gron.* || **14** ut *ante* si *transp. Ma.* || **16** equitis *Ma.*: -tes **P** || **21** adedere *Gron.*: anaere **P** || **22** ⟨ob⟩ *Wei.* | id cum **C**^{4}**BD**: id vim **P**: et cum *Crev.*: ideo cum *Koehler* || **23** exta reservarentur **P**^{1}: extare sereservarentur **P**: exta servarentur *Ma.*: exta prosecta (resecta *Heus.*) servarentur *Drak.* | ⟨adlapsos⟩ *Wei.* || **24** libato *Gron.* || **29** ⟨altero⟩ *Wei.* | annuo *J. Gron.*

buit, nisi imperatoris et eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine
foedus cum hostibus sanxisset. ad Magonem, qui in Bruttiis praeerat, 7
clam in colloquium venit fideque ab eo accepta, si Romanum iis imperatorem tradidisset, liberos cum suis legibus venturos in amicitiam
5 Lucanos, deducit Poenum in locum, ⟨quo cum⟩ paucis Gracchum
adducturum a⟨it⟩: Mago ibi pedites equitesque armatos — et capere 8
eas latebras [ubi] ingentem numerum — occuleret. loco satis inspecto 9
atque undique explorato dies composita gerendae rei est. Flavus ad
Romanum imperatorem venit. rem se ait magnam incohasse, ad quam 10
10 perficiendam ipsius Gracchi opera opus esse. omnium populorum
praetoribus, qui ad Poenum in illo communi Italiae motu descissent,
persuasisse, ut redirent in amicitiam Romanorum, quando res quoque 11
Romana, quae prope exitium clade Cannensi venisset, in dies melior
atque auctior fieret, Hannibalis vis senesceret ac prope ad nihilum
15 venisset. veteri delicto haud inplacabilis fore Romanos: nullam umquam gentem magis exorabilem promptioremque veniae dandae 12
fuisse. quotiens rebellioni etiam maiorum suorum ignotum! haec ab 13
sese dicta; ceterum ab ipso Graccho eadem haec audire malle eos praesentisque contingere dextram ⟨et⟩ id pignus fidei secum ferre. locum 14
20 se concilio iis dixisse a conspectu amotum haud procul castris Romanis; ibi paucis verbis transigi rem posse, ut omne nomen Lucanum in
fide et societate Romana sit. Gracchus fraudem et sermoni et rei abesse 15
ratus ac similitudine veri captus cum lictoribus ac turma equitum e
castris profectus duce hospite ⟨in⟩ insidias praecipitatur. hostes subito 16
25 exorti, et, ne dubia proditio esset, Flavus iis se adiungit. tela undique
in Gracchum atque equites coniciuntur. Gracchus ex equo desilit; 17
idem ceteros facere iubet hortaturque, ut, quod unum reliquum fortuna fecerit, id cohonestent virtute. reliquum autem quid esse paucis 18
a multitudine in valle silva ac montibus saepta circumventis praeter
30 mortem? id referre, utrum praebentes corpora pecorum modo inulti 19
trucidentur, an toti a patiendo expectandoque eventu in impetum
atque iram versi, agentes audentesque, perfusi hostium cruore, inter

3 iis] sibi *Sig.*: ipsi *H. J. Mü.*: *del. Luchs* || 5 locum ⟨insidiis aptum⟩ *Luchs*: locum ⟨angustum⟩ *H. J. Mü.* | ⟨quo cum⟩ *Gron.*: ⟨eo se cum⟩ *Wei.*: ⟨quo⟩ *rec.*: ⟨eo cum⟩ *Hertz*: ⟨eo ait se cum⟩ *Rie.* || 6 adducturum ait *Alsch.*: adducturum a **P**: ait ducturum *Gron.*: adducturum *Rie.* | armatos — et *Ma.*: armare set **P** || 7 latebras *Ma.*: -ae **P** | [ubi] *Ma.* || 9 ait **C**[4]**B**[1]**D**: alii **P** || 10 perficiendam **y**: -dum **P** || 18 sese **C**: se sin **P**: se suis *Ma.*: se iis *Wei.*: se ait *ed. vet.* || 19 ⟨et⟩ *Ma. olim* | ferre] fore *Ma.* || 20 concilio iis *Alsch.*: conciliis **P** || 24 ⟨in⟩ **C**[4]**M**[x] | praecipitatur **B** *marg.*: -tus **P**: praecipitat *Ma.* || 28 esse *Glar.*: esset **P** || 30 praebentes *rec.*: praesentes **P** || 31 toti *Gron.*: toto **P** || 32 versi *Gron.*: verso **P**

20 exspirantium inimicorum cumulata armaque et corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent; qui eam victimam prae se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregium solacium
21 suae morti inventurum. inter haec dicta paludamento circa laevum brachium intorto — nam ne scuta quidem secum extulerant — in 5
22 hostis impetum fecit. maior quam pro numero hominum editur pugna: iaculis maxime aperta corpora Romanorum, et cum undique ex al-
23 tioribus locis in cavam vallem coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum praesidio vivum capere Poeni nituntur; ceterum conspicatus Lucanum hospitem inter hostis, adeo infestus confertos 10
24 invasit, ut parci ei sine multorum pernicie non posset. exanimem eum Mago extemplo ad Hannibalem misit ponique cum captis simul fasci-
25 bus ante tribunal imperatoris iussit. haec si vera fama est, Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, periit.

1 XVII. Sunt qui in agro Beneventano prope Calorem fluvium contendant a castris cum lictoribus ac tribus servis lavandi causa progressum, 15
2 cum forte inter salicta innata ripis laterent hostes, nudum atque in-
3 ermem saxisque, quae volvit amnis, propugnantem interfectum. sunt qui haruspicum monitu quingentos passus a castris progressum, uti loco puro ea quae ante dicta prodigia sunt procuraret, ab insidentibus 20 forte locum duabus turmis Numidarum circumventum scribant. adeo
4 nec locus nec ratio mortis in viro tam claro et insigni constat. funeris quoque Gracchi varia est fama. alii in castris Romanis sepultum ab suis, alii ab Hannibale — et ea vulgatior fama est — tradunt in vesti-
5 bulo Punicorum castrorum rogum extructum esse, armatum exerci- 25 tum decucurrisse cum tripudiis Hispanorum motibusque armorum et corporum suae cuique genti adsuetis, ipso Hannibale omni rerum
6 verborumque honore exequias celebrante. haec tradunt, qui in Lucanis rei gestae auctores sunt. si illis, qui ad Calorem fluvium interfectum
7 memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt; eo 30 delato ad Hannibalem, missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Cornelium quaestorem deferret. is funus imperatoris in castris celebrantibus cum exercitu Beneventanis fecit.

1 XVIII. Consules agrum Campanum ingressi cum passim popularentur, eruptione oppidanorum et Magonis cum equitatu territi et trepidi 35

24–28 Val. Max. V 1 ext. 6

2 omnes **M^2BD**: amnes **P** || 7 [et] *Ma.* || 13 haec si *Ma.*: haecq **P**: si haec *Cobet* || 15 contendant *Rub.*: ostendant **P** || 20 ab **M^xBD**: an **P** || 23 est *Gron.*: si **P** || 27 cuique **C^4M^2**: quique **P** || 28 exequias celebrante **M^3**: exequia celebrantes **P**

ad signa milites palatos passim revocarunt et vixdum instructa acie
fusi supra mille et quingentos milites amiserunt. inde ingens ferocia 2
superbae suopte ingenio genti crevit, multisque proeliis lacessebant
Romanos; sed intentiores ad cavendum consules una pugna fecerat
5 incaute atque inconsulte inita. restituit tamen his animos et illis mi- 3
nuit audaciam parva una res; sed in bello nihil tam leve est, quod non
magnae interdum rei momentum faciat. T. Quinctio Crispino Badius 4
Campanus hospes erat, perfamiliari hospitio iunctus. creverat con-
suetudo, quod aeger Romae apud Crispinum Badius ante defectionem
10 Campanam liberaliter comiterque curatus fuerat. ⟨i⟩s tu⟨m⟩ Badius 5
progressus ante stationes, quae pro porta stabant, vocari Crispinum
iussit. quod ubi est Crispino nuntiatum, ratus conloquium amicum ac
familiare quaeri, manente memoria etiam in discidio publicorum foe-
derum privati iuris, paulum a ceteris processit. postquam in conspec- 6
15 tum venere, 'Provoco te' inquit 'ad pugnam, Crispine' Badius; 'con-
scendamus equos summotisque aliis, uter bello melior sit, decerna-
mus.' ad ea Crispinus nec sibi nec illi ait hostes deesse, in quibus vir- 7
tutem ostendant: se, etiamsi in acie occurr⟨er⟩it, declinaturum, ne
hospitali caede dextram violet; conversusque abibat. enimvero fero- 8
20 cius tum Campanus increpare mollitiam ignaviamque et se digna pro-
bra ⟨in⟩ insontem iacere, hospitalem hostem appellans simulantem-
que parcere, cui sciat parem se non esse. si parum publicis foederibus 9
ruptis dirempta simul et privata iura esse putet, Badium Campanum
T. Quinctio Crispino Romano palam duobus exercitibus audientibus
25 renuntiare hos⟨pi⟩tium. nihil sibi cum eo consociatum, nihil foedera- 10
tum hosti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos privatosque
oppugnatum venisset. si vir esset, congrederetur. diu cunctantem 11
Crispinum perpulere turmales, ne inpune insultare Campanum patere-
tur; itaque tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitte- 12
30 rentne sibi extra ordinem in provocantem hostem pugnare, permissu
eorum arma cepit equumque conscendit et Badium nomine compellans
ad pugnam evocavit. nulla mora a Campano facta est; infestis equis 13
concurrerunt. Crispinus supra scutum sinistrum umerum Badio hasta
transfixit superque delapsum cum vulnere ex equo desiluit, ut pedes
35 iacentem conficeret. Badius, priusquam opprimeretur, parma atque 14

7 – p. 116, 4 Val. Max. V 1, 3

10 is tum *Crev.*: stu **P**: tum **P**^{2} || 15 Crispine **C**: -no **P** || 18 occurrerit *Alsch.*: occurrit **P**: occurrat **M**^{2} || 21 ⟨in⟩ **M**^{1} || 25 hospitium **y**: hostium **P** | eo ⟨esse⟩ *H. J. Mü.* || 26 hosti **C**^{x} **B**^{2}: hostiis **P** | hoste ⟨esse⟩ *Wei.* | cuius **A**^{p}: cumius **P**: qui suam *Luchs* || 28 perpulere **M**^{x}: pertulere **P**

15 equo relicto ad suos aufugit; Crispinus equum armaque capta et cruentam cuspidem insignis spoliis ostentans cum magna laude et gratulatione militum ad consules est deductus laudatusque ibi magnifice et donis donatus.

1 XIX. Hannibal ex agro Beneventano castra ad Capuam cum movisset, tertio post die quam venit copias in aciem eduxit haudquaquam 5
2 dubius, quod Campanis absente se paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se suumque totiens victorem exercitum susti-
3 nere Romani possent. ceterum postquam pugnari coeptum est, equitum maxime incursu, cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies, 10 donec signum equitibus datum est, ut in hostem admitterent equos.
4 ita equestre proelium erat, cum procul visus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quaestor praeerat, utrique parti parem metum prae-
5 buit, ne hostes novi adventarent. velut ex composito utrimque signum receptui datum, reductique in castra prope aequo Marte discesserunt; 15
6 plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt. inde consules, ut averterent Capua Hannibalem, nocte, quae secuta est, di-
7 versi, Fulvius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos abit. postero die, cum vacua castra Romanorum esse nuntiatum Hannibali esset et duobus agminibus diversos abisse, incertus primo, utrum sequeretur, 20
8 Appium instituit sequi. ille circumducto hoste, qua voluit, alio itinere ad Capuam redit.

9 Hannibali alia in his locis bene gerendae rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Paenula, insignis inter primi pili cen-
10 turiones et magnitudine corporis et animo. is perfunctus militia per 25 P. Cornelium Sullam praetorem in senatum introductus petit a patri-
11 bus, uti sibi quinque milia militum darentur: se peritum et hostis et regionum brevi operae pretium facturum et, quibus artibus ad id locorum nostri et duces et exercitus capti forent, iis adversus invento-
12 rem usurum. id non promissum magis stolide quam stolide creditum, 30
13 tamquam eaedem militares et imperatoriae artes essent. data pro quinque octo milia militum, pars dimidia cives, pars socii. et ipse aliquantum voluntariorum ⟨in⟩ itinere ex agris concivit ac prope duplicato exercitu in Lucanos pervenit, ubi Hannibal nequiquam secutus Clau-
14 dium substiterat. haud dubia res erat, quippe inter Hannibalem du- 35 cem et centurionem, exercitusque alterum vincendo veteranum, alte-

24 – p. 117, **10** Orosius IV 16

17 Capua **C**ˣ**M**ˣ: capuam **P**: ⟨a⟩ Capua *Wei.* || **18** abiit **y** || **21** qua **M**: quam **P** || **22** rediit **y** || **28** et **A**ᵖ: est **P** || **30** [stolide²] *Gron.* || **33** ⟨in⟩ *rec.* | ex *Ma.*: in **P** | concivit *ed. vet.*: conscivit **P** || **35** erat *Ma.*: est **P**

rum novum totum, magna ex parte etiam tumultuarium ac semermem. ut conspecta inter se agmina sunt et neutra pars detrectavit 15 pugnam, extemplo instructae acies. pugnatum tamen, ut in nulla pari re, duas amplius horas concitante, donec dux stetit, ⟨spe⟩ Romanam aciem. postquam is non pro vetere fama solum, sed etiam metu futuri 16 dedecoris, si sua temeritate contractae cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit, fusa extemplo est Romana acies. sed adeo ne 17 fugae quidem iter patuit omnibus viis ab equite insessis, ut ex tanta multitudine vix mille evaserint, ceteri passim alii alia peste absumpti sint.

XX. Capua a consulibus iterum summa vi obsideri coepta est, 1 quaeque in eam rem opus erant comportabantur parabanturque. Ca- 2 silinum frumentum convectum; ad Volturni ostium, ubi nunc urbs est, castellum communitum, ⟨in eoque et Puteolis — iam⟩ ante Fabius Maximus munierat — praesidium impositum, ut mare proximum et flumen in potestate ⟨essent.⟩ in ea duo maritima castella frumentum, 3 quod ex Sardinia nuper missum erat quodque M. Iunius praetor ex Etruria coemerat, ab Ostia convectum est, ut exercitui per hiemem copia esset. ceterum super eam cladem, quae in Lucanis accepta erat, 4 volonum quoque exercitus, qui vivo Graccho summa fide stipendia fecerat, velut exauctoratus morte ducis ab signis discessit.

Hannibal non Capuam neglectam neque in ⟨tanto⟩ discrimine de- 5 sertos volebat socios; sed prospero ex temeritate unius Romani ducis successu in alterius ducis exercitusque opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fulvium praetorem Apuli legati nuntiabant primo, dum 6 urbes quasdam Apulorum, quae ad Hannibalem descivissent, oppugnaret, intentius rem egisse; postea nimio successu et ipsum et milites praeda impletos in tantam licentiam socordiamque effusos, ut nulla disciplina militiae esset. cum saepe alias, tum paucis diebus ante 7 expertus, qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra movit.

3 [ut] in *Luchs*: vel in *Bitsch.*: etsi *Novák* ‖ 4 re ⟨diu⟩ *M. Mü.* | concitante, donec dux stetit, ⟨spe⟩ Romanam aciem *Luchs*: concitata et donec dux stetitsset romanam aciem **P**: concitata, donec dux stetit, Romana (et Romana *Bitsch.*) acie *Sig.*: concitante, donec dux stetit, se Romana acie *Ma.* ‖ 7. 8 adeo ne fugae *ed. vet.*: adse nervae **P** ‖ 14 *supplevi*: ⟨in eoque et Puteolis — triennium⟩ *H. J. Mü.*: ⟨in eo et Puteolis⟩ *Wei.*: ⟨Puteolis⟩ *Glar.*: ⟨sicut Puteolos⟩ *Ro.*: ⟨ibique et Puteolis — iam (quos iam *Con.*)⟩ *Wa.* ‖ 15 ⟨et⟩ praesidium *Ma.*: praesidium⟨que⟩ *Luchs* ‖ 16 ⟨essent⟩ **C**[4]: ⟨esset⟩ **A**[p] ‖ 17 M. Iunius *Glar.*: mutinius **P** ‖ 19 cladem quae **M**[x]**B D**: eademque **P** ‖ 22 in ⟨tanto⟩ *ed. vet.*: ut **P**: ut ⟨in tanto⟩ *rec.*

1 XXI. Circa Herdoneam Romanae legiones et praetor Fulvius erat.
quo ubi allatum est hostis adventare, prope est factum, ut ⟨in⟩iussu
praetoris signis convulsis in aciem exirent. nec res magis ulla tenuit
2 quam spes haud dubia suo id arbitrio, ubi vellent, ⟨f⟩acturos. nocte
insequenti Hannibal, cum tumultuatum in castris et plerosque fero- 5
3 citer, signum ut daret, institisse duci ad arma voca⟨n⟩tis sciret, haud
dubius prosperae pugnae occasionem dari, tria milia expeditorum mi-
litum in villis circa vepribusque et silvis disponit, qui signo dato simul
4 omnes e latebris existerent, et Magonem ⟨ac⟩ duo ferme milia equitum,
qua fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere iubet. his 10
5 nocte praeparatis prima luce in aciem copias educit. nec Fulvius est
cunctatus, non tam sua ulla spe quam militum impetu fortuito tractus.
itaque eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa
acies ad libidinem militum forte procurrentium consistentiumque, quo
loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deseren- 15
6 tium locum. prima legio et sinistra ala in primo instructae, et in lon-
7 gitudinem porrecta acies. clamantibus tribunis nihil introrsus roboris
ac virium esse et, quacumque impetum fecisse⟨n⟩t, hostis perruptu-
ros, nihil, quod salutare esset, non modo ad animum sed ne ad aures
8 quidem admittebat. et Hannibal haudquaquam similis dux neque 20
simili exercitu neque ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem
9 atque impetum primum eorum Romani sustinuere. dux, stultitia et
temeritate Centenio par, animo haudquaquam comparandus, ubi rem
inclinatam ac trepidantis suos videt, equo arrepto cum ducentis ferme
10 equitibus effugit; cetera a fronte pulsa, in⟨de a⟩ tergo atque alis cir- 25
cumventa acies eo usque est caesa, ut ex duodeviginti milibus homi-
num duo milia haud amplius evaserint. castris hostes potiti sunt.

1 XXII. Hae clades super aliam alia Romam cum essent nuntiatae,
ingens quidem et luctus et pavor civitatem cepit; sed tamen, quia
consules, ubi summa rerum esset, ad id locorum prospe⟨re⟩ rem gere- 30
2 rent, minus his cladibus commovebantur. legatos ad consules mittunt
C. Laetorium M. Metilium, qui nuntiarent, ut reliquias duorum exer-
3 citum cum cura colligerent darentque operam, ne per metum ac despe-
rationem hosti se dederent, id quod post Cannensem accidisset cla-
4 dem, et ut desertores de exercitu volonum conquirerent. idem negotii 35
P. Cornelio datum, cui et dilectus mandatus erat, isque per fora con-

1–27 Orosius IV 16

2 iniussu *ed. vet.* || 4 facturos *Wei.* || 6 signum A^p: signi **P** | vocantis A^p: vocatis **P** || 9 ⟨ac⟩ duo *ed. vet.*: duo⟨que⟩ *Hertz* || 18 fecissent *ed. vet.*: -et **P** || 20 admittebant *ed. vet.* | dux *Gron.*: dua **P** || 25 inde a *Wei.*: in **P** || 30 prospere *Gron.*: prospe **P**

ciliabulaque edixit, ut conquisitio volonum fieret ⟨i⟩ique ad signa re-
ducerentur. haec omnia intentissima cura acta.
Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta 5
Puteolis praeposito, qui, ut quaeque naves ex Etruria ac Sardinia
5 accessissent, extemplo in castra mitterent frumentum, ipse ad Ca- 6
puam regressus Q. Fulvium collegam invenit Casilino omnia in⟨de⟩
deportantem molientem⟨que⟩ ad oppugnandam Capuam. tum ambo 7
circumsederunt urbem et Claudium Neronem praetorem ab Suessula
ex Claudianis castris exciverunt. is quoque modico ibi praesidio ad 8
10 tenendum locum relicto ceteris omnibus copiis ad Capuam descendit.
ita tria praetoria circa Capuam erecta; tres et exercitus diversis parti-
bus opus adgressi fossa valloque circumdare urbem parant et castella
excitant modicis intervallis multisque simul locis cum prohibentibus 9
opera Campanis eo eventu pugnant, ut postremo portis muroque se
15 contineret Campanus. prius tamen, quam haec continuarentur opera, 10
legati ad Hannibalem missi, qui quererentur desertam ab eo Capuam
ac prope redditam Romanis obtestarenturque, ut tunc saltem opem
non circumsessis modo sed etiam circumvallatis ferret. consulibus 11
litterae a P. Cornelio praetore missae, ut, priusquam clauderent Ca-
20 puam operibus, potestatem Campanis facerent, ut, qui eorum vellent,
exirent a Capua suasque res secum in⟨de⟩ ferrent. liberos fore suaque 12
omnia habituros, qui ante idus Martias exissent; post eam diem quique
exissent quique ibi mansissent, hostium futuros numero. ea pronun- 13
tiata Campanis atque ita spreta, ut ultro contumelias dicerent mina-
25 renturque. Hannibal ab Herdonea Tarentum duxerat legiones spe aut 14
vi aut dolo arcis Tarentinae potiundae; quod ubi parum processit, ad
Brundisium flexit iter prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra 15
tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt querentes simul oran-
tesque. quibus Hannibal magnifice respondit et antea se solvisse obsi-
30 dionem et nunc adventum suum consules non laturos. cum hac spe 16
dimissi legati vix regredi Capuam iam duplici fossa valloque cinctam
potuerunt.

XXIII. Cum maxume Capua circumvallaretur, Syracusarum oppu- 1
gnatio ad finem venit, praeterquam vi ac virtute ducis exercitusque,

33 c. 23 – 31 de vir. illustr. 45, 5. Eutropius III 14. Orosius IV 17 | c. 23 – 24
Pol. VIII 37. Zon. IX 5 p. 1425 C – D

1 volonum **y**: volonorum **P**: volonum horum *Con.* | iique **B**^{2}: ique **P**: utque *Con.*: ⟨repert⟩ique *Forchhammer* || 6 inde *scripsi*: in **P**: *del. Wei.* || 7 molientemque *ed. vet.* || 11 tres et] tres **y**: et tres *Ma.* || 14 eo **A**^{p}: ed **P** || 21 inde ferrent *Wei.*: ferrent **M**^{x}: auferrent **y** || 27 prodi id **P**^{x}: prodit **P**: proditum iri *Rie.*

2 intestina etiam proditione adiuta. namque Marcellus initio veris incertus, utrum Agrigentum ad Himilconem et Hippocraten verteret bel-
3 lum an obsidione Syracusas premeret, quamquam nec vi capi videbat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem nec fame,
4 ut quam prope liberi a Carthagine commeatus alerent, tamen, ne 5
quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos — erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi viri inter ⟨de⟩fectionem ab Romanis, quia ab novis consiliis abhorrebant, pulsi — conloquiis suae partis temptare hominum animos iussit et fidem dare, si traditae forent Sy-
5 racusae, liberos eos ac suis legibus victuros esse. non erat conloquii 10
copia, quia multorum animi suspecti omnium cura⟨m⟩ oculosque con-
6 verterant, ne quid falleret tale admissum. servus unus exulum pro transfuga intromissus in urbem conventis paucis initium conloquendi de tali re fecit. dein⟨de in⟩ pis⟨ca⟩toria quidam nave retibus operti circumvectique ita ad castra Romana conlocutique cum transfugis, 15
et ⟨i⟩idem saepius eodem modo et alii atque alii. postremo ad octo-
7 ginta facti. et cum iam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato ad Epicyden per Attalum quendam, indignantem sibi rem
8 creditam non esse, necati omnes cum cruciatu sunt. alia subinde spes, postquam haec vana evaserat, excepit. Damippus quidam Lacedae- 20
monius, missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis
9 navibus erat. huius utique redimendi et Epicydae cura erat ingens, nec abnuit Marcellus, iam tum Aetolorum, quibus socii Lacedaemonii
10 erant, amicitiam adfectantibus Romanis. ad conloquium de redemptione eius missis medius maxime atque utrisque opportunus locus ad 25
portum Trogilorum propter turrim, quam vocant Galeagram, est vi-
11 sus. quo cum saepius commearent, unus ex Romanis ex propinquo murum contemplans, numerando lapides aestimandoque ipse secum
12 qui⟨d⟩ in fronte paterent singuli, altitudinem muri, quantum proxime coniectura poterat, permensus humilioremque aliquanto pristina opi- 30
nione sua et ceterorum omnium ratus esse et vel mediocribus scalis
13 superabilem, ad Marcellum rem defert. haud spernenda visa. sed cum adiri locus, quia ob id ipsum intentius custodiebatur, non posset, oc-

32 – p. 121, 21 Front. Strat. III 3, 2

1 adiuta] adiuvante *Luchs* || 5 ut quam *Gron.*: umquam **P** || 7 defectionem *ed. vet.* || 11 curam **C**^{2}**M**^{2}: cura **P**: curas *Luchs* | ⟨eo⟩ converterant *Rie.*: eo verterant *W. Bauer* || 14 deinde in *ed. vet.* | piscatoria **C**^{4}**M**^{1} | retibus **C**^{2}**B D**: retinentibus **P** || 15 conlocuti *Luchs* || 16 iidem *Ma.* || 18 delato *ed. vet.*: delegato **P** || 19 cruciatu **M**^{1}**B**^{2}: cruciati **P** || 23 quibus *Gron.*: cuius **P** || 29 quid *Gron.*

casio quaerebatur; quam obtulit transfuga nuntians diem festum Dia- 14
nae per triduum agi, et quia alia in obsidione desint, vino largius epu-
las celebrari et ab Epicyde praebito universae plebei et per tribus a
principibus diviso. id ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum 15
5 militum conlocutus electisque per eos ad rem tantam agendam auden-
damque idoneis centurionibus militibusque et scalis in occulto compa-
ratis, ceteris signum dari iubet, ut mature corpora curarent quietique
darent: nocte in expeditionem eundum esse. inde ubi id temporis vi- 16
sum, quo ⟨de⟩ die epulatis iam vini satias principiumque somni esset,
10 signi unius milites ferre scalas iussit; et ad mille fere armati tenui
agmine per silentium eo deducti. ubi sine strepitu ac tumultu primi 17
evaserunt in murum, secuti ordine alii, cum priorum audacia dubiis
etiam animum faceret.

XXIV. Iam mille armatorum ⟨muri⟩ ceperant partem, cum ceterae 1
15 admotae ⟨sunt copiae⟩ pluribusque scalis in murum evadebant signo
ab Hexapylo dato, quo per ingentem solitudinem erat perventum, 2
quia magna pars in turribus epulati aut sopiti vino erant aut semigra-
ves potabant. paucos tamen eorum oppressos in cubilibus interfece-
runt. prope Hexapylon est portula; ⟨ea⟩ magna vi refringi coepta et e 3
20 muro ex composito tuba datum signum erat et iam undique non fur-
tim, sed vi aperte gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem cu- 4
stodiis locum, perventum erat, terrendique magis hostes erant quam
fallendi, sicut territi sunt. nam simulac tubarum est auditus cantus 5
clamorque tenentium muros partemque urbis, omnia teneri custodes
25 ⟨rati⟩ alii per murum fugere, alii salire de muro praecipitarique turba
paventium. magna pars tamen ignara tanti mali erat et gravatis om- 6
nibus vino somnoque et in vastae magnitudinis urbe partium sensu
non satis pertinente in omnia. sub luce⟨m⟩ Hexapylo effracto Mar- 7
cellus omnibus copiis urbem ingressus excitavit convertitque omnes ad
30 arma capienda opemque, si quam possent, iam captae prope urbi fe-
rendam. Epicydes ab Insula, quam ipsi Nasson vocant, citato profec- 8
tus agmine, haud dubius, quin paucos per neglegentiam custodum
transgressos murum expulsurus foret, occurrentibus pavidis, tumul- 9
tum augere eos dictitans et maiora ac terribiliora vero adferre, post-

1 [diem] *J. Gron.* || 4 id ubi **A**^{p}: quod ubi **M**^{1}: dubia **P** || 9 ⟨de⟩ *Lip.* || 10 scalas **C**^{2}**B D**: -lis **P** || 14 ⟨muri⟩ *Ma.*: ⟨turrim ac muri⟩ *Wei.*: ⟨muri et iuxta aedium⟩ *Con.* | partem ⟨urbis⟩ *Heus.* || 15 ⟨copiae⟩ admotae *Heus.* | ⟨sunt copiae⟩ *Wei.*: ⟨copiae⟩ *Boet.* || 16 quo **M**^{2}: que **P** || 17 pars ⟨custodum⟩ *Luchs* || 18 oppressos *rec.*: inpressos **P**: im⟨proviso op⟩pressos *Hertz* || 19 ⟨ea⟩ *rec.* || 21 vi **A**^{p}: ut **P**: vi et *Boet.* | aperta *Gron.* || 24 teneri ⟨rati⟩ *Boet.* || 25 ⟨rati⟩ **A**^{p} || 28 lucem **C**^{2} || 30 quam] qua *Luchs* || 31 Nason *ed. vet.*

quam conspexit omnia circa Epipolas armis conpleta, lacessito tantum hoste paucis missilibus retro in Achradinam agmen convertit, non tam vim multitudinemque hostium metuens, quam ne qua intestina fraus per occasionem oreretur clausasque inter tumultum Achradinae atque Insulae inveniret portas. Marcellus ut moenia ingressus ex superioribus locis urbem omnium ferme illa tempestate pulcherrimam subiectam oculis vidit, inlacrimasse dicitur partim gaudio tantae perpetratae rei, partim vetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersae et duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant et tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot tam opulenti tyranni regesque, praeter ceteros Hiero cum recentissimae memoriae rex, tum ante omnia, quae virtus ei fortunaque sua dederat, beneficiis in populum Romanum insignis. ea cum universa occurrerent animo subiretque cogitatio, iam illa momento horae arsura omnia et ad cineres reditura, priusquam signa Achradinam admoveret, praemittit Syracusanos, qui intra praesidia Romana, ut ante dictum est, fuerant, ut adloquio leni pell⟨ic⟩erent hostis ad dedendam urbem.

XXV. Tenebant Achradinae portas murosque maxume transfugae, quibus nulla erat per condiciones veniae spes; ei nec adire muros nec adloqui quemquam passi. itaque Marcellus, postquam id inceptum inritum fuit, ad Euryalum signa referri iussit. tumulus est in extrema parte urbis ⟨a⟩versus a mari via⟨e⟩que imminens ferenti in agros mediterraneaque insulae, percommode s⟨i⟩tus ad commeatus excipiendos. praeerat huic arci Philodemus Argius ab Epicyde impositus; ad quem missus a Marcello ⟨So⟩sis, unus ex interfectoribus tyranni, cum longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, rettulit Marcello tempus eum ad deliberandum sumpsisse. cum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admoverent castra legiones⟨que⟩, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum inclusum muris posse, Marcellus, ut Euryalum neque tradi neque capi vidit posse, inter Neapolim et Tycham – nomina ea partium urbis et instar urbium sunt – posuit castra timens, ne, si frequentia intrasset loca, contineri ab discursu miles avidus praedae non posset. legati eo

5–8 Val. Max. V 1, 4

17 pellicerent **M**^{x}**A**^{p}: impellerent *Wei.*: perpellerent *Fügner* ‖ 22 inritum **C**: inrisum **P** ‖ 23 aversus *Wei.* | viaeque **C**^{2}**M**^{2} ‖ 24 situs *rec.*: stus **P** ‖ 25 Argivus **A**^{p} ‖ 26 Sosis **A**^{p} ‖ 29 legionesque **C**^{4}**A**^{p}: [legiones] *Wa.*: ⟨ac⟩ legiones *Hertz* ‖ 30 deleri *ed. vet.*: delere **P** ‖ 32 Tycham *Drak.*: thycam **P**: Tychen *Sig.* | nomina ea partium *Gron.*: nomine apertium **P** ‖ 34 contineri **C**^{2}**M**^{2}: continere **P** | posset **A**^{p}: possit **P**

ab Tycha et Neapoli cum infulis et velamentis venerunt precantes, ut a
caedibus et ab incendiis parceretur. de quorum precibus quam postu- 7
latis magis consilio habito Marcellus ex omnium sententia edixit mili-
tibus, ne quis liberum corpus violaret: cetera praedae futura. castra 8
5 contextu parietum pro muro saepta; portis regione platearum patenti-
bus stationes praesidiaque disposuit, ne quis in discursu militum im-
petus in castra fieri posset. inde signo dato milites discurrerunt; re- 9
fractis⟨que⟩ foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent, a cae-
dibus tamen temperatum est; rapinis nullus ante modus fuit, quam
10 omnia diuturna felicitate cumulata bona egesserunt. inter haec et 10
Philodemus, cum spes auxilii nulla esset, fide accepta, ut inviolatus ad
Epicyden rediret, deducto praesidio tradidit tumulum Romanis. aver- 11
sis omnibus ad tumultum ex parte captae urbis Bomilcar noctem eam
nactus, qua propter vim tempestatis stare ad ancoram in salo Romana
15 classis non posset, cum triginta quinque navibus ex portu Syracusano 12
profectus libero mari vela in altum dedit quinque et quinquaginta
navibus Epicydae et Syracusanis relictis; edoctisque Carthaginiensi- 13
bus, in quanto res Syracusana discrimine esset, cum centum navibus
post paucos dies redit, multis, ut fama est, donis ex Hieronis gaza ab
20 Epicyde donatus.

XXVI. Marcellus Euryalo recepto praesidioque addito una cura 1
erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta inclusos in-
peditosque moenibus suos turbaret. Achradinam inde trinis castris per 2
idonea dispositis loca spe ad inopiam omnium rerum inclusos redactu-
25 rum circumsedit. cum per aliquot dies quietae stationes utrimque 3
fuissent, repente adventus Hippocratis et Himilconis, ut ultro undique
oppugnarentur Romani, fecit. nam et Hippocrates castris ad magnum 4
portum communitis signoque iis dato, qui Achradinam tenebant,
castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus praeerat, et
30 Epicydes eruptionem in stationes Marcelli fecit, et classis Punica li-
tori, quod in⟨ter⟩ urbem et castra Romana erat, adpulsa est, ne quid
praesidii Crispino submitti a Marcello posset. tumultum tamen maio- 5
rem hostes praebuerunt quam certamen. nam et Crispinus Hippocra-
ten non reppulit tantum munimentis, sed insecutus etiam est trepide
35 fugientem, et Epicyden Marcellus in urbem compulit. satisque iam 6

4. 5 castra contextu *Ma.*: castraque tectis **P**: castra contextis *Heus.*: castra obiectu *Stroth*: castraque testis *Roehl* || **5** regione *ed. vet.*: religione **P** || **7** refractisque $\mathbf{C}^{4}\mathbf{M}^{x}\mathbf{A}^{p}$: retractisque **P** || **22** erat liber $\mathbf{A}^{v}$: erat libera **P**: libera erat $\mathbf{P}^{x}$: liber erat $\mathbf{C}^{x}$ || **27** Romani $\mathbf{A}^{p}$: romanis **P** || **30.31** litori *ed. vet.*: -re **P** || **31** inter $\mathbf{M}^{x}$ || **34** ⟨a⟩ munimentis *Wes.*

etiam in posterum videbatur provisum, ne quid ab repentinis eorum
7 excursionibus periculi foret. accessit et ab pestilentia commune ma-
lum, quod facile utrorumque animos averteret a belli consiliis. nam
tempore autumni et locis natura gravibus, multo tamen magis extra
urbem quam in urbe, intoleranda vis aestus per utraque castra omnium 5
8 ferme corpora movit. ac primo temporis ac loci vitio et aegri erant et
moriebantur; postea curatio ipsa et contactus aegrorum volgabat mor-
bos, ut aut neglecti desertique, qui incidissent, morerentur, aut adsi-
9 dentis curantisque eadem vi morbi repletos secum traherent cotidia-
naque funera et mors ob oculos esset et undique dies noctesque plo- 10
10 ratus audirentur. postremo ita adsuetudine mali efferaverant animos,
ut non modo lacrimis iustoque conploratu prosequerentur mortuos,
sed ne efferrent quidem aut sepelirent, iacerentque strata exanima cor-
11 pora in conspectu similem mortem expectantium, mortuique aegros,
aegri validos cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum con- 15
ficerent. et ut ferro potius morerentur, quidam invadebant soli ho-
12 stium stationes. multo tamen vis maior pestis Poenorum castra quam
Romana ⟨adorta erat; nam Romani⟩ diu circumsedendo Syracusas
13 caelo aquisque adsuerant magis. ex hostium exercitu Siculi, ut pri-
mum videre ex gravitate loci volgari morbos, in suas quisque propin- 20
14 quas urbes dilapsi sunt; et Carthaginienses, quibus nusquam receptus
erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atque Himilcone ad internecionem
15 omnes perierunt. Marcellus, ut tanta vis ingruebat mali, traduxerat in
urbem suos infirmaque corpora tecta et umbrae recreaverant. multi
tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt. 25

1 XXVII. Deleto terrestri Punico exercitu Siculi, qui Hippocratis
milites fuerant, * * * ⟨occupaverant⟩ haud magna oppida, ceterum et
situ et munimentis tuta; tria milia alterum ab Syracusis, alterum
quindecim abest. eo et commeatus e civitatibus suis comportabant et
2 auxilia accersebant. interea Bomilcar iterum cum classe profectus 30
Carthaginem ita exposita fortuna sociorum, ut spem faceret non ipsis
modo salutarem opem ferri posse, sed Romanos quoque in capta quo-
3 dam modo urbe capi, perpulit, ut onerarias naves quam plurumas omni

2 ab *Salvinius*: ad **P**: *del.* **C**^{x}: ad haec **A**^{v} || 5 urbe, intoleranda *ed. vet.*: urbem toleranda **P** || 8 adsidentis *ed. Ven. 1572*: insidentis **P** || 9 vi **M**: vis **P** || 12 ⟨non⟩ prosequerentur *Ma.* || 15 tum **B D**: tunc **P** || 18 ⟨adorta erat⟩ *M. Mü*: ⟨adfecerat⟩ *Wa.*: ⟨invaserat⟩ *H. J. Mü.*: ⟨corripuerat⟩ *Ma.* | ⟨nam⟩ *Dobree* | ⟨Romani⟩ *H. J. Mü.* || 19 ex *ed. vet.*: et **P** || 21 et **P**: at *ed. vet.* || 27 fue⟨re *Con.* | *lacunam notavit Boet.; nomina oppidorum supplent* Bidin *Boet.*: Dasconem et Bidin *Ro.*: Dasconem Bidimque *Con.* | ⟨occupaverant⟩ *Wei.*: ⟨tenebant⟩ *Ro.*: ⟨cepe⟩rant *Wei. Con.*

copia rerum onustas secum mitterent classemque suam augerent. igi- 4
tur centum triginta navibus longis, septingentis onerariis profectus a
Carthagine satis prosperos ventos ad traiciendum in Siciliam habuit.
sed iidem venti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris 5
5 adventu⟨s⟩ fama primo, dein praeter spem mora cum gaudium et me-
tum in vicem Romanis Syracusanisque praebuisset, Epicydes metuens, 6
ne, si pergerent iidem, qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies
plures venti, classis Punica Africam repeteret, tradita Achradina mer- 7
cennariorum militum ducibus ad Bomilcarem navigat. classem in 8
10 statione versa in Africam habentem atque timentem navale proelium,
non tam quod impar viribus aut numero navium esset – quippe etiam
plures habebat –, quam quod venti aptiores Romanae quam suae
classi flarent, perpulit tamen, ut fortunam navalis certaminis experiri
vellet. et Marcellus, cum et Siculum exercitum ex tota insula conciri 9
15 videret et cum ingenti commeatu classem Punicam adventare, ne si-
mul terra marique inclusus urbe hostium urgeretur, quamquam impar
numero navium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem consti-
tuit. duae classes infestae circa promunturium Pachynum stabant, ubi 10
prima tranquillitas maris in altum evexisset, concursurae. itaque ca- 11
20 dente iam Euro, qui per dies aliquot saevierat, prior Bomilcar movit,
cuius primo classis petere altum visa est, quo facilius superaret pro-
munturium. ceterum postquam tendere ad se Romanas naves vidit, 12
incertum, qua subita territus re, Bomilcar vela in altum dedit missis-
que nuntiis Heracleam, qui onerarias retro [in] Africam repetere iube-
25 rent, ipse Siciliam praetervectus Tarentum petit. Epicydes a tanta re- 13
pente destitutus spe, ne ⟨in⟩ obsidionem magna ex parte captae urbis
rediret, Agrigentum navigat, expectaturus magis eventum quam inde
quicquam moturus.

XXVIII. Quae ubi in castra Siculorum sunt nuntiata, Epicyden 1
30 Syracusis excessisse, a Carthaginiensibus relictam insulam et prope
iterum traditam Romanis, legatos de condicionibus dedendae urbis 2
explorata prius per conloquia voluntate eorum, qui obsidebantur, ad
Marcellum mittunt. cum haud ferme discreparet, quin, quae ubique 3
regum fuissent, Romanorum essent, Siculis cetera cum libertate ac
35 legibus suis servarentur, evocatis ad conloquium iis, quibus ab Epi-
cyde creditae res erant, missos se simul ad Marcellum, simul ad eo⟨s⟩ 4

5 adventus *ed. vet.*: -tu **P** | mora cum **C**^{x}: moram eum **P** || 10 atque **C**^{x}**B D**: quem **P**: ad quem **P**^{1} | timentemque *Rie.* || 17 Syracusarum **A**^{p}: syracusanorum **P** || 21 primo *Duker*: prima **P** || 24 [in] *rec.*: inde *Boet.*: ⟨iter⟩ in *Drak.* || 26 ⟨in⟩ **M**^{x}**C**^{4}: ⟨intra⟩ *H. J. Mü.* || 36 ad eos *Per.*: adeo **P**

ab exercitu Siculorum aiunt, ut una omnium, qui obsiderentur quique
5 extra obsidionem fuissent, fortuna esset, neve alteri proprie sibi paciscerentur quicquam. recepti deinde ab iis, ut necessarios hospitesque adloquerentur, expositis, quae pacta iam cum Marcello haberent, oblata spe salutis perpulere eos, ut secum praefectos Epicydis Polyclitum et Philistionem et Epicyden, cui Sindon cognomen erat, adgrede-
6 rentur. interfectis iis et multitudine ad contionem vocata, inopiam quaeque ipsi inter se fremere occulti soliti erant conquesti, quamquam tot mala urgerent, negarunt fortunam accusandam esse, quod in
7 ipsorum esset potestate, quamdiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse caritatem Syracusanorum, non odium; nam ut occupatas res ab satellitibus Hannibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atque Epicyde, audierint, tum bellum movisse et obsidere urbem coepisse, ut crudelis tyrannos eius, non ut ipsam urbem ex-
8 pugnarent. Hippocrate vero interempto, Epicyde intercluso ab Syracusis et praefectis eius occisis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliae terra marique pulsis — quam superesse causam Romanis, cur non perinde ac si Hiero ipse viveret, unicus Romanae amicitiae cul-
9 tor, incolumis Syracusas esse velint? itaque nec urbi nec hominibus aliud periculum quam ab semet ipsis esse, si occasionem reconciliandi se Romanis praetermisissent; eam autem, qualis illo momento horae sit, nullam deinde fore, si simul liberatas ab impotentibus tyrannis * * * apparuisset.

1 XXIX. Omnium ingenti adsensu audita e⟨a⟩ oratio est. praetores tamen prius creari quam legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde
2 praetorum numero missi oratores ad Marcellum, quorum princeps 'Neque primo' inquit 'Syracusani a vobis defecimus, sed Hieronymus,
3 nequaquam tam in vos impius quam in nos; nec postea pacem tyranni caede compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regii Hippocrates atque Epicydes oppressis nobis hinc metu, hinc fraude turbaverunt. nec quisquam dicere potest aliquando nobis libertatis tempus
4 fuisse, quod pacis vobiscum non fuerit. nunc certe caede eorum, qui oppressas tenebant Syracusas, cum primum nostri arbitrii esse coepimus, extemplo venimus ad tradenda arma, dedendos nos, urbem,

2 alteri C^x: alteris **P**: ⟨alteri sine⟩ alteris *Luchs* || 8 quaeque *Alsch.*: que quae **P**: ⟨alia⟩que quae *Rie.*: quaeque ⟨alia⟩ *H. J. Mü.* | occulte **y** || 9 negarunt A^P: negarent **P** || 20 aliud] aliunde *Luchs* || 22 liberatas ⟨Syracusas⟩ *Boet.* || 23 *lacunam notavit Boet.*: *supplet* Syracusas esse et applicare se Romanis *Ma.*: *post* apparuisset *addunt* in pacem reditum non esset *Boet.*: in amicitiam societatemque Romanis se restituissent *Wei.*: accipere noluissent *mavult Wa.* || 24 ea *Gron.*: e **P** || 31 quisquam **y**: quicquam **P**

moenia, nullam recusandam fortunam, quae imposita a vobis fuerit.
gloriam captae nobilissimae pulcherrimaeque urbis Graecarum dei tibi 5
dederunt, Marcelle. quidquid umquam terra marique memorandum
gessimus, id tui triumphi titulo accedit. famaene credi velis, quanta 6
5 urbs a te capta sit, quam posteris quoque eam spectaculo esse, quo
quisquis terra, quisquis mari venerit, nunc nostra ⟨de⟩ Atheniensibus
Carthaginiensibusque tropaea, nunc tua de nobis ostendat, incolumes-
que Syracusas familiae vestrae sub clientela nominis Marcellorum tu-
telaque habendas tradas? ne plus apud vos Hieronymi quam Hieronis 7
10 memoria momenti faciat: diutius ille multo amicus fuit quam hic ho-
stis, et illius benefacta etiam re sensistis, huius amentia ad perniciem
tantum ipsius valuit.'

Omnia et impetrabilia et tuta erant apud Romanos; inter ipsos plus 8
belli ac periculi erat. namque transfugae tradi se Romanis rati mer-
15 cennariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum;
arreptisque armis praetores primum obtruncant, inde ad caedem 9
Syracusanorum discurrunt, quosque fors obtulit, irati interfecere atque
omnia, quae in promptu erant, diripuerunt. tum, ne sine ducibus es- 10
sent, sex praefectos creavere, ut terni Achradinae ac Nasso praeessent.
20 sedato tandem tumultu exequentibus sciscitando, quae acta cum Ro-
manis essent, dilucere id quod erat coepit, aliam suam ac perfugarum
causam esse.

XXX. In tempore legati a Marcello redierunt falsa eos suspicione 1
incitatos memorantes, nec causam expetendae poenae eorum ullam
25 Romanis esse. erat e tribus Achradinae praefectis Hispanus, Moericus 2
nomine. ad eum inter comites legatorum de industria unus ex Hispano-
rum auxiliaribus est missus, qui sine arbitris Moericum nanctus pri-
mum, quo in statu reliquisset Hispaniam – et nuper inde venerat –,
exponit: omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum, si operae pre- 3
30 tium faciat, principem popularium esse, seu militare cum Romanis
seu in patriam reverti lubeat. contra, si malle obsideri pergat, quam
spem esse terra marique clauso? motus his Moericus, cum legatos ad 4
Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos mittit, qui per eundem
illum Hispanum secretus ab aliis ad Marcellum deductus, cum fidem
35 accepisset composuissetque agendae ordinem rei, Achradinam redit.
tum Moericus, ut ab suspicione proditionis averteret omnium animos, 5

1 imposita **y**: iam posita **P** || 2 urbium *Duker* || 5 esse ⟨sinas⟩ *Ma.* || 6 ⟨de⟩ **y** || 9 tradi *Gron.* || 11 re] re⟨bus adversis⟩ *Luchs*: re⟨centia⟩ *M. Mü.* || 17 interfecere C^4M^x: interficere **P** || 31 lubeat *Wei.*: iubeat **P**: libeat **y** || 34 secretus *ed. vet.*: secretum **P**

negat sibi placere legatos commeare ultro citroque, neque recipiendum
quemquam neque mittendum et, quo intentius custodiae serventur,
opportuna dividenda praefectis esse, ut suae quisque partis tutandae
6 reus sit. omnes adsensi sunt. partibus dividendis ipsi regio evenit ab
Arethusa fonte usque ad ostium magni portus. id ut scirent Romani 5
7 fecit. itaque Marcellus nocte navem onerariam cum armatis remulco
quadriremis trahi ad Achradinam iussit exponique milites regione por-
8 tae, quae prope fontem Arethusam est. hoc cum quarta vigilia factum
esset expositosque milites porta, ut convenerat, recepisset Moericus,
luce prima Marcellus omnibus copiis moenia Achradinae adgreditur 10
9 ita, ut non eos solum, qui Achradinam tenebant, in se converteret,
sed ab Nasso etiam agmina armatorum concurrerent relictis stationi-
10 bus suis ad vim et impetum Romanorum arcendum. in hoc tumultu
actuariae naves instructae iam ante circumvectaeque ad Nassum ar-
matos exponunt, qui inproviso adorti semiplenas stationes et adaper- 15
tas fores portae, qua paulo ante excurrerant armati, haud magno cer-
11 tamine Nassum cepere desertam trepidatione et fuga custodum. neque
⟨in⟩ ullis minus praesidii aut pertinaciae ad manendum quam in
transfugis fuit, quia ne suis quidem satis credentes e medio certamine
12 effugerunt. Marcellus, ut captam esse Nassum ⟨comperit⟩ et Achradi- 20
nae regionem unam teneri Moericumque ⟨cum⟩ praesidio suis adiunc-
tum, receptui cecinit, ⟨ne⟩ regiae opes, quarum fama maior quam res
erat, diriperentur.

1 XXXI. Suppresso impetu militum ut iis, qui in Achradina erant,
2 transfugis spatium locusque fugae datus est, [et] Syracusani tandem 25
liberi metu portis Achradinae apertis oratores ad Marcellum mittunt
3 nihil petentis aliud quam incolumitatem sibi liberisque suis. Marcellus
consilio advocato et adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones
4 pulsi ab domo intra praesidia Romana fuerant, respondit non plura
per annos quinquaginta benefacta Hieronis quam paucis his annis 30
maleficia eorum, qui Syracusas tenuerint, erga populum Romanum
esse. sed pleraque eorum quo debuerint reccidisse, foederumque rup-
torum ipsos ab se graviores multo, quam populus Romanus voluerit,
5 poenas exegisse. se quiem tertium annum circumsedere Syracusas,

7 ad Achradinam] ad ⟨insulam iuxta⟩ Achradinam *vel* ad ⟨Nasum praeter⟩ Achradinam *Wei.*: ad Nasum *H. J. Mü.* || 18 ⟨in⟩ *rec.* || 19 quia] qui M^x || 20 ut ⟨vidit⟩ *Wa.* | ⟨comperit⟩ *Wei.*: ⟨didicit⟩ *ed. vet.* || 21 ⟨cum⟩ *ed. vet.* || 21.22 adiunctum ⟨vidit⟩ *rec.* || 22 ⟨ne⟩ C^4M^3 || 24 ut] et *ed. vet.* || 25 et *del.* C^x

non ut populus Ro⟨manus⟩ servam civitatem haberet, sed ne transfu-
garum[que] duces captam et oppressam tenerent. quid potuerint Syra- 6
cusani facere, exemplo vel eos esse Syracusanorum, qui intra praesidia
Romana fuerint, vel Hispanum ducem Moericum, qui praesidium
5 tradiderit, vel ipsorum Syracusanorum postremo serum quidem, sed
forte consilium. sibi omnium laborum periculorumque circa moenia 7
Syracusana terra marique tam diu exhaustorum nequaquam tantum
fructum esse, quod capere Syracusas potuisset. inde quaestor cum 8
praesidio Nassum ad accipiendam pecuniam regiam custodiendamque
10 missus. ⟨urbs⟩ diripienda militi data est [et] custodibus divisis per
domos eorum, qui intra praesidia Romana fuerant. cum multa irae, 9
multa avaritiae foeda exempla ederentur, Archimeden memoriae pro-
ditum est in tanto tumultu, quantum ⟨pavor⟩ captae urbis in discursu
diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in pulvere
15 descripserat, ab ignaro milite quis esset interfectum; aegre id Mar- 10
cellum tulisse sepulturaeque curam habitam, et propinquis etiam in-
quisitis honori praesidioque nomen ac memoriam eius fuisse. hoc 11
maxume modo Syracusae captae; in quibus praedae tantum fuit, quan-
tum vix capta Carthagine tum fuisset, cum [qua] viribus aequis cer-
20 tabatur.

Paucis ante diebus, quam Syracusae caperentur, T. Otacilius cum 12
quinqueremibus octoginta Uticam ab Lilybaeo transmisit et, cum ante 13
lucem portum intrasset, onerarias frumento onustas cepit egressusque
in terram depopulatus est aliquantum agri circa Uticam praedamque
25 omnis generis retro ad navis egit. Lilybaeum tertio die, quam inde pro- 14
fectus erat, cum centum triginta onerariis navibus frumento praeda-
que onustis red⟨i⟩it idque frumentum extemplo Syracusas misit; quod

11–15 Zon. IX 5 p. 1425 D ‖ 11–17 Val. Max. VIII 7 ext. 7. Tzetzes, Chil. 136–149

1 Romanus servam *Sig.*: reservatam **P**: Romanus servam eam *Har.* ‖ 1.2 transfugarum **P**[1]: ⟨alienigenarum⟩ transfugarumque *Alsch.*: transfugarum ⟨alienigenarum⟩que *Hertz*: transfugarum ⟨mercennariorum⟩que *Gerlach* ‖ 7 tantum] tanti eum *Har.*: dignum *Crev.* ‖ 8 capere Syracusas ⟨potuerit quantum si servare⟩ *Ma.*: capere ⟨sibi contigerit, quantum si servare⟩ Syracusas *Con.* ‖ 9 Nassum ad *M. Mü.*: ab nassum et **P**: ad Nassum ad *ed. vet.*: ad *H. J. Mü.*: ab Naso ad *Geyer*: ad Nasum ⟨obtinendam⟩ et *Wei.* ‖ 10 ⟨urbs⟩ *rec.*: ⟨Achradina⟩ *Wei.*: ⟨cetera praeda⟩ **A**[p] | est **D**: est et **P**: ⟨Achradina⟩ est *Rie.*: cetera *Har.* (*omissa voce* urbs) ‖ 11 fuerant *Gron.*: fuerunt **P** ‖ 13 ⟨pavor⟩ *Ma.* | capta urbs *ed. vet.*: captae urbes *Hearne*: captae ⟨pavor⟩ urbis *Wei.*: captae ⟨terror⟩ urbis *Boet.* | in ⟨viis⟩ discursus *Con.* ‖ 14 poterant *Hearne* ‖ 19 [qua] *Ma.* ‖ 27 rediit *ed. vet.*

ni tam in tempore subvenisset, victoribus victisque pariter perniciosa fames instabat.

1 XXXII. Eadem aestate in Hispania, cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum esset consiliisque magis quam armis bellum gereretur, Romani imperatores egressi hibernis copias coniunxerunt. 5
2 ibi consilium advocatum, omniumque in unum congruerunt sententiae, quando ad id locorum id modo actum esset, ut Hasdrubalem tendentem in Italiam retinerent, tempus esse id iam agi, ut bellum in
3 Hispania finiretur. et satis ad id virium credebant accessisse viginti
4 milia Celtiberorum ea hieme ad arma excita. ⟨hos⟩tium tres exercitus 10 erant. Hasdrubal Gisgonis filius et Mago coniunctis castris quinque
5 ferme dierum iter ab Romanis aberant. propior erat Hamilcaris filius Hasdrubal, vetus in Hispania imperator; ad urbem nomine Amtorgim
6 exercitum habebat. eum volebant prius opprimi duces Romani, et spes erat satis superque ad id virium esse; illa restabat cura, ne fuso 15 eo perculsi alter Hasdrubal et Mago in avios saltus montesque reci-
7 pientes sese bellum extraherent. optimum igitur rati divisis bifariam copiis totius simul Hispaniae amplecti bellum, ita inter se diviserunt, ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum sociorumque adver-
8 sus Magonem duceret atque Hasdrubalem, Cn. Cornelius cum tertia 20 parte veteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Hasdrubale Barcino
9 bellum gereret. una profecti ambo duces exercitusque Celtiberis praegredientibus ad urbem Amtorgim in conspectu hostium dirimente
10 amni ponunt castra. ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictum est copiis substitit; [et] P. Scipio profectus ad destinatam belli partem. 25

1 XXXIII. Hasdrubal postquam animadvertit exiguum Romanum
2 exercitum in castris et spem omnem in Celtiberorum auxiliis esse, peritus omnis barbaricae et praecipue omnium earum gentium, in quibus
3 per tot annos militabat, perfidiae, facili linguae ⟨commercio⟩, cum utraque castra plena Hispanorum essent, per occulta conloquia pacis- 30 citur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde
4 abducant. nec atrox visum facinus; non enim ut in Romanos verterent arma agebatur, et merces, quanta vel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererent, et cum quies ipsa, tum reditus domum fructusque
5 videndi suos suaque grata vulgo erant. itaque non ducibus facilius 35 quam multitudini persuasum est. simul ne metus quidem ab Romanis

1 perniciosa **A**[p]: pernicior **P** ‖ 10 excita. hostium *Alsch.*: excitatum **P**: excitorum *Gron.*: excita *Wa.* ‖ 13 vetus **CM**[x]: venus **P**: veteranus *Alsch.* ‖ 14 habebat **C**[x]**M**[1]: habebant **P** ‖ 25 substitit *W. Bauer*: substitit et **P** ‖ 28 omnis] indolis *Con.* | [omnium] *Gron.*: hominum *Ma.* ‖ 29 linguae ⟨commercio⟩ *ed. vet.*: lingua **C**[x] **A**[p]

erat, quippe tam paucis, si vi retinerent. id quidem cavendum semper 6
Romanis ducibus erit, exemplaque haec vere pro documentis habenda,
ne ita externis credant auxiliis, ut non plus sui roboris suarumque
proprie virium in castris habeant. signis repente sublatis Celtiberi 7
5 abeunt, nihil aliud quaerentibus causam obtestantibusque, ut mane-
rent, Romanis respondentes quam domestico se avocari bello. Scipio, 8
postquam socii nec precibus nec vi retineri poterant, nec se aut parem
sine illis hosti esse aut fratri rursus coniungi vidit posse, nec ullum
aliud salutare consilium in promptu esse, retro quantum posset ce- 9
10 dere statuit, in id omni cura intentus, necubi hosti aequo se committe-
ret loco, qui transgressus flumen prope vestigiis abeuntium insistebat.

XXXIV. Per eosdem dies P. Scipionem par terror, periculum maius 1
ab novo hoste urgebat. Masinissa erat iuvenis, eo tempore [erat] socius 2
Carthaginiensium, quem deinde clarum potentemque Romana fecit
15 amicitia. is tum cum equitatu Numidarum et advenienti P. Scipioni 3
occurrit et deinde adsidue dies noctesque infestus aderat, ut non vagos 4
tantum procul a castris lignatum pabulatumque progressos exciperet,
sed ipsis obequitaret castris invectusque in medias saepe stationes om-
nia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoque saepe incursu repentino 5
20 in portis valloque trepidatum est, nec aut locus aut tempus ullum
vacuum a metu ac sollicitudine erat Romanis, compulsique intra val- 6
lum adempto rerum omnium usu. cum prope iusta obsidio esset futu-
ramque artiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cum septem mili-
bus et quingentis Suessetanorum adventare fama erat, Poenis coniun-
25 xisset, dux cautus et providens Scipio victus necessitatibus temera- 7
rium capit consilium, ut nocte Indibili obviam iret et, quocumque
occurrisset loco, proelium consereret. relicto igitur modico praesidio 8
in castris praepositoque Ti. Fonteio legato media nocte profectus cum
obviis hostibus manus conseruit. agmina magis quam acies pugnabant, 9
30 superior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. ceterum et
equites Numidae repente, quos fefellisse se dux ratus erat, ab lateribus
circumfusi magnum terrorem intulere, ⟨et⟩ contracto adversus Nu- 10
mida⟨s⟩ certamine novo tertius insuper advenit hostis, duces Poeni
adsecuti ab tergo iam pugnantis; ancepsque proelium Romanos cir-
35 cumsteterat incertos, in quem potissimum hostem quamve in partem

12 c. 34–36 Eutropius III 14. Orosius IV 17

1 erat **C**^{x}**M**^{x}: erant **P** | si vi *Gron.*: sibi **P** || 13 erat^{2} *del.* **C**^{4} || 21 Romanis. compulsis *Duker* || 22 usu, *Duker* || 23 si se **C**^{4}**B D**: se se **P** || 32 ⟨et⟩ *Crev.* || 32.33 Numidas **C**^{3}**B D**: numida **P**: numidam **M**

11 conferti eruptionem facerent. pugnanti hortantique imperatori et
offerenti se, ubi plurimus labor erat, latus dextrum lancea traicitur;
cuneusque is hostium, qui in confertos circa ducem impetum fecerat,
ut exanimem labentem ex equo Scipionem vidit, alacres gaudio cum
clamore per totam aciem nuntiantes discurrunt imperatorem Roma- 5
12 num cecidisse. ⟨e⟩a pervagata passim vox, ut et hostes haud dubie pro
13 victoribus et Romani pro victis essent, fecit. fuga confestim ex acie
duce amisso fieri coepta est; ceterum ut ad erumpendum inter Numi-
14 das leviumque armorum alia auxilia haud difficilis erat, ita effugere
tantum equitum aequantium⟨que⟩ equos velocitate peditum vix pot- 10
erant; caesique prope plures in fuga quam in pugna sunt, nec super-
fuisset quisquam, ni praecipiti iam ad vesperum die nox intervenisset.

1 XXXV. Haud segniter inde duces Poeni fortuna usi confestim e
proelio, vix necessaria quiete data militibus, ad Hasdrubalem Hamil-
caris citatum agmen rapiunt non dubia spe, ⟨si se⟩ coniunxissent, de- 15
2 bellari posse. quo ubi est ventum, inter exercitus ducesque victoria
recenti laetos gratulatio ingens facta imperatore tanto cum omni exer-
citu deleto et alteram pro haud dubia parem victoriam expectantes.
3 ad Romanos nondum quidem fama tantae cladis pervenerat, sed
maestum quoddam silentium erat et tacita divinatio, qualis iam prae- 20
4 sagientibus animis inminentis mali esse solet. imperator ipse, praeter-
quam quod ab sociis se desertum, hostium tantum auctas copias
sentiebat, coniectura etiam et ratione ad suspicionem acceptae cladis
5 quam ad ullam bonam spem pronior erat: quonam modo enim Hasdru-
balem et Magonem, nisi defunctos suo bello, sine certamine adducere 25
6 exercitum potuisse? quo modo autem non obstitisse aut ab tergo secu-
tum fratrem, ut, si prohibere, quo minus in unum coirent et duces et
exercitus hostium, non posset, ipse certe cum fratre coniungeret co-
7 pias? his anxius curis id modo esse salutare in praesens credebat, ce-
dere inde, quantum posset; et [inde] una nocte ignaris hostibus et ob 30
8 id quietis aliquantum emensus est iter. luce ut senserunt profectos,
hostes [et] praemissis Numidis quam poterant maxime citato agmine
sequi coeperunt. ante noctem adsecuti Numidae nunc ab tergo, nunc

2 plurimus labor **y**: plurimum labor **P**: plurimum laboris *Drak.* || 6 ea *Alsch.*: a **P** || 9 difficile *rec.*: difficilis ⟨res⟩ *ed. vet.*: difficilis ⟨locus⟩ (*vel* ⟨via⟩ haud difficilis) *Con.* || 10 aequantiumque *ed. vet.*: ⟨atque⟩ aequantium *Hertz* || 15 ⟨si se⟩ *Heus. Crev.*: ⟨cum se⟩ *Crev.*: ⟨cum⟩ **y**: ⟨cum copias⟩ *rec.*: ⟨cum⟩ coniunxissent ⟨se⟩ *rec.*: ⟨se⟩ cum iunxissent *Drak.*: cum iuncti essent *Gron.* || 16 quo **M**^{1} **A**^{P}: quod **P** || 17 facta **B D**: tacta **P**: acta **C**^{X} **M**^{1} || 23 ratione **C**^{2}: oratione **P** | ad suspicionem *ed. vet.*: ac suspicione **P** || 26 exercitus *Luchs* || 30 et *Gron.*: et inde **P**: exinde *Con.* | [una] *H. J. Mü.* || 31 profectum *Har.* || 32 [et] **y**

in latera incursantes consistere coegerunt ac tutari agmen; quantum 9
possent tamen tuto ut simul pugnarent procede⟨re⟩ntque, Scipio hortabatur, priusquam pedestres copiae adsequerentur.

XXXVI. Ceterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen cum ali- 1
5 quamdiu haud multum procederetur et nox iam instaret, revocat ⟨a⟩ 2
proelio suos Scipio et conlectos in tumulum quendam non quidem satis tutum, praesertim agmini perculso, editiorem tamen, quam cetera circa erant, subducit. ibi primo impedimentis et equitatu in medium 3
receptis circumdati pedites haud difficulter impetus incursantium
10 Numidarum arcebant; dein, postquam toto agmine tres imperatores 4
cum tribus iustis exercitibus aderant apparebat⟨que⟩ parum armis ad tuendum locum sine munimento valituros esse, circumspectare atque 5
agitare dux coepit, si quo modo posset vallum circumicere. sed erat adeo nudus tumulus et asperi soli, ut nec virgulta vallo caedendo nec
15 terra caespiti faciendo aut ducendae fossae aliive ulli operi apta inveniri posset; nec natura quicquam satis arduum aut abscisum erat, 6
quod hosti aditum ascensumve difficilem praeberet; omnia fastigio leni subvexa. ut tamen aliquam imaginem valli obicerent, clitellas 7
inligatas oneribus velut struentes ad altitudinem solitam circumda-
20 bant, cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, ubi ad moliendum clitellae defuerant. Punici exercitus postquam advenere, in tumulum 8
quidem perfacile agmen erexere; munitionis facies nova primo eos velut miraculo quodam tenuit, cum duces undique vociferarentur, 9
quid starent et non ludibrium illud vix feminis puerisve morandis
25 satis validum distraherent diriperentque? captum hostem teneri latentem post sarcinas. haec contemptim duces increpabant; ceterum 10
neque transilire nec moliri onera obiecta nec caedere stipatas clitellas ipsisque obrutas sarcinis facile erat. ⟨at⟩ trudibus cum amoliti obiecta 11
onera armatis dedissent viam, pluribusque idem partibus fieret, capta
30 iam undique castra erant. pauci a multis perculsique a victoribus pas- 12
sim caedebantur; magna pars tamen militum cum in propinquas refugisset silvas, in castra P. Scipionis, quibus Ti. Fonteius legatus praeerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alii in tumulo primo impetu hostium 13

18–21 Pol. VIII 38 fr.

1 coegerunt *Ma.*: coeperunt **P** || 2 tuto] niti *Ma.*: *del. Crev.* | procederentque **CM**^{x}: procedentq. **P** || 5 ⟨a⟩ *Alsch.*: ⟨e⟩ *rec.* || 7 editiorem **P**^{1}: seditiorem **P**: sed editiorem *Alsch.* || 11 apparebatque *ed. vet.* || 13 circumicere *rec.*: circuminicere **P** || 15 ducendae **M**^{2}: -do **P** || 16 natura **A**^{x}: futura **P** || 22 nova **C**^{x}: novari **P** || 28 ⟨at⟩ trudibus *Heraeus*: traditis dibi **P**: trahentes trudibus *Wei.*: trudentes sudibus *Ma.*

caesum tradunt, alii cum paucis in propinquam castris turrim per-
fugisse; hanc igni circumdatam atque ita exustis foribus, quas nulla
moliri potuerant vi, captam omnisque intus cum ipso imperatore
14 occisos. anno octavo, postquam in Hispaniam venerat, Cn. Scipio
undetricensimo die post fratris mortem est interfectus. luctus ex morte 5
15 eorum non Romae maior quam per totam Hispaniam fuit; quin apud
civis partem doloris et exercitus amissi et alienata provincia et publica
16 trahebat clades; Hispaniae ipsos lugebant desiderabantque duces,
Gnaeum magis quo diutius praefuerat iis priorque et favorem occupa-
verat et specimen iustitiae temperantiaeque Romanae primus dederat. 10

1 XXXVII. Cum deleti exercitus amissaeque Hispaniae viderentur,
2 vir unus res perditas restituit. erat ⟨in⟩ exercitu L. Marcius Septimi
filius, eques Romanus, impiger iuvenis animique et ingenii aliquanto
3 quam pro fortuna, in qua erat natus, maioris. ad summam indolem
accesserat Cn. Scipionis disciplina, sub qua per tot annos omnis mili- 15
4 tiae artis edoctus fuerat. ⟨hic⟩ et ex fuga collectis militibus et qui-
busdam de praesidiis deductis haud contemnendum exercitum fecerat
5 iunxeratque cum Ti. Fonteio, P. Scipionis legato. sed tantum prae-
stitit eques Romanus auctoritate inter milites atque honore, ut castris
citra Hiberum communitis, cum ducem exercitus comitiis militaribus 20
6 creari placuisset, subeuntes alii aliis in custodiam valli stationesque,
donec per omnis suffragium iret, ad L. Marcium cuncti summam im-
7 perii detulerint. omne inde tempus – exiguum id fuit – muniendis
castris convehendisque commeatibus consumpsit; et omnia imperia
milites cum inpigre, tum haudquaquam abiecto animo exequebantur. 25
8 ceterum postquam Hasdrubalem Gisgonis venientem ad reliquias
belli delendas transisse Hiberum et adpropinquare adlatum est si-
9 gnumque pugnae propositum ab novo duce milites viderunt, recor-
dati, quos paulo ante imperatores habuissent quibusque et ducibus et
copiis freti prodire in pugnam soliti essent, flere omnes repente et 30
offensare capita et alii manus ad caelum tendere deos incusantes, alii
10 strati humi suum quisque nominatim ducem implorare. neque sedari

1–4 Appian. Iber. 16. Florus I 22, 36 ‖ **9–10** Appian. Iber. 17 ‖ **11** c. 37–39 Front. Strat. II 6, 2 et 10, 2 ‖ **18–23** Val. Max. VIII 15, 11

2 quas *ed. vet.*: quam **P** ‖ **6** Romae **C**^{4}**M**^{7}: morae **P** | quin] quippe *Koch*: quia *Scheller* ‖ **9** quo] quod **M**^{3}**B** ‖ **12** perditas **C**^{X}**M**^{7}: ponditas **P** | ⟨in⟩ **M**^{7}: ⟨in Cn. Scipionis⟩ *Luchs* ‖ **16** ⟨hic⟩ **A**^{V}: ⟨is⟩ *Wei.*: ⟨is tum⟩ *Luchs* ‖ **23** detulerint *ed. vet.*: -runt **P** ‖ **30** pugnam **M**^{1}**B D**: poenam **P**

lamentatio poterat excitantibus centurionibus manipulares et ipso
mulcente et increpante Marcio, quod in muliebris et inutiles se proiecis-
sent fletus potius, quam ad tutandos semet ipsos et rem publicam se-
cum acuerent animos, et ne inultos imperatores suos iacere sinerent:
5 cum subito clamor tubarumque sonus — iam enim prope vallum hostes 11
erant — exauditur. inde verso repente in iram luctu discurrunt ad
arma, ac velut accensi rabie concurrunt ad portas et in hostem negle-
genter atque incomposite venientem incurrunt. extemplo inprovisa 12
res pavorem incutit Poenis, mirabundique, unde tot hostes subito
10 exorti prope deleto exercitu forent, unde tanta audacia, tanta fiducia
sui victis ac fugatis, quis imperator duobus Scipionibus caesis exsti-
tisset, quis castris praeesset, quis signum dedisset pugnae — ad haec 13
tot tam necopinata primo omnium incerti stupentesque referunt
pedem, dein valida inpressione pulsi terga vertunt. et aut fugientium 14
15 caedes foeda fuisset aut temerarius periculosusque sequentium impe-
tus, ni Marcius propere receptui dedisset signum obsistensque ad pri-
ma signa et quosdam ipse retinens concitatam repressisset aciem. inde
in castra avidos adhuc caedisque et sanguinis reduxit. Carthaginienses 15
trepide primo ab hostium vallo acti, postquam neminem insequi vide-
20 runt, metu substitisse rati contemptim rursus et sedato gradu in
castra abeunt.

Par neglegentia in castris custodiendis fuit; nam etsi propinquus 16
hostis erat, tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos
dies deletorum succurrebat. ob hoc cum omnia neglecta apud hostis 17
25 essent, exploratis iis Marcius ad consilium prima specie temerarium
magis quam audax animum adiecit, ut ultro castra hostium oppugna- 18
ret, facilius esse ratus unius Hasdrubalis expugnari castra quam, si se
rursus tres exercitus ac tres duces iunxissent, sua defendi; simul aut, 19
⟨si⟩ successisset coeptis, erecturum se adflictas res aut, si pulsus
30 esset, tamen ultro inferendo arma contemptum sui dempturum.

XXXVIII. Ne tamen subita res et nocturnus terror et iam non suae 1
fortunae consilium perturbaret, adloquendos adhortandosque sibi mi-
lites ratus contione advocata ita disseruit: 'Vel mea erga imperatores 2
nostros vivos mortuosque pietas vel praesens omnium nostrum, mili-
35 tes, fortuna fidem cuivis facere potest mihi hoc imperium, ut amplum

2 mulcente $\mathbf{A}^{p}$: mulcante **P** || 6 in iram $\mathbf{M}^{4}$: intra **P** || 7 concurrunt *Gron.*: discurrunt **P**: ruunt *Wa.* | [discurrunt ad portas et] *Ma.* || 9 mirabundis *Duker* || 13 tam *Sig.*: iam **P** || 15 temerarius $\mathbf{A}^{p}$: temerabilis **P** || 29 ⟨si⟩ $\mathbf{C}^{4}$ | erecturum *Per.*: erecepturum **P** || 30 sui **B D**: siti **P**: sui hosti *Wei.* || 31 terror $\mathbf{C}^{x}\mathbf{M}^{4}$: terrorem **P**

3 iudicio vestro, ita re ipsa grave ac sollicitum esse. quo enim tempore,
nisi metus maerorem obstupefaceret, vix ita compos mei essem, ut
aliqua solacia invenire aegro animo possem, cogor vestram omnium
4 vicem, quod difficillimum in luctu est, unus consulere. et ne tum qui-
dem, ubi, quonam modo has reliquias duorum exercituum patriae 5
conservare possim, cogitandum est, avertere animum ab assiduo mae-
5 rore licet. praesto est enim acerba memoria, et Scipiones me ambo dies
6 noctesque curis insomniisque agitant et excitant saepe somno, neu se,
neu invictos per octo annos in his terris milites suos, commilitones
vestros, neu rem publicam patiar inultam, et suam disciplinam suaque 10
7 instituta sequi iubent et, ut imperiis vivorum nemo oboedientior me
uno fuerit, ita post mortem suam, quod [in] quaque in re facturos
8 illos fuisse maxime censeam, id optimum ducere. vos quoque velim,
milites, non ⟨l⟩amentis lacrimisque tamquam extinctos prosequi —
vivunt vigentque fama rerum gestarum —, sed, quotienscumque oc- 15
curret memoria illorum, velut si adhortantis signumque dantis vi-
9 deatis eos, ita proelia inire. nec alia profecto species hesterno die oblata
oculis animisque vestris memorabile illud edidit proelium, quo docu-
mentum dedistis hostibus non cum Scipionibus extinctum esse nomen
10 Romanum et, cuius populi vis atque virtus non obruta sit Cannensi 20
11 clade, ex omni profecto saevitia fortunae emersuram esse. nunc, quia
tantum ausi estis sponte vestra, experiri libet, quantum audeatis duce
vestro auctore. non enim hesterno die, cum signum receptui dedi
sequentibus effuse vobis turbatum hostem, frangere audaciam vestram,
12 sed differre in maiorem gloriam atque opportunitatem volui, ut post- 25
modo praeparati incautos, armati inermes atque etiam sopitos per
occasionem adgredi possetis. nec huius occasionis spem, milites, forte
13 temere, sed ex re ipsa conceptam habeo. a vobis quoque profecto si
quis quaerat, quonam modo pauci a multis, victi a victoribus castra
tutati sitis, nihil aliud respondeatis, quam id ipsum timentis vos om- 30
nia et operibus firmata habuisse ⟨et⟩ ipsos paratos instructosque fuisse.
14 et ita se res habet: ad id, quod ne timeatur fortuna facit, minime
⟨t⟩uti sunt homines, quia, quod neglexeris, incautum atque apertum
15 habeas. nihil omnium nunc minus metuunt hostes, quam ne obsessi
modo ipsi atque oppugnati castra sua ultro oppugnemus. audeamus, 35
quod credi non potest ausuros nos. eo ipso, quod difficillimum videtur,

6 possim **A**^{p}: possem **P** || 7 licet *Gron.*: libet **P** || 12 in^{1} *del.* **M**^{2} | in^{2} *del.* **B** || 13 illos] ipsos *Luchs*: *del. Con.* || 14 lamentis **CM**^{1} || 15 vivunt ⟨enim⟩ *rec.*: ⟨qui⟩ vivunt *Rie.* || 21 emersurum *rec.*, *ed. vet.* || 27 occasionem **A**^{p}: occansiones **P**: occasiones **C** || 31 ⟨et⟩ *ed. vet.* || 33 tuti **M**^{3}: cauti **A**^{p}

facilius erit. tertia vigilia noctis silenti agmine ducam vos. exploratum 16
habeo non vigiliarum ordinem, non stationes iustas esse. clamor in 17
portis auditus et primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos
somno paventisque ad necopinatum tumultum et inermis in cubilibus
5 suis oppressos illa caedes edatur, a qua vos hesterno die revocatos
aegre ferebatis. scio audax videri consilium; sed in rebus asperis et 18
tenui spe fortissima quaeque consilia tutissima sunt, quia, si in occasionis momento, cuius praetervolat opportunitas, cunctatus paulum
fueris, nequiquam mox omissam quaeras. unus exercitus in propin- 19
10 quo est, duo haud procul absunt; nunc adgredientibus spes aliqua est;
et iam temptastis vestras atque illorum vires. si diem proferimus et 20
hesternae eruptionis fama contemni desierimus, periculum est, ne omnes duces, omnes copiae conveniant. tres deinde duces, tres exercitus
sustinebimus hostium, quos Cn. Scipio incolumi exercitu non susti-
15 nuit? ut ⟨di⟩videndo copias periere duces nostri, ita separatim ac di- 21
visi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est. proinde
nihil praeter noctis proximae opportunitatem expectemus. ite deis 22
bene iuvantibus, corpora curate, ut integri vigentesque eodem animo
in castra hostium inrumpatis, quo vestra tutati estis.'

20 Laeti et audi⟨e⟩re ab novo duce novum consilium, et, quo auda- 23
cius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis et curatione
corporum consumptum, et maior pars noctis quieti data est. quarta vigilia movere.

XXXIX. Erant ultra proxuma castra sex milium intervallo distan- 1
25 tes aliae copiae Poenorum. valles cava intererat, condensa arboribus.
in huius silvae medio ferme spatio cohors Romana arte Punica abditur et equites. ita medio itinere intercepto ceterae copiae silenti agmine 2
ad proximos hostis ductae, et, cum statio nulla pro portis neque in
vallo custodiae essent, velut in sua castra nullo usquam obsistente
30 penetravere. inde signa canunt et tollitur clamor. pars semisomnos 3
hostis caedunt, pars ignes casis stramento arido tectis iniciunt, pars
portas occupant, ut fugam intercludant. hostes simul ignis, clamor, 4
caedes velut alienatos sensibus nec audire nec providere quicquam
sinunt. incidunt inermes inter catervas armatorum. alii ruunt ad por- 5
35 tas, alii obsaeptis itineribus super vallum saliunt. et ut quisque evase- 6
rat, protinus ad castra altera fugiunt, ubi ab cohorte et equitibus ex
occulto procurrentibus circumventi caesique ad unum omnes sunt;

7 si **C**^{x}**M**^{1}: sit **P** || 10 nunc **D**: num **P** | spes **A**^{p}: per **P** || 15 dividendo **C**^{4}**M**^{3} || 20 audiere **M**^{3}: audire **P** || 26 spatio *Sig.*: statio **P** | statio [cohors] *J. H. Voß* || 34 inter] in *Ma.* || 36 ab **M**^{3}**B D**: ad **P**

7 quamquam, etiamsi quis ex ea caede effugisset, adeo raptim a captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, ut
8 praevenire nuntius cladis non posset. ibi vero, quo longius ab hoste aberant, et quia sub lucem pabulatum lignatumque et praedatum quidam dilapsi fuerant, neglecta magis omnia ac soluta invenere, arma 5
tantum in stationibus posita, milites inermes aut humi sedentes accu-
9 bantesque aut obambulantes ante vallum portasque. cum his tam securis solutisque Romani calentes adhuc ab recenti pugna ferocesque victoria proelium ineunt. itaque nequaquam resisti in portis potuit. intra portas concursu ex totis castris ad primum clamorem et tumul- 10
10 tum facto atrox proelium oritur. diuque tenuisset, ni cruenta scuta Romanorum visa indicium alterius cladis Poenis atque inde pavorem
11 iniecissent. hic terror in fugam avertit omnis; effusique, qua iter est, nisi quos caedes oppressit, exuuntur castris. ita nocte ac die bina castra hostium oppugnata ductu L. Marcii. 15

12 Ad triginta septem milia hostium caesa auctor est Claudius, qui annales Acilianos ex Graeco in Latinum sermonem vertit, captos ad
13 mille octingentos triginta, praedam ingentem partam; in ea fuisse clipeum argenteum pondo centum triginta septem cum imagine Bar-
14 cini Hasdrubalis. Valerius Antias una castra Magonis capta tradit, 20
septem milia caesa hostium; altero proelio eruptione pugnatum cum Hasdrubale, decem milia occisa, quattuor milia trecentos triginta
15 captos. Piso quinque milia hominum, cum Mago cedentis nostros effuse
16 sequeretur, caesa ex insidiis scribit. apud omnis magnum nomen Marcii ducis est. et verae gloriae eius etiam miracula addunt: flammam ei 25
contionanti fusam e capite sine ipsius sensu cum magno pavore circum-
17 stantium militum; monimentumque victoriae eius de Poenis usque ad incensum Capitolium fuisse in templo clipeum Marcium appellatum
18 cum imagine Hasdrubalis. — quietae deinde aliquamdiu in Hispania res fuere utrisque post tantas in vicem acceptas inlatasque clades 30
cunctantibus periculum summae rerum facere.

1 XL. Dum haec in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis, cum cetera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, ut non modo suam gloriam sed etiam maiestatem populi Romani augeret,

15–18, 24–27 Val. Max. I 6, 2

1 raptim a *Gron.*: raptiva **P** || **5** invenere **M**^{x}**B**^{2}**D**: invenire **P** || **11** tenuisset *ed. vet.*: -ent **P** || **13** iter **A**^{p}: inter **P** | est] erat *Con.* || **15** expugnata *ed. vet.*, *Con.* || **18** partam **M**^{x}: paratam **P** || **20** tradit *ed. vet.*: tradidit **P** || **21** pugnatum **C**^{4}**M**^{x}: purgatum **P** || **30** utrisque **M**^{3}**BD**: virisque **P**

ornamenta urbis, signa tabulasque, quibus abundabant Syracusae,
Romam devexit, hostium quidem illa spolia et parta belli iure; cete- 2
rum inde primum initium mirandi Graecarum artium opera licen-
tiaeque huius sacra profanaque omnia vulgo spoliandi factum est, quae
5 postremo in Romanos deos, templum id ipsum primum, quod a Mar-
cello eximie ornatum est, vertit. visebantur enim ab externis ad por- 3
tam Capenam dedicata a M. Marcello templa propter excellentia eius
generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. legationes om- 4
nium ferme civitatium Siciliae ad eum conveniebant. dispar ut causa
10 earum, ita condicio erat. qui ante captas Syracusas aut non desciverant
aut redierant in amicitiam, ut socii fideles accepti cultique; quos me-
tus post captas Syracusas dediderat, ut victi a victore leges accepe-
runt. erant tamen haud parvae reliquiae belli circa Agrigentum Roma- 5
nis, Epicydes et Hanno duces reliqui prioris belli et tertius novus ab
15 Hannibale in locum Hippocratis missus, Libyphoenicum generis
Hippacritanus — Muttinen populares vocabant —, vir inpiger et sub
Hannibale magistro omnis belli artes edoctus. huic ab Epicyde et 6
Hannone Numidae dati auxiliares, cum quibus ita pervagatus est
hostium agros, ita socios ad retinendos in fide animos eorum feren-
20 do[que] in tempore cuique auxilium adi⟨i⟩t, ut brevi tempore totam 7
Siciliam impleret nominis sui, nec spes alia maior apud faventis rebus
Carthaginiensium esset. itaque inclusi ad ⟨id⟩ tempus moenibus Agri- 8
genti dux Poenus Syracusanusque non consilio Muttinis quam fiducia
magis ausi egredi extra muros ad Himeram amnem posuerunt castra.
25 quod ubi perlatum ad Marcellum est, extemplo copias movit et ab 9
hoste quattuor ferme milium intervallo consedit, quid agerent pa-
rarentve, expectaturus. sed nullum neque locum neque tempus cunc- 10
tationi consiliove dedit Muttines, transgressus amnem ac stationibus
hostium cum ingenti terrore ac tumultu invectus. postero die prope 11
30 iusto proelio compulit hostis intra mu⟨ni⟩menta. inde revocatus se-
ditione Numidarum in castris facta, cum trecenti ferme eorum Hera-
cleam Minoam concessissent, ad mitigandos revocandosque eos pro-
fectus magno opere monuisse duces dicitur, ne absente se cum hoste
manus consererent. id ambo aegre passi duces, magis Hanno, iam ante 12
35 anxius gloria eius: Muttinem sibi modum facere, degenerem Afrum
imperatori Carthaginiensi misso ab senatu populoque! is perpulit 13

1 urbis, signa *ed. vet.*: signa urbis **P**: signa *Boet.* || 4 huius *Ussing*: huic **P**: hinc **y**: *del. Novák* || 14 ab **C**: ad **P** || 16 Hippacritanus *Wei.*: hippacinatus **P** || 19 ferendo **M**^{2} *Gron.* || 20 adiit **C**^{4} || 21 ⟨fama⟩ impleret *H. J. Mü.* || 22 ⟨id⟩ *Crev.* || 23 fiducia ⟨sui⟩ *Ro.*: ⟨sui⟩ fiducia *Wei.* || 30 munimenta **M**^{7}**B**^{2}: mumenta **P**

cunctantem Epicyden, ut transgressi flumen in aciem exirent: nam
si Muttinem opperirentur et secunda pugnae fortuna evenisset, haud
dubie Muttinis gloriam fore.

1 XLI. Enimvero indignum ratus Marcellus se, qui Hannibalem sub-
nixum victoria Cannensi ab Nola reppulisset, his terra marique victis 5
ab se hostibus cedere, arma propere capere milites et efferri signa iubet.
2 instruente exercitum decem effusis equis advolant ex hostium acie
Numidae nuntiantes populares suos, primum ea seditione motos, qua
3 trecenti ex numero suo concesserint Heracleam, dein quo⟨d⟩ prae-
fectum suum ab obtrectantibus ducibus gloriae eius sub ipsam certa- 10
4 minis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. gens fallax pro-
missi fidem praestitit. itaque et Romanis crevit animus nuntio celeri
per ordines misso, destitutum ab equite hostem esse, quem maxime
5 timuerant, et territi hostes, praeterquam quod [quia] maxima parte
virium suarum non iuvabantur, timore etiam incusso, ne ab suo⟨m⟩et 15
6 ipsi equite oppugnarentur. itaque haud magni certaminis fuit; primus
clamor atque inpetus rem decrevit. Numidae cum in concursu quieti
stetissent in cornibus, ut terga dantis suos viderunt, fugae tantum pa-
7 rumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine
petentes viderunt, ipsi metu obsidionis passim in civitatis proxuma⟨s⟩ 20
dilapsi. multa milia hominum caesa, capta ⟨sex milia⟩ et octo elephanti.
haec ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas rediit.

8 Iam ferme in exitu annus erat; itaque senatus Romae decrevit,
9 ut P. Cornelius praetor litteras Capuam ad consules mitteret: dum
Hannibal procul abesset nec ulla magni discriminis es ad Capuam 25
gereretur, alter eorum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos
10 Romam veniret. litteris acceptis inter se consules compararunt, ut
11 Claudius comitia perficeret, Fulvius ad Capuam maneret. consules Clau-
dius creavit Cn. Fulvium Centimalum et P. Sulpicium Servii filium
12 Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. praetores 30
deinde creati ⟨L. Cornelius Lentulus M.⟩ Cornelius Cethegus C. Sulpi-
13 cius ⟨C. Calpurnius⟩ Piso. Pisoni iuris dictio urbana, Sulpicio Sicilia,
Cethego Apulia, Lentulo Sardinia evenit. consulibus prorogatum in
annum imperium est.

7 instruenti *Gron.* || 9 trecenti **y**: $\overline{\text{cccc}}$ **P** | quod *ed. vet.* || 13 ordines *rec.*: -nem **P** || 14 quia *del.* **C** || 15 suomet *Wei.*: suo et **P** || 16 fuit ⟨proelium⟩ (*vel* ⟨res⟩) *Wei.*: ⟨res⟩ fuit *Con.* || 18 ut terga dantis **M^3 B D**: uterga bantis **P** || 20 proxumas **CM^1B** || 21 ⟨sex milia⟩ *Ma.* || 25 magni *ed. vet.*: magna **P** || 27 compararunt **C^4M^3**: -rent **P** || 29 Centumalum *Sig.* | Servii *ed. vet.*: serg. **P** || 31 ⟨L. Cornelius Lentulus⟩ *ed. vet.* | ⟨M.⟩ *Sig.* || 32 ⟨C. Calpurnius⟩ *ed. vet.* | Sulpicio **y**: pupio **P**

INDEX AVCTORVM QVI A LIVIO LAVDANTVR

XXIII 6, 8 Coelius et alii ... scriptores
12, 1 quidam auctores
12, 2 fama
16, 15 quidam auctores
18, 13 periti artium militarium
20, 3 fama
47, 8 communis existimatio
47, 8 quidam annales

XXIV 3, 7 fama
40, 11 satis constaret
42, 4 dicuntur
43, 7 memoriae proditur
49, 4 dicuntur

XXV 11, 20 auctores ... plures propioresque aetate memoriae rerum
16, 3 tradunt
16, 25 fama
17, 1 sunt qui ... contendant
17, 3 sunt qui ... scribant
17, 4 varia est fama. alii ... tradunt
17, 6 illis qui ... memorant
31, 9 memoriae proditum est
36, 13 alii ... tradunt, alii
39, 12 Claudius, qui annales Acilianos ... vertit
39, 14 Valerius Antias
39, 15 Piso
39, 16 apud omnes

BIBLIOTHECA TEUBNERIANA

Q. Horati Flacci opera

Herausgegeben von F. Klingner
5. Auflage. XXV, 4*, 378 Seiten. In Leinen 17,– M
Bestell-Nr. 665 528 0 – Klingner, Horatius lat.

T. Livi ab urbe condita libri XXI–XXII

Herausgegeben von T. A. Dorey
XIX, 140 Seiten. In Leinen 12,50 M
Bestell-Nr. 665 537 9 – Dorey, Liv. XXI–XXII lat.

T. Lucreti Cari de rerum natura libri VI

Herausgegeben von J. Martin
6. Auflage. XXVI, 285 Seiten. In Leinen 9,60 M
Bestell-Nr. 665 337 3 – Martin, Lucretius lat.

M. Fabi Quintiliani institutiones oratoriae libri XII

Herausgegeben von L. Radermacher und V. Buchheit
Pars I. Libri I–VI
6. Auflage. XIV, 365 Seiten. In Leinen 12,– M
Bestell-Nr. 665 379 5 – Buchheit, Quint. I lat.

Pars II. Libri VII–XII
4. Auflage. XII, 458 Seiten. In Leinen 15,– M
Bestell-Nr. 665 380 8 – Buchheit, Quint. II lat.

C. Sallusti Crispi Catilina. Iugurtha. Fragmenta ampliora

Herausgegeben von A. Kurfess
8. Auflage. XXXII, 200 Seiten. In Leinen 9,50 M
Bestell-Nr. 665 424 5 – Kurfess, Sallustius lat.

LEIPZIG
BSB B. G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT